

Sweden.

Arbetstidskommissionen.

UNIVERSITY OF ILLINOIS LIBRARY

MAY 15 1919

ARBETSTIDSKOMMITTÉN. I.

B E T Ä N K A N D E

MED

FÖRSLAG TILL LAG

OM

BEGRÄNSNING AV TIDEN FÖR BAGERI-
OCH KONDITORIARBETE

AVGIVET DEN 22 NOVEMBER 1918

STOCKHOLM 1919

KUNGL. BOKTRYCKERIET. P. A. NORSTEDT & SÖNER

185223

Innehållsförteckning.

	Sid.
Underdånig skrivelse	3
Förslag till lag om begränsning av tiden för bageri- och konditoriarbete	7
Inledande historik	10
Allmän motivering	13
Nattarbetets olägenheter för arbetarna	13
Bageriidkarnas skäl för nattarbetets bibehållande	13
Kommitténs ståndpunkt i nattarbetsfrågan	14
Lagförslaget ej något allmängiltigt uttryck för kommitténs mening angående arbetstidens reglering	16
Lagförslagets allmänna läggning	16
Speciell motivering	19
Utländsk lagstiftning	27
Bilaga: Statistisk redogörelse för arbetstidsförhållandena inom bageriyrket	31
I. Föregående utredningar i ämnet	31
II. Undersökningens planläggning och utförande	35
1. Socialstyrelsens utredningsuppdrag	35
2. Planen för arbetstidskommitténs utredning	36
3. Bageriyrkets teknik och yrkesspecialiteter	37
III. Arbetstidens reglering inom bageriyrket enligt gällande kollektivavtal	37
1. Avtal träffade t. o. m. mars 1918	37
2. Avtal träffade efter mars 1918	40
IV. Arbetstidsförhållandena inom bageriyrket enligt arbetstidskommitténs undersökning	41
1. Tidpunkten för undersökningen och bagerinäringens fluktuationer 1913—1918	41
2. Undersökningens omfattning	43
3. Den dagliga arbetstidens förläggning	46
4. Ordinarie arbetstid per dygn	52
5. Ordinarie arbetstid per vecka	60
6. Ordinarie nattarbete	64
7. Ordinarie söndagsarbete	65
8. Övertidsarbete	72
9. Semester	73
10. Förändringar i arbetstidsförhållandena under åren 1913—1918	75

321.81
Sw-16
pt.1.

Stockholm den 22 november 1918.

TILL KONUNGEN.

265021512

DIRECT

NOV 5 1918

Med anledning av därom av socialstyrelsen gjord framställning beslöt Kungl. Maj:t den 1 sistlidne juli att till den genom nådigt beslut den 15 februari 1918 tillsatta så kallade arbetstidskommittén, bestående av

landshövdingen friherre L. De Geer, ordförande, disponenten J. L. Ekman, yrkesinspektören B. O. V. Hellström, förtroendemannen i svenska metallindustriarbetarförbundet K. W. Holmström, förste provinsialläkaren C. J. F. Lundberg, ingenjören E. L. Magnus, sekreteraren i svenska grov- och fabriksarbetarförbundet C. Michaelsson, byråchefen i socialstyrelsen J. A. E. Molin, tillika kommitténs sekreterare, förtroendemannen i svenska sågverksindustriarbetarförbundet A. Svensson samt disponenterna C. Wahren och B. E. Wijkander, överflytta det tidigare åt socialstyrelsen lämnade uppdraget att verkställa utredning angående nattarbete inom bagerier, konditorier och så kallade hembagerier samt att avgiva det förslag i ämnet, vartill utredningen kunde föranleda.

Samtidigt med förstberörda beslut uppdrog Kungl. Maj:t åt föreståndaren för Stockholms stads rättshjälpskontor advokaten S. A. H. Silow att såsom ledamot biträda kommittén vid behandling av frågor rörande bageriindustrien och dess ekonomiska förutsättningar, varjämte chefen för civildepartementet bemyndigades att utse sakkunniga för att tillhandagå kommittén med upplysningar i nämnda frågor. I enlighet härmed utsåg chefen för civildepartementet samma dag till sådana sakkunniga civilingenjören J. W. Schumacher, vilken emellertid sedermera på därom gjord ansökan entledigats och ersatts med byrådirektören H. S. Kinmanson, disponenten N. Westerdahl, direktören H. Andersson i Malmö, förtroendemannen i Svenska bageri- och konditoriarbetarförbundet A. Sjöstedt, kassören D. G. Lagergren samt ledamoten av riksdagens andra kammare L. Borggren.

Vid fullgörande av det nådiga uppdraget i vad det avsåg utredningen har kommittén, synnerligast som uppdraget av chefen för civildepartementet angivits vara av brådskande beskaffenhet, ansett sig böra i huvudsak åtnöjas med de uppgifter beträffande bageriarbetet, som ingått i det av kommittén hopbragta arbetsstatistiska materialet rörande industrien och hantverket i allmänhet. Utredningen har emellertid, med hänsyn dels till omfattningen av den tidigare av socialstyrelsen uppgjorda och av Kungl. Maj:t godtagna utredningsplanen och dels till önskvärdheten att i ett sammanhang behandla alla de förhållanden inom bageriyrket, vilka kommittén enligt sitt allmänna uppdrag har att uppmärksamma, måhända något utsträckt utöver vad nödvändigtvis varit påkallat för kommitténs betänkande i ämnet. Ifrågavarande utredningsarbete har, under ledning av förste aktuarien i socialstyrelsen B. Nyström, handhåfts av amanuensen i styrelsen J. Richert. Vid arbetets planläggande har dessutom byråchefen i styrelsen N. Bergsten i egenskap av adjungerad ledamot biträtt kommittén.

Vid förberedande överläggningar, som kommitténs sekreterare jämte advokaten Silow höll med ovannämnda, särskilt tillkallade sakkunniga, framställdes från dessas sida förslag om, att man borde i Norge inhämta upplysning om verkningarna av det där sedan länge införda förbudet mot nattarbete i bagerierna. Enligt nådigt förordnande företogo även sedermera byrådirektören Kinmanson och förtroendemannen Sjöstedt jämte kommitténs sekreterare för berörda ändamål en resa till Kristiania.

Sedan kommittén, delvi med biträde av de särskilt tillkallade sakkunniga, behandlat förevarande fråga vid sammanträden den 21, 22, 24 och 30 oktober samt den 22 november 1918, får kommittén härmed i underdånighet överlämna betänkande med förslag till lag om begränsning av tiden för bageri- och konditoriarbete.

Underdånigst

LOUIS DE GEER.

J. L. EKMAN.

CARL MICHAELSSON.

OLOF HELLSTRÖM.

A. MOLIN.

K. W. HOLMSTRÖM.

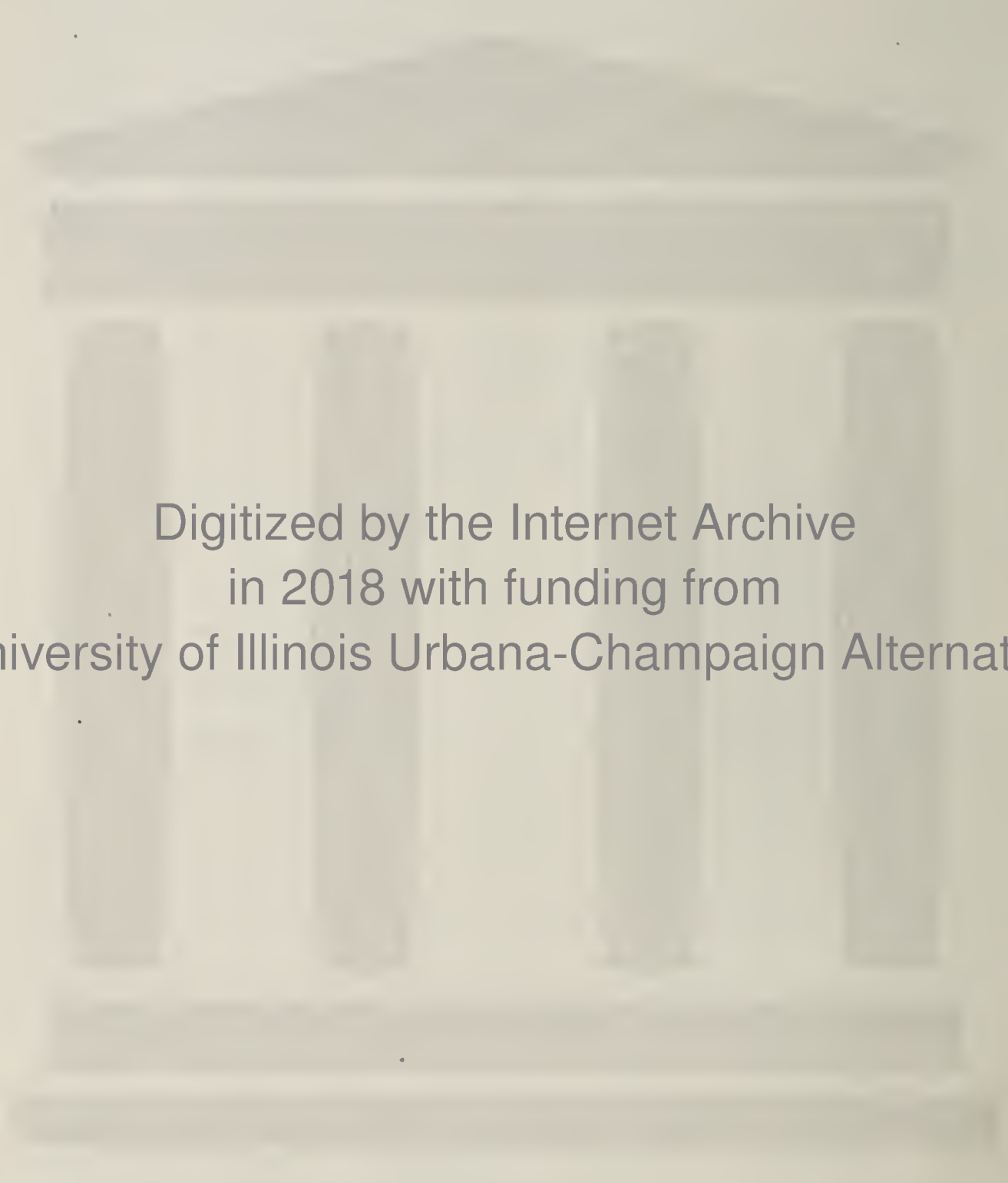
AUG. SVENSSON.

CH. LUNDBERG.

CARL WAHREN.

ERIK L. MAGNUS.

B. WIJKANDER.



Digitized by the Internet Archive
in 2018 with funding from
University of Illinois Urbana-Champaign Alternates

<https://archive.org/details/betankandemedfor01swed>

Förslag

till

lag om begränsning av tiden för bageri- och konditoriarbete.

1 §.

Arbete för tillverkning till avsalu av bageri- eller konditorivaror må icke bedrivas å sön- eller helgdag eller å tid mellan kl. 8 e. m. och 6 f. m. å söckendag.

Arbete, varom här är sagt, skall icke, där det bedrives i hotell-, restaurang- eller kafé-örelse eller eljest utan samband med bageri- eller konditorirörelse, vara underkastat denna lag i vidare mån, än det avser tillverkning av bröd, bakelser eller annat dylikt bakverk.

2 §.

Utan hinder av vad i 1 § är stadgat må

a) arbete för tillverkning av konditorivaror utföras å sön- eller helgdag under högst tre timmar mellan kl. 6 f. m. och 6 e. m.;

b) i hotell-, restaurang- eller kafé-örelse arbete för tillverkning av bröd, bakelser eller annat dylikt bakverk, vilket bedrives utan samband med bageri- eller konditorirörelse, utföras å sön- eller helgdag under högst tre timmar mellan kl. 6 f. m. och 6 e. m.;

c) s. k. anrörning utföras å sön- eller helgdag under högst två timmar mellan kl. 8 f. m. och 8 e. m.;

d) uppeldning eller deggörning utföras å söckendag från kl. 4 f. m.;

e) uppeldning utföras av annan än bageri- eller konditoriarbetare;

f) under natten till söckendag, som närmast föregår två eller flera på varandra följande sön- eller helgdagar, uppeldning eller deggörning utföras från kl. 2 f. m. och annat arbete från kl. 3 f. m.

3 §.

Arbete för tillverkning av spis- eller knäckebröd må, där arbetet är indelat i skift på sådant sätt, att arbetstiden, raster däri inbegripna, ej för något arbetslag överstiger 8 timmar av dygnet, å söckendag fortgå jämväl mellan kl. 8 och 10 e. m. ävensom, i den mån så kräves för det tillverkade brödets torkning, mellan kl. 10 e. m. och 12 midnatt. Erfordras för ett företags ändamålsenliga drift oundgängligen ytterligare nattarbete, äge arbetsrådet att lämna medgivande därtill.

4 §.

Påkallar särskilt förhållande avvikelse från det i 1 § stadgade förbud, utöver vad 2 § medgiver, äge vederbörande yrkesinspektör att meddela tillstånd därtill. Sådant tillstånd, vilket skall sökas för varje särskilt tillfälle, må ej avse mer än två dygn åt gången eller för samma arbetsställe meddelas mer än tio gånger under ett och samma kalenderår. På yrkesinspektionens chefsmyndighet ankommer att, där så prövas nödigt, meddela ytterligare eftergift.

Nödvändiggöres på grund av missöde eller annat oförutsett förhållande avvikelse, varom i nästföregående stycke är sagt, och är ej tid att inhämta tillstånd därtill, må avvikelser vidtagas utan tillstånd, dock ej för mer än ett dygn åt gången. Om sådan åtgärd och anledningen därtill åligger det företagets innehavare att ofördröjligen göra anmälan till vederbörande yrkesinspektör.

5 §.

Tillsyn å efterlevnaden av denna lag utövas av yrkesinspektionens befattningshavare; och skall därvid i tillämpliga delar lända till efterrättelse vad som finnes stadgat rörande tillsyn å efterlevnaden av lagen om arbetarskydd den 29 juni 1912.

6 §.

Bedrives arbete i strid mot vad i denna lag är stadgat, straffes företagets innehavare med böter från och med tio till och med ettusen kronor. Har till arbete, vilket bedrivits på sådant sätt, med faders eller målsmans vetskap och vilja använts person under aderton år, vare fadern eller målsmannen förfallen till böter från och med fem till och med femtio kronor.

Den, som under tid, då han är ställd under åtal för förseelse, varom i denna § förmäles, fortsätter samma förseelse, skall, när han varder därtill lagligen förvunnen, för varje gång stämning därför utfärdats och delgivits, fällas till det ansvar, som är bestämt för sådan förseelse.

7 §.

Fullgöres icke anmälningsskyldighet, varom stadgas i 4 § andra stycket, straffes företagets innehavare med böter från och med fem till och med fyrahundra kronor.

8 §.

Förseelse, som omförmäles i 6 eller 7 §, åtalas vid polisdomstol, där särskild sådan är inrättad, men eljest hos poliskammare eller, där sådan ej finnes, vid allmän domstol.

Böter, som ådömas enligt denna lag, tillfalla kronan. Saknas tillgång till böternas fulla gäldande, skola de förvandlas enligt allmän strafflag.

Denna lag träder i kraft den — — — — och äger giltighet tillsvidare, intill dess Konungen annorlunda förordnar.

Kan det visas, att tillämpningen av denna lag-å ett företag, skulle, därest vissa förändringar ej vidtoges, i väsentlig mån förminska företags produktionsförmåga, må arbetsrådet medgiva nödigt anstånd med tillämpningen.

Inledande historik.

Frågan om lagstadgad reglering av arbetstiden inom bageriyrket har här i landet sedan länge varit föremål för uppmärksamhet. Sålunda utarbetades år 1894 av en av Stockholms bageriarbetare tillsatt kommitté ett förslag till lag i ämnet. Detta förslag förelades påföljande års riksdag i en inom andra kammaren av A. Hedin väckt motion (nr 88) om utfärdande av en »lag ang. arbetstiden i bagerier, för försäljning arbetande s. k. hembagerier samt konditorier ävensom restauranger och hotell, där bakning idkas». De huvudsakliga bestämmelserna i detta lagförslag inneburo, att den dagliga arbetstiden, raster inberäknade, skulle begränsas till högst 12 timmar samt infalla mellan kl. 6 f. m. och 6 e. m. Ugnsbesättningen skulle dock få börja 1 à 2 timmar före och sluta 1 à 2 timmar efter nämnda tider. Vidare skulle de s. k. förarbetena få begynna 3 timmar före den vanliga arbetstiden med rätt likväl för de därmed sysselsatta arbetarna att sluta 3 timmar förr än de övriga.

I motiveringen åberopade motionären bl. a. Stockholms hälsovårdsnämnds berättelse till medicinalstyrelsen över en år 1890 företagen undersökning av bagerierna i huvudstaden samt en av nyssnämnda kommitté avgiven redogörelse, vilka båda framställningar gåvo vid handen, att inom bageriyrket förekommo avsevärda missförhållanden såväl med hänsyn till arbetsförhållandena i allmänhet som särskilt i avseende å arbetstiden. Motionen vann stöd hos lagutskottet, som föreslog skrivelse till Kungl. Maj:t med anhållan, att Kungl. Maj:t ville efter verkställd utredning taga i övervägande, om och i vad mån lagbestämmelser angående arbetstiden för arbetare i bageriyrket voro erforderliga och därefter för riksdagen framlägga det förslag, vartill utredningen kunde giva anledning. Utskottets förslag bifölls av andra men avslogs av första kammaren. Vid riksdagen år 1896 väcktes motioner (resp. nr 29 och 1), åsyftande samma beslut som i lagutskottets nyssberörda utlåtande, av

C. Treffenberg inom första och av A. Hedin inom andra kammaren. Dessa motioner, vari frågan på olika sätt men särskilt under hänvisning till utländska utredningar och lagstiftningsåtgärder ytterligare utvecklades, lände ej heller till något riksdagens beslut.

Sedan riksdagen år 1896 med anledning av nådig proposition beviljat 10,000 kronor för verkställande av arbetsstatistiska undersökningar, utfördes under åren 1897 och 1898 på uppdrag av kommerskollegium och under dess inseende av J. Leffler en undersökning av bagerierna i Sverige. Denna undersökning omfattade bagerierna i rikets städer och köpingar samt ett antal municipalsamhällen, och är redogörelse för densamma lämnad i den år 1899 publicerade »Arbetsstatistik I». De däri meddelade uppgifterna torde i åtskilliga avseenden, bl. a. beträffande arbetstiden, kunna anses vitsorda de i förut berörda motioner påpekade missförhållanden.

Ehuru bageriarbetarna sedermera lyckats undanröja vissa av de missförhållanden, som i förut omnämnda motioner anförts till stöd för reformkraven, kvarstod likväl nattarbetet. Med hänsyn härtill funno sig L. Borggren samt G. Nilsson i Kristianstad föranlättna att vid 1913 års riksdag inom andra kammaren väcka motion (nr 193) om skrivelse till Kungl. Maj:t angående utredning och förslag rörande reglering av nattarbetet inom bagerier, konditorier och s. k. hembagerier. Enligt motiveringen åsyftade motionärerna en sådan reglering av arbetstiden, att arbetet ej fick börja före kl. 6 f. m. eller fortgå efter kl. 6 e. m. med undantag likväl för deggörningen, som skulle få börja 2 timmar tidigare på morgonen. Motionen avstyrktes av lagutskottet under hänvisning till att utskottet samtidigt, med anledning av motion av C. Lindhagen m. fl., förordat skrivelse till Kungl. Maj:t om en allsidig utredning rörande nattarbete för män inom industriella och angränsande områden m. m. Andra kammaren biföll men första kammaren avslog motionen.

Vid 1914 års båda riksdagar förnyade A. Petrén i första (nr 11, resp. 29) och L. Borggren m. fl. i andra kammaren (nr 46, resp. 59) nyss berörda motion. Dessa motioner röntes samma öde som deras närmaste föregångare. År 1915 framlades åter samma förslag, i första kammaren av A. Petrén och C. Wickman (nr 31) samt i andra kammaren av L. Borggren m. fl. (nr 84). Lagutskottet tillstyrkte motionerna, och vunno de denna gång riksdagens bifall.

Kungl. Maj:t remitterade den 11 juni 1915 riksdagens skrivelse angående nyssnämnda beslut till socialstyrelsen med anmaning att av-

giva förslag rörande verkställandet av den utav riksdagen begärda utredningen. Sedan nämnda styrelse, som jämväl fått till sig remitterad en riksdagens skrivelse angående åtgärder till förekommande av nattarbete av män inom industriella och angränsande områden, därom gjort framställning, fick styrelsen den 9 november samma år i uppdrag att utarbета fullständig plan för de i riksdagens här berörda två skrivelser åsyftade utredningar jämte bemyndigande att härvid anlita biträde av sakkunniga. Med anledning härav utarbetades sedermera inom styrelsen dylik plan jämte förslag till frågeformulär m. m. I den underdåniga skrivelse av den 11 maj 1917, varigenom styrelsen anmälde, att här berörda, förberedande arbeten slutförts, hemställde styrelsen emellertid med hänsyn till de inom bageriyrket rådande abnorma förhållandena bl. a., att utredningens verkställande finge anstå tills vidare. Den 27 därpå följande juli uppdrog Kungl. Maj:t åt styrelsen att i huvudsaklig överensstämmelse med förberörda plan verkställa ifrågavarande utredning. så snart styrelsen prövade de därför nödiga förutsättningarna hava inträtt, samt att därefter avgiva det förslag i ämnet, vartill utredningen kunde föranleda. Att uppdraget sedermera överflyttats på arbetstidskommittén, har förut omnämnts.

Såsom av betydelse för förevarande fråga torde i detta sammanhang jämväl böra erinras om, att under de senaste åren i ändamål att åvägabringa besparing i brödkonsumtionen utfärdats förbud mot försäljning av färskt bröd. Sålunda föreskrev Kungl. Maj:ts befallningshavande i Malmöhus län genom kungörelse den 19 maj 1917, att försäljning av hushållsbröd finge ske först 24 timmar och av finare matbröd, mjukt kaffebröd, småbröd och skorpor först 12 timmar efter tillverkningen. En allmängiltig bestämmelse i enahanda riktning meddelades i den på framställning av folkhushållningskommissionen den 1 februari 1918 utfärdade nådiga förordningen innefattande vissa föreskrifter angående tillverkning och försäljning av bröd och annat bakverk. I denna förordnings § 7 föreskrives, att mjukt bröd icke må saluhållas, förrän minst 12 timmar förflutit, från det att brödet vid bakningen gräddats. Vidare medges däri Kungl. Maj:ts befallningshavande att för länet eller viss ort utsträcka nämnda tidrymd, dock ej mer än till 24 timmar.

Folkhushållningskommissionen gjorde i sin nyss berörda framställning, som avgavs den 14 november 1917, gällande, att såsom ett komplement till förbudet mot försäljning av färskt bröd borde stadgas förbud mot nattarbete i bagerierna. Såsom skäl härför syntes kommissionen vilja anföra, förutom önskvärdheten av besparing av belysningsmedel,

att ett förbud av sistberörda innebörd skulle vara erforderligt för det avsedda försäljningsförbudets effektiva upprätthållande.

Förbudet mot försäljning av färskt bröd torde emellertid haft den verkan, att nattarbetet inom bagerierna, i vad angår tillverkningen av mjukt bröd, nu under kristiden tillsvidare väsentligen upphört.

Allmän motivering.

Såsom av den bifogade statistiska utredningen framgår, förekommer inom det egentliga bageriyrket, i ganska stor omfattning en arbetsform, som från arbetarskyddssynpunkt måste anses särskilt olämplig, nämligen nattarbete för samma arbetare natt efter natt i ständigt följd med undantag möjligen för natten till sön- eller helgdagar. Bageriarbetaren är således med hänsyn till arbetets förläggning i stor utsträckning sämre ställd än andra nattarbetare, vilka i regel hava egentligt nattarbete endast varannan eller var tredje vecka. Givetvis måste ett dylikt beständigt nattarbete, även om det är av relativt kort varaktighet, då sömnen på dagen ju ej kan bli lika ostörd och stärkande som på natten, medföra menliga följder i hygieniskt avseende. Ehuru arbetsförhållandena inom bageriyrket otvivelaktigt under senare tid avsevärt förbättrats, exempelvis genom förkortning av arbetstiden, lära de också fortfarande anses mindre tillfredsställande.

*Nattarbetets
olägenheter
för ar-
betarna.*

Att här ifrågakommande nattarbete jämväl i andra avseenden skall medföra betydande olägenheter, torde vara uppenbart. Erinras må sålunda om den otrevnad, som måste förorsakas av tvånget att städa under natten stiga upp och begiva sig till sitt arbete samt om den störande inverkan detta måste ha på den gifta bageriarbetarens hemliv. Genom sitt behov av sömn på eftermiddagen och kvällen gå vidare bageriarbetarna miste om många tillfällen till rekreation och inhämtande av bildning.

Till stöd för sitt sedan många år vidhållna motstånd mot arbetarnas krav på nattarbetets avskaffande anföra arbetsgivarna inom bageriyrket i huvudsak följande.

Arbete nattetid i bagerierna är en nödvändig förutsättning för att mjukt bröd i färskt tillstånd skall kunna tillhandahållas allmänheten i tillräckligt god tid på morgonen, d. v. s. så tidigt, att allmänheten, med undantag väl dock i regel för kroppsarbetarna, kan få sådant bröd till

*Bageri-
idkarnas
skäl för
nattarbetets
bibe-
hållande.*

sin första frukost. Själva bakningen av finare mjukt bröd kan visserligen utföras på 2 à 3 timmar, men därefter måste brödet få något svalna, innan det lämpligen kan sorteras för distribution, vilken sistberörda åtgärd sedermera tager en betydande tid. Från deggörningens början till dess brödet finnes att tillgå för den stora allmänheten i de talrika försäljningsbutikerna, »magasinen», lär sålunda böra beräknas en tid av 5 à 7 timmar — för dem som ha tillfälle att inköpa sitt bröd vid bagerierna ställer sig saken tydligtvis annorlunda.

Kunde publiken ej få sitt behov av färskt bröd på morgnarna fyllt av de större, yrkesmässigt bedrivna bagerierna, skulle den komma att vända sig till de talrika s. k. hembagerierna, vilka, ohindrade av nattarbetsförbudet, givetvis skulle kunna tillhandahålla sina varor betydligt tidigare. Jämväl för det fall, att dessa bagerier bleve inbegripna under ett dylikt förbud, skulle de, då de ej hava någon tidsödande distribution, kunna erbjuda en besvärande konkurrens i avseende å tiden för varornas tillhandahållande. Även kunde det vara att befara, att allmänheten för att förskaffa sig färskt bröd skulle i avsevärd omfattning övergå till att i hemmen framställa sitt bröd.

Genom ett förbud mot nattarbete komme vidare produktionstiden att inskränkas, vilket åter skulle leda till antingen minskad produktion eller krav på ökat antal arbetare, ugnar och andra hjälpmedel — alltså i varje fall försämring av de ekonomiska produktionsvillkoren och till följd därav ökade försäljningspris.

Till bemötande av nu anförda motivering för nattarbetet har från arbetarnas sida väsentligen gjorts gällande, dels att de framhållna olägenheterna av nattarbetets avskaffande vore betydligt överdrivna och dels att arbetarnas krav på en dylik förändring uppbures av så starka skäl, att vid jämförelse därmed berörda eventuella olägenheter ej kunde tillmätas någon avgörande betydelse. Emot nattarbetet har jämväl framhållits, att det även med hänsyn till driftens ekonomi medförde vissa olägenheter, såsom kostnader för belysning och sämre arbetsutbyte.

*Kommitténs
ståndpunkt
i nattarbets-
frågan.*

Vid övervägande av förevarande fråga har kommittén ansett sig böra anlägga följande synpunkter. Otvivelaktigt torde allmänheten, om nattarbetet avskaffas, i avsevärd utsträckning komma att gå miste om sitt färska bröd till frukost. Emellertid kan det häremot invändas, att berörda olägenhet väsentligen skulle drabba endast de större samhällena — i de mindre, där någon mer omfattande distribution ej förekommer, utan publiken i regel inköper sitt brödförråd vid bageriet, skulle denna olägenhet antagligen ej bli synnerligen kännbar. Vidare berör, som förut

antytts, denna fråga icke eller åtminstone ej i samma mån alla samhällsklasser. Kroppsarbetarna lära nämligen till största del även under hittillsvarande förhållanden fått försaka det färska brödet till sin första måltid och, då sådant ej heller kunnat medföras till arbetsplatsen, väl i regel även vid den kafferast, som brukar förekomma under morgonarbetet. Med hänsyn härtill torde den olägenhet för allmänheten, varom här är fråga, icke förtjäna alltför stort avseende.

Beträffande bageriidkarnas farhåga för konkurrensen från hembagerierna torde densamma i första hand hava föranletts av det antagandet, att hembagerierna ej skulle komma att inbegripas under ett lagstadgat förbud mot nattarbete — liksom de ej varit underkastade lagstiftningen angående förbud mot kvinnors användande till nattarbete. Genom att utsträcka förbudet mot nattarbete inom bagerihanteringen till att omfatta även hembagerierna torde här ifrågavarande farhåga i väsentlig mån undanröjas. Med hänsyn till den befarade följden av ökad bakning i hemmen förefaller det kommittén, som om denna farhåga vore föga grundad. Bakning i hemmen torde nämligen endast i undantagsfall verkställas dagligen och så tidigt, att tillgång på färskt bröd därigenom skulle kunna beredas till första frukosten. Konsumenterna av hembakat bröd torde snarare vara vana att få förtära sitt bröd flera dagar gammalt.

Att avskaffandet av nattarbetet skulle, såsom från idkarhåll göres gällande, inskränka produktionsförmågan och medföra vissa menliga verkningar i ekonomiskt avseende, lär väl ej kunna förnekas, men torde de enligt kommitténs mening ej gärna kunna få någon mer betydande omfattning.

I betraktande av det här anförda samt de olägenheter för arbetarna och deras familjer, som nattarbetet medför, vill det synas kommittén, som om en förändring i förevarande avseende av bageriarbetets anordning vore ej blott väl motiverad utan även med hänsyn till arbetarskyddets primära krav av behovet påkallad.

Nu skulle man kanske kunna ifrågasätta, huruvida ej härovan berörda olägenheter av nattarbetet inom bageriyrket skulle kunna i väsentlig mån undanröjas genom införande, såsom i allmänhet inom industriell verksamhet med nattarbete, av en ordnad skiftindelning, så att ej samma arbetare behövde arbeta på natten mer än t. ex. varannan eller var tredje vecka. Enligt inhämtade upplysningar lär emellertid arbetets beskaffenhet, åtminstone i de mindre bagerierna, ej medgiva en dylik anordning.

Kommittén har sålunda funnit sig föranlåten föreslå förbud mot nattarbete inom bagerihanteringen.

Nämnas bör måhända, att kommittén ansett sig ha stöd för detta sitt beslut jämväl i den erfarenhet, som man i flera andra länder haft av verkningarna utav dylika förbud. Kommittén tillåter sig i sådant hänseende dels hänvisa till redogörelser i ämnet uti Sociala Meddelanden (1916 sid. 916 ff. och 1918 sid. 905 ff.) och dels åberopa de iakttagelser, som kommitténs sekreterare vid sitt tidigare omförmälda besök i Norge haft tillfälle göra beträffande verkningarna av den norska lagstiftningen rörande bageriarbetet (se sid. 28). Sannolikt skulle även de svenska bageriidkarna, om nattarbetsförbud infördes, komma att finna de därav föranledda olägenheterna mindre betydande, än de befarat, ja måhända, att desamma uppvägas därav, att man genom förbudet blivit befriad från en av de äldsta och svåraste stridsfrågorna inom yrket.

*Lag-
förslaget ej
något all-
mängiltigt
uttryck för
kommitténs
mening ang.
arbetstidens
reglering.*

Kommittén anser sig i detta sammanhang icke kunna underlåta att framhålla, att inom kommittén yppats tvekan, huruvida det vore lämpligt att redan nu, innan kommittén haft tillfälle att taga ståndpunkt till frågorna rörande arbetstidens reglering i allmänhet, inlåta sig på en reglering av arbetstiden för ett särskilt yrke. Denna tvekan har synts desto mer befogad, som det här åsyftade nattarbetet inom bagerierna, mot vilket den ifrågasatta föburdslagstiftningen skulle rikta sig, till följd av kristidsförhållandena f. n. knappt lär förekomma i någon avsevärdare omfattning. När kommittén icke dess mindre funnit sig nu böra framlägga ett förslag till lag i ämnet, har kommittén gjort det dels på den grund, att här ifrågavarande nattarbete måste anses vara av alldeles säregen art och dels med hänsyn därtill, att en övergång till förändrad anordning av arbetet framdeles, sedan produktionen åter kommit in under normala förhållanden, skulle komma att såväl för bagerihanteringen som allmänheten medföra än mer kännbara olägenheter. Kommittén vill emellertid uttryckligen framhålla, att bestämmelserna i berörda lagförslag icke få anses såsom några uttryck för kommitténs mening rörande arbetstidens reglering i allmänhet.

*Lag-
förslagets
allmänna
läggning.*

Innan kommittén ingår på en motivering av lagförslagets särskilda bestämmelser, anser den sig böra något beröra vissa drag hos förslaget, vilka äro av större principiell betydelse.

Till en början torde då påpekas, att lagens tillämpningsområde ansetts böra utsträckas till att omfatta ej blott bakningen av mjukt bröd, för vilken tillverkning nattarbetsförbudet i främsta rummet är avsett,

utan i regel även all tillverkning av hårt bröd och konditorivaror. Anledningen härtill har varit, att tillverkningen av sistnämnda två varuslag i stor utsträckning bedrives tillsammans med framställningen av mjukt bröd. Ett avskiljande från lagens tillämpning av dessa två varuslag skulle tydligtvis i betänklig mån försvåra kontrollen och även i övrigt försvaga lagens effektivitet. Skulle man åter begränsa sig till att från lagens tillämpning undantaga ej tillverkningen, var den än förekommer av här ifrågavarande varor, utan endast de fristående konditorierna och spisbrödsfabrikerna, komme detta att innebära en betänklig orättvisa i konkurrensavseende.

Lagens huvudsakliga stadgande utgöres av ett förbud mot nattarbete. Med hänsyn till det nära sambandet mellan regleringen av berörda arbete och av söndagsarbetet samt det numera allmänt såsom befogat erkända kravet på söndagsledighet, har kommittén emellertid funnit sig föranlåten att med nyssnämnda stadgande förbinda ett förbud jämväl mot arbete på sön- eller helgdagar. För övrigt lär ett dylikt förbud redan vara i väsentlig mån genomfört genom de nu gällande kollektivavtalen inom bageriyrket (se sid. 37).

Nära till hands hade tydligen legat att låta lagen reglera även den dagliga arbetstidens längd. Av arbetarrepresentanterna bland de förnt omförmälda särskilt tillkallade sakkunniga har också uttryckts en önskan i nu berörda riktning. Kommittén har emellertid ansett sig icke böra i lagen intaga någon dylik reglering, då kommittén inom kort torde komma att avlämna förslag till lag om en mer allmängiltig reglering av arbetstidens längd, vilken reglering skulle omfatta jämväl här ifrågavarande slag av verksamhet.

Den nu gällande lagstiftningen på arbetarskyddets område vänder sig i regel mot användande av arbetare under vissa förhållanden, som enligt lagstiftarens uppfattning innebära fara för arbetarens liv eller hälsa eller, i fråga om minderåriga eller kvinnor, deras moral. För sin egen del äger arbetsgivaren att utan hinder av skyddslagstiftningen arbeta under vilka förhållanden som helst, och enligt lagen om arbetarskydd gäller denna frihet t. o. m. medlemmarna av arbetsgivarens familj. Otvivelaktigt hade det varit mest tilltalande att upprätthålla nu berörda princip jämväl i avseende å förevarande lagstiftning. Av såväl arbetsgivar- som arbetarrepresentanter bland de särskilt tillkallade sakkunniga har emellertid med styrka gjorts gällande, att ett dylikt tillvägagående icke borde ifrågakomma med hänsyn till konkurrensen olika bageriföretag emellan. Därigenom skulle nämligen hembagerierna, som ofta endast sysselsätta arbetsgivaren och medlemmar av hans familj, beredas möjlig-

het att idka nattarbete och kunna tillhandahålla allmänheten färskt bröd på morgnarna långt tidigare än de större bagerierna. Man skulle även, såsom erfarenheten från andra länder visar, kunna befara försök att kringgå lagen, t. ex. genom att arbetarna formellt upptagas såsom delägare eller hyresgäster. Med hänsyn härtill har kommittén funnit sig nödgad rikta förbudet mot själva arbetet, oavsett av vem det verkställs. Framhållas må för övrigt, att den svenska skyddslagstiftningen icke saknar exempel på en likartad läggning. Lagen den 5 juni 1909 om förbud mot handels idkande under vissa tider av dygnet åsyftar nämligen meddelande av förbud mot handelsbods öppethållande under vissa tider, oberoende av huruvida öppethållandet förutsätter användande av biträden eller ej — en läggning av lagstiftningen, som tydligtvis även den är föranledd av hänsyn till konkurrensen.

Från de i lagen meddelade förbuden mot sön- eller helgdags- och nattarbete äro givetvis undantag påkallade med hänsyn till vissa förhållanden. Dessa förhållanden äro antingen av den art, att de kunna förutses och hava då, antagligen i flertalet mer betydelsefulla fall, gjorts till föremål för undantagsbestämmelser, eller ock äro de av mer tillfällig och oberäknelig natur. Möjlighet till undantag är i sistberörda fall berett dels genom bemyndigande för viss myndighet att meddela eftergift och dels genom medgivande för arbetsgivaren att inom en snävt uppdragen begränsning efter eget avgörande vidtaga avvikelser.

Kontrollen över lagens tillämpning har kommittén ansett sig böra uppdraga åt yrkesinspektionen. Såväl i detta avseende som beträffande ansvaret för överträdelser har kommittén i det väsentliga följt lagen om arbetarskydd.

Slutligen må nämnas, att kommittén tänkt sig, att lagen endast skulle ha provisorisk giltighet — detta förnämligast på den grund, att kommittén ej nu, innan de igångsatta utredningarna hunnit avslutas och kommittén kunnat bilda sig ett omdöme i frågorna rörande arbetstidens reglering, ansett sig kunna föreslå några bestämmelser, som skulle vara bindande för framtiden. Otroligt är ej heller, att man om något år kan ha gjort en del erfarenheter, som kunna bli av värde vid en revision av lagen.

Speciell motivering.

1 §.

Denna paragraf innehåller lagens huvudstadganden, nämligen förbudet mot sön- eller helgdags- och nattarbete. I förhållande till dessa äro lagens övriga stadganden väsentligen att anse såsom undantags- eller tillämpningsbestämmelser.

Med formuleringen »arbete för tillverkning» etc. har åsyftats att nå varje verksamhet, som ingår såsom ett nödvändigt led i produktionsprocessen. Dit bör sålunda enligt kommitténs åsikt räknas t. ex. ugnarnas uppehållning, råvarornas framforsling å arbetsstället samt rengöring av maskiner och redskap. Till här avsedda arbete skulle däremot icke vara att hänföra transport av råvaror till arbetsstället, rengöring av företagets lokaler eller distribution av de producerade varorna.

Uttrycket »tillverkning till avsalu», vilket betecknar, att tillverkningen bedrivs i och för näring, avser att från lagens tillämpning avskilja produktion för egen förbrukning, i främsta rummet de enskilda hushållens men även offentliga anstalters och inrättningars. Givetvis inbegripes däremot, såsom även antydes i paragrafens senare stycke, under lagens tillämpning sådan tillverkning av här ifrågavarande varor, som utövas i samband med hotell-, restaurang- eller kaféerörelse. I stället för nu angivna uttryck har även varit ifrågasatt bestämningen »yrkesmässig tillverkning», men gjordes däremot från de särskilt tillkallade sakkunnigas sida den anmärkningen, att densamma i många fall skulle tolkas så, att den gäve hembagerierna en möjlighet att undgå lagens tillämpning.

Förbudet mot arbete å sön- eller helgdag omfattar tydligtvis tiden från kl. 12 natten före sön- eller helgdag till samma klockslag natten efter sådan dag.

Beträffande tiden för nattarbetsförbudet är det uppenbarligen av mindre vikt, när berörda tid börjar och slutar, blott densamma medgiver

en tillräckligt lång, lämpligt förlagd nattvila. Att förbudstidens slut satts till kl. 6 f. m. beror därpå, att det givetvis är angeläget, att bageriarbetet får börja så tidigt, som skäligen kan anses såsom en någorlunda normal begynnelsetid för arbete i allmänhet. I fråga om klockslaget för förbudstidens början har kommittén, i överensstämmelse med de särskilt tillkallade sakkunnigas mening föreslagit kl. 8 e. m., varigenom bageriidkarna torde beredas en möjlighet att genom arbete på kvällen i viss mån ersätta det förbjudna nattarbetet.

Med förbuden i paragrafens första stycke har väsentligen åsyftats att träffa det arbete, som utföres i bagerier och konditorier. Bland konditorivaror, varmed väl torde få förstås sådana varor, som i allmänhet saluhållas i konditorier, ingå emellertid en del varuslag, vilka endast mer undantagsvis tillverkas i samband med konditorirörelse, såsom choklad, karameller, medicinska pastiljer, viner m. m. Genom paragrafens andra stycke har man velat från lagens tillämpning undantaga tillverkningen av dylika varor. Vidare har man med förevarande stycke haft för avsikt att undan lägen fritaga tillverkningen i hotell, restauranger och kaféer av efterrätter, som ej äro att hänföra till bakverk. Att märka är att förevarande undantag endast gäller sådan tillverkning, som ej bedrives i samband med bageri- eller konditorirörelse — ett förhållande som är av ganska stor betydelse med hänsyn till den synnerligen vanliga föreningen av kaférörelse med bageri- eller konditorirörelse. Visserligen torde även bagerier och konditorier i viss mån tillverka efterrätter av nyss berörda slag, och skulle sålunda möjligen nu nämnda företag komma att anse sig orättvist behandlade. Å andra sidan lär det enligt kommitténs mening ej gärna vara möjligt att förhindra kökspersonalen i hotell, restauranger eller kaféer att i samband med den övriga inatlagningen tillaga efterrätter. Beträffande bröd, bakelser och annat dylikt bakverk, d. v. s. de varuslag, som förnämligast åsyftas i denna lag, skulle åter de utfärdade förbuden gälla jämväl, när tillverkningen äger rum i företag av nyssnämnda slag.

2 §.

I lagförslagets 2 § äro sammanförda ett flertal undantagsbestämmelser, samtliga avsedda att kunna komma till användning utan myndighets beslut.

a), b) och c).

Förbudet mot sön- eller helgdagsarbete har ansetts böra i viss mån lindras i tre fall. Det första avser tillverkning av konditorivaror. Dylika

varor, vilka ha särskilt stor avsättning å nämnda dagar, kunna visserligen i väsentlig mån tillverkas under närmast föregående dag, men färdigställandet av dem låter sig i stor utsträckning ej lämpligen göra så långt förut. Därtill kommer, att avsättningen av vissa av här ifrågavarande varor är i hög grad beroende av väderleken, varför det för näringsidkarna är av betydelse att, efter som väderleken ter sig, kunna i någon mån variera storleken av den för dagens konsumtion avsedda varumängden. En arbetstid av tre timmar har synts tillfyllestgörande, men har, då inom vissa slag av företag arbetet bör förrättas på morgonen och inom andra först framåt eftermiddagen, för arbetstidens förläggning ansetts böra utmätas en ganska vid tidrymd, nämligen mellan kl. 6 f. m. och 6 e. m.

Det andra av här ifrågavarande fall avser tillverkning utan samband med bageri- eller konditorirörelse av bröd, bakelser eller annat dylikt bakverk inom hotell, restauranger eller kaféer. Tydligen skulle det mången gång, t. ex. då oväntat antal resande ankommer, för dylika företag ställa sig synnerligen svårt att iakttaga förbudet mot bakning å sön- eller helgdagar. Med hänsyn härtill har kommittén, oaktat erinringar däremot möjligen kunna framställas från konkurrenssynpunkt, ansett sig böra bereda omförmälda företag enahanda möjlighet till undantag, som medgivits beträffande tillverkning av konditorivaror.

Såsom ett tredje undantag från förbudet mot sön- eller helgdagsarbete har föreslagits eftergift beträffande s. k. anrörning, varmed förstås läggningen av surdeg för tillverkning av sura limpor. Då anrörningen måste verkställas dagen förut, skulle eljest tillverkning av dylika limpor ej kunna bedrivas å dag efter sön- eller helgdag.

d).

Detta undantag, som torde vara det mest betydelsefulla bland de i förevarande paragraf upptagna, avser att bereda näringsidkarna möjlighet att utan uppskov börja det egentliga arbetet kl. 6 f. m., och utgör i viss mån en kompensation för nattarbetet. Till förmån för detta undantag, som även å arbetarsidan bland de särskilt tillkallade sakkunniga funnits befogat, kan anföras, att till här ifrågavarande s. k. förarbeten endast ett fåtal arbetare användes.

e).

Att uppeldning av ugnarna, när detta arbete utföres av särskild eldare eller maskinist eller annan person, som ej kan anses såsom bageriarbetare, bör falla utom lagen, synes vara skäligt. Anmärkas må även, att dylika utom bageriarbetarnas krets fallande ugnseldare, vilka för övrigt endast lära förekomma vid de största bagerierna, i regel torde hava en mindre permanent sysselsättning än de egentliga yrkesarbetarna.

f).

Vid sadana tillfällen, då två eller flera sön- eller helgdagar följa på varandra, måste arbetet under de närmast föregående söckendagarna tydligtvis forceras för att motsvara det ökade konsumtionskravet. Hela den varumängd, som erfordras för två eller tre dagar, skall nämligen då finnas att tillgå å den senaste, helgfria dagen. Om än några varuslag kunna tillverkas en eller annan dag i förväg, måste den alldeles övervägande delen av produktionen uppskjutas så länge som möjligt, för att varorna skola komma konsumenterna tillhanda i färskt och njutbart tillstånd. Av bageriidkarnas representanter bland de särskilt tillkallade sakkunniga påyrkades även, att vid dylika tillfällen hela natten före den senaste söckendagen skulle undantagas från nattarbetsförbudet. Såsom skäl för detta yrkande framhölls bl. a., att det för arbetarna vore önskvärt att på lördagen eller helgdagsaftonen få sluta i god tid. Vidare gjordes gällande, att det eljest skulle möta betydande svårighet att med hinna distributionen, vilket åter skulle medföra, att utkörarna komme att bli upptagna av sitt arbete ända intill sena kvällen. Från arbetarrepresentanterna bland de sakkunniga invändes häremot, att erfarenheten gäve vid handen, att arbetsanhopningen vid här ifrågavarande tillfällen ej vore så stor, att den motiverade ett så långt gående undantag samt att det för arbetarna jämväl vore av värde att på lördagen eller helgdagsaftonen ej vara alldeles uttröttade till följd av en genomvakad natt. I avsevärd mån kunde även det ökade arbetsbehovet tillgodoses genom anlåtande av tillfälliga hjälpkrafter.

Kommittén har med hänsyn till de a ömse sidor anförda skälen ansett sig böra gå en medelväg och föreslagit en framflyttning av begynnelse tiden för det egentliga arbetet till kl. 3 och för förarbetena till kl. 2 f. m.

3 §.

Såsom förut framhallits, har kommittén varit något tveksam i fråga om lämpligheten att inlåta sig på reglering av arbetstiden för ett särskilt yrke, innan kommittén fattat principiell ståndpunkt till arbetstidsfrågorna med hänsyn till industrien i allmänhet. Berörda tvekan har gjort sig särskilt gällande i avseende å tillverkningen av spis- och knäckebröd, som, åtminstone då den bedrives såsom specialproduktion i fristående brödfabriker, till sitt driftsätt föga påminner om den egentliga bagerihanteringen utan torde kunna jämföras med vilken annan fabriksmässigt bedriven industriell verksamhet som helst. I de fabriker av ifrågavarande slag, där produktionen fortgår dygnet runt, är sålunda arbetet indelat på tre skift om 8 timmar — alltså en anordning av arbetet, som enligt gängse uppfattning ej från skyddssynpunkt anses giva anledning till anmärkning. Närmast till hands kunde det synas ligga att helt enkelt utesluta tillverkningen av spis- och knäckebröd eller åtminstone de fristående spis- och knäckebrödsfabrikerna från förevarande lags tillämpning, men torde detta, såsom tidigare utvecklats, ej väl låta sig göra.

Representanten för spis- och knäckebrödsfabrikerna bland de särskilt tillkallade sakkunniga påyrkade, att dylika fabriker skulle helt undantagas från lagens tillämpning eller, om kommittén ej kunde tillmötesgå detta krav, att ifrågavarande företag skulle få drivas kontinuerligt med tre skiftlag. Skulle ej heller detta senare yrkande vinna kommitténs bifall, ansåg han sig, då det ofta nog på grund av oberäkneliga faktorer i produktionsproceduren ej låte sig göra att på ett bestämt klockslag avsluta arbetet, böra hemställa om medgivande för spis- och knäckebrödsfabrikerna att, med en arbetsindelning på tre skift, få under det egentliga nattskiftet använda endast ett mindre antal arbetare, motsvarande ungefär ett tredjedels skiftlag.

Från arbetarrepresentanterna bland de sakkunniga gjordes mot berörda yrkanden gällande, att den kontinuerliga driften inom förevarande fabriker under normala förhållanden ej vore av behovet påkallad utan utgjorde en kristidsföreteelse. Ej ens med hänsyn till den nu stegrade konsumtionen av spis- och knäckebröd vore det nödvändigt att medgiva nattarbete, då produktionskapaciteten hos en del av ifrågavarande fabriker med endast dagdrift ej vore till fullo utnyttjad — ett påstående, vars riktighet dock bestreds av representanten för spis- och knäckebrödsfabrikerna.

Såsom förut antytts, torde det ej lämpligen låta sig göra att från lagens tillämpning undantaga spis- och knäckebrödstillverkningen. Med

hänsyn till det inom denna verksamhetsgren införda ordnade skiftarbetet och de betydande kostnaderna för de därinom förekommande tekniska hjälpmedlen synes det emellertid vara skäligt att för ifrågavarande fabrikation medgiva i viss mån utsträckt arbetstid — en anordning, som biträfts jämväl å arbetarsidan bland de särskilt tillkallade sakkunniga. Det har då förefallit ligga närmast till hands att begränsa arbetstiden på det sätt, att förbudet mot nattarbete inskränkes till att motsvara ett av de tre skift, vari arbetet på sina håll är indelat. Spis- och knäckebrödstillverkningen skulle sålunda, med avskaffande av det egentliga nattskiftet, få bedrivas på två dagskift. Tiden för arbetets början har kommittén, till vinnande av överensstämmelse med bageriarbetet i allmänhet, ansett lämpligen kunna sättas till kl. 6 f. m., och skulle alltså hela arbetsperioden komma att omfatta tiden mellan kl. 6 f. m. och 10 e. m.

Framhållas bör måhända i detta sammanhang, att tillverkningen av spis- och knäckebröd, om den skall bedrivas på lagenligt och från arbetarskyddssynpunkt tillfredsställande sätt, måhända ej skulle ställa sig ekonomiskt sämre med 2- än 3-skiftindelning. Som bekant få i företag med mer än 10 arbetare kvinnor ej användas till arbete mellan kl. 10 e. m. och 5 f. m. Till följd härav måste ifrågavarande fabriker, som i alldeles övervägande mån sysselsätta kvinnliga arbetare, om de vilja ha kontinuerlig drift och ej bryta mot nämnda bestämmelse, hålla sig med ett manligt arbetslag, som användes under nyss angivna tidrymd. Till följd av skillnaden mellan manliga och kvinnliga arbetares löneanspråk fördyras redan därav driften avsevärt. Skulle nu, som man till undvikande av ständigt nattarbete för vissa arbetare väl torde kunna fordra, två eller tre manliga arbetslag anställas, skulle antagligen de därav föranledda merkostnaderna jämte de olägenheter, som alltid medfölja nattarbetet, i väsentlig mån uppväga fördelen av den större produktion, som den kontinuerliga driften möjliggör.

Ovan berörda anordning av arbetstiden hänför sig till det egentliga arbetet. Givetvis äga emellertid även undantagsbestämmelserna i 2 §, i den mån de nu kunna komma till användning, tillämpning å ifrågavarande tillverkning. Uppeldning och deggörning skulle sålunda jämväl vid spis- och knäckebrödsfabrikation få börja kl. 4 f. m.

Från spis- och knäckebrödsfabrikernas sida har gjorts gällande, att för fullt utnyttjande av tiden för det egentliga arbetet, om denna arbetstid kom att inskränkas genom lagbestämmelse, tarvades medgivande att använda några arbetare till att sköta torkningen av det bröd, som tillverkats under de senaste timmarna för det egentliga arbetet. Med hänsyn till det ringa antalet av de arbetare, som härför skulle erfordras, har kommittén ansett sig böra tillmötesgå detta krav och medgivit dylikt

efterarbete mellan kl. 10 e. m. och 12 midnatt — en begränsning, som emellertid å spis- och knäckebrödsfabrikanternas sida lär anses väl snäv.

Ehuru ovan berörda bestämmelser angående arbetstiden enligt kommitténs förmenande i regel torde motsvara spis- och knäckebrödsfabrikationens berättigade anspråk, vill kommittén ej förneka, att förhållandena vid vissa fabriker eller vissa tillfällen möjligen kunna motivera ytterligare modifikation i något avseende. I betraktande härav och med hänsyn jämväl till kommitténs förut framhållna tvekan i fråga om förevarande lags tillämpning på nyssnämnda fabrikation har kommittén slutligen ansett sig böra bereda densamma möjlighet, att, där så oundgängligen erfordras för företagets ändamålsenliga drift, vinna ytterligare eftergift genom hänvändelse till arbetsrådet — en institution, som kommittén har för avsikt att föreslå för handläggande av mer betydelsefulla frågor rörande arbetstidens reglering.

4 §.

Utöver de undantag, som omförmälas i 2 och 3 §§, kunna tydligen i en del fall på grund av särskilda förhållanden, synnerligast då de inträffa oförutsett, finnas påkallat att vidtaga avvikelser från de i 1 § angivna förbud. Utländska lagar på förevarande område innehålla även vanligen åtskilliga bestämmelser om eftergift. Kommittén har tänkt sig att dylik avvikelse i regel skulle medgivas av vederbörande yrkesinspektör, vars befogenhet i detta avseende likväl skulle begränsas dels på sadant sätt, att eftergiften ej fick omfatta mer än två dygn åt gången och dels så, att för ett arbetsställe ej skulle få meddelas eftergift mer än tio gånger under samma kalenderår. För de antagligen sällan inträffande fall, då nyss berörda befogenhet ej skulle göra tillfyllest, har kommittén föreslagit bemyndigande för yrkesinspektionens chefsmyndighet att meddela ytterligare eftergift.

Behov av avvikelse kan emellertid givetvis, t. ex. vid missöde med en ugn, inträffa så plötsligt och oförutsett, att tid till inhämtande av eftergift ej finnes. I betraktande härav och till förekommande av det eljest i många fall sannolikt inträffande förhållandet, att näringsidkaren skulle utan hänsyn till lagens bestämmelser vidtaga nödig avvikelse, har kommittén till sist i förevarande paragraf intagit medgivande för näringsidkaren att under vissa förutsättningar efter eget avgörande vidtaga en kortvarig avvikelse. Till förekommande av missbruk har emellertid detta medgivande förbundits med en föreskrift om viss anmälningsskyldighet.

5—8 §§.

De fyra sista paragraferna i lagen ha till syfte att med hänsyn till tillsyn å efterlevnad samt straffansvar m. m. jämställa och sammanföra denna lag med lagen om arbetarskydd. Då straffen för närmast jämförbara förseelser mot lagen om arbetarskydd ofta visat sig väl lindriga, har det, synnerligast i betraktande jämväl av penningvärdets fall, syntts kommittén påkallat att för här ifrågavarande överträdelser föreslå i regel till det dubbla beloppet förhöjda straffmaxima.

Till förekommande av den minskning av produktionsförmågan, som lagens begränsningar av arbetstiden antagligen i viss mån skulle medföra, torde det kunna förväntas, att icke så få bageriidkare komma att utvidga eller eljest förändra sina anläggningar. Då det måste anses skäligt med hänsyn till nämnda näringsidkares intressen och i vissa fall måhända även önskvärt för den konsumerande allmänheten, att produktionen i avvaktan på dylika förändringar kan orubbad fortgå, har till stadgandet om lagens ikraftträdande fogats en övergångsbestämmelse, som bemyndigar arbetsrådet att i fall, varom här är fråga, medgiva nödigt anstånd med lagens tillämpning.

Utländsk lagstiftning.

I fråga om den utländska lagstiftningen rörande arbetstiden inom bageriyrket tillåter sig kommittén i huvudsak hänvisa till förut omnämnda redogörelser för densamma och i viss mån även för dess verkningar, vilka redogörelser finnas införda i Sociala Meddelanden, sid. 916 för år 1916 och sid. 905 för år 1918. Kommittén anser sig emellertid i detta sammanhang därjämte böra i korthet återgiva de väsentliga dragen hos ett par av de åtminstone för vårt land mest betydelsefulla lagarna på förevarande område ävensom med några ord beröra vissa lagstiftningsåtgärder, som vidtagits efter det nyssnämnda redogörelser utarbetats.

Den *finska* lagen av den 4 juni 1908 angående arbete i bagerier, vilken äger tillämpning å bageri- och sockerbageriverksamhet, medgiver arbete allenast å söckendagar mellan kl. 6 f. m. och 9 e. m. I fall av behov på grund av särskilda omständigheter kan dock magistrat eller kommunalnämnd giva tillstånd till arbete under högst tio mot söckendagar infallande nätter om året. Den ordinarie arbetstidens längd är begränsad till 10 timmar för dag och 48 timmar i veckan. Övertidsarbete är medgivet under högst 10 timmar i veckan och 100 timmar under året.

Den i *Norge* intill innevarande års sommar och i viss mån ännu gällande lagen av den 24 april 1906 om inskränkning av arbetstiden i bagerierna innebar i jämförelse med de tidigare, under senare hälften av 1890-talet utfärdade lagarna i ämnet vissa lindringar av förbudet mot nattarbete. Lagen förbjuder brödbakning på sön- eller helgdagar, räknat från kl. 6 e. m. dagen förut till kl. 12 på natten efter sön- eller helgdagen. Lagens förbud mot nattarbete omfattar tiden mellan kl. 8 e. m. och 6 f. m. å söckendagar, och får därunder ej utföras annat arbete än torkning av skorpor eller skeppsbröd, anrörning, läggning av raskdeg eller ugnsoldning. I förbindelse med nu berörda arbeten kan vidare från kl. 5 f. m., med stark begränsning likväl av arbetarantalet, deggörning utföras. Till dylikt nattarbete får arbetare ej användas mer

än sex nätter under loppet av två veckor. När nattarbete utföres av arbetare, som sysselsättes även på dagen, skall hans dagarbetstid förkortas med dubbelt så lång tid, som åtgått för nattarbetet. Från här berörda förbud medgivas likväl undantag för natten till dag före sön- eller helgdag, då arbetet får börja kl. 2 f. m. — före två eller flera sön- eller helgdagar jämte vid vissa andra tillfällen får arbetet börja redan kl. 10 e. m. dagen förut. Dessutom kunna undantag medgivas dels av kommunalstyrelsen med stadfästelse av konungen för viss tid av året med i allmänhet mera arbete och dels, med samtycke av vederbörande arbetare, av polismästaren för särskilda tillfällen. Lagen innehåller vidare vissa bestämmelser rörande bruttoarbetstidens längd — 12 och i visst fall 10 timmar — samt angående minderårigas användande m. m.

Genom en provisorisk lag av den 4 juni 1918 om arbetstiden i bagerier, vilken lag tillsviðare ersätter motsvarande delar av här ovan relaterade norska lag, har arbetsdygnet inskränkts till tiden mellan kl. 6 f. m. och 6 e. m. Vederbörande regeringsdepartement kan dock med hänsyn till särskilda förhållanden medgiva enstaka företag att låta utföra anrörning och raskdegsläggning samt ugneldning mellan kl. 6 och 8 e. m. — en allmängiltig dispens i detta avseende har meddelats beträffande sön- och helgdagar. Arbetstiden härför frånräknas med sitt dubbla belopp påföljande dags arbetstid. Dessutom äger departementet meddela eftergift för de sista dagarna före skärtorsdag och julafton ävensom på grund av enstaka särskilda omständigheter, som medföra opåräknad arbetsanhopning. Arbetstidens längd har begränsats till 8 timmar om dagen, med rätt likväl att utsträcka arbetstiden till 9 timmar de två sista söckendagarna före sön- eller helgdag, och 48 timmar i veckan. I arbetstiden inräknas sedvanliga spis- och vilotider.

Beträffande den norska lagstiftningen och dess verkningar inhämtade kommitténs sekreterare vid sitt förut omtalade besök i Kristiania bl. a. följande.

Under bagerilagstiftningen inbegripes ej tillverkning av konditorivaror, spis- eller knäckebröd eller kax — detta även om berörda slag av tillverkning bedrives i samband med egentlig bagerirörelse.

Genomförandet på 1890-talet av förbudet mot nattarbete hade, enligt uppgifter från bageriidkarnas sida, föranlett en viss ökning av ugnar och arbetarantal samt distributionsmedel, men hade kostnaderna härför kompenserats genom förändring av brödets pris och vikt. Med hänsyn till att brödtillverkningen, från deggörningens början räknat, drog framåt 3 timmar och distributionen därefter krävde en 2—4 timmar, hade allmänheten givetvis i avsevärd mån fått avstå från det färska

brödet till frukost, en förändring, som den dock rätt snart torde hava vant sig vid. Någon ökad hembakning hade ifrågavarande lagstiftningsåtgärd knappast medfört. Förbudet mot nattarbete hade för övrigt ej haft någon egentlig praktisk betydelse annorstädes än i landets tre största städer.

På opartiskt håll uppgavs, att ifrågavarande förbud ej föranlett några avsevärda olägenheter. Av den norska riksförsäkringsanstaltens industristatistik, som dock endast avser fabriksmässiga företag, framgår ej heller annat, än att den norska bagerihanteringen från mitten av 1890-talet, då omförmälda statistik börjar, företer en jämn utveckling med hänsyn till såväl företagens antal som arbetarstyrkan samt i regel även arbetsförtjänstens belopp och dagsverkens antal. Från år 1895/96 till år 1915 hade företagen ökats från 237 till 405, arbetarantalet från 1,066 till 2,182, arbetsförtjänsten från 1,170,798 till 2,726,552 kr. och dagsverkens antal från 450,261 till 639,466.

Av de möjligheter till undantag efter myndighets medgivande, som 1906 års lag bereder, har tillfället till undantag efter kommunalstyrelses beslut endast i mindre utsträckning kommit till användning, såsom under badsäsongen vid vissa badorter. Behovet av mer tillfälliga eftergifter — tillkommande polismästaren att meddela — har däremot visat sig större.

Med hänsyn till nu gällande provisoriska lag framhölls av bageriidkarna, att den under rådande kristid med alla dess inskränkningar ej gjort sig särdeles kännbar, men skulle den, om den kom att bibehållas, sedan normala förhållanden återinträtt, sannolikt medföra betydande olägenheter. Särskilt riktades anmärkningar mot den bristande möjligheten till förarbeten samt framhölls, att den medgivna förlängningen med en timme av arbetstiden de två sista dagarna före sön- eller helgdag vore otillräcklig.

Tyskland. I den uppsats i Sociala Meddelanden, vartill förut hänvisats, omtalas de lagstiftningsåtgärder till arbetstidens inskränkning, vilka, förnämligast väl i syfte att verka besparing av bränsle och lyse, vidtagits under krigstiden. Den måhända viktigaste bestämmelsen i förevarande ämne förbjöd bageri- och konditoriarbete mellan kl. 7 e. m. och 7 f. m. Från arbetarnas sida utvecklades emellertid en livlig agitation för att en dylik reglering måtte bli gällande jämväl efter fredsslutet. Den 1 september 1918 framlade även rikskanslern för tyska riksdagen ett förslag till lag angående arbetstiden i bagerier och konditorier, och den 23 därpå följande november utfärdades en förordning i ämnet. I denna förordning, som omfattar ett vidsträckt tillämpningsområde, har förbudet mot nattarbete inskränkts till att gälla tiden mellan kl. 10 e. m.

och 6 f. m. Den dagliga arbetstiden är begränsad till högst 8 timmar. På sön- eller helgdagar får ej bedrivas arbete med det undantag likväl, att efter kl. 6 e. m. under en timme får utföras sådant arbete, som är nödvändigt för återupptagande av det ordinarie arbetet dagen därefter. Från de föreslagna bestämmelserna äga myndigheterna att i vissa fall medgiva undantag.

Österrike. Genom en av handelsministeriet den 8 februari 1917 utfärdad förordning har tillverkningen av bröd och annat bakverk i bagerier och sockerbagerier förbjudits under tiden mellan kl. 9 e. m. och 5 f. m. Från förbudet äro dock undantagna läggning av raskdeg och ugnsoldning, men får härtill endast användas oundgängligen erforderligt antal arbetare. Myndigheterna äga att förskjuta berörda förbudsperiod till kl. 10 e. m.—6 f. m. ävensom att vid oförutsett avbrott i driften i viss omfattning medgiva undantag.

Bilaga.

Statistisk redogörelse för arbetstidsförhållandena inom bageriyrket.

I. Föregående utredningar i ämnet.

I vårt land liksom i andra utgör bageriyrket en av de näringsgrenar, vilka jämförelsevis tidigt påkallat särskilt intresse ur socialpolitisk synpunkt. Anledningen härtill har varit de svåra missförhållanden, som där uppgivits förekomma, tidigare förnämligast genom det för arbetarnas höjande i moraliskt, kulturellt och ekonomiskt avseende mycket hindersamma kost- och logisystemet, sedermera genom arbetstidens längd och förläggning, vilken särskilt medförde, att arbetarna i en stor del bagerier året om voro under ogynnsamma villkor sysselsatta med nattarbete.

Dessa förhållanden hava i ett flertal länder ansetts påkalla en särskild lagstiftning angående arbetstiden i bagerier, konditorier och därmed jämställda företag. Jämväl hava, till stor del i samband med ifrågavarande lagstiftningsarbeten, genom vederbörande socialstatistiska ämbetsverk anordnats statistiska undersökningar rörande bagerinäringens arbetsvillkor, avsedda att giva en grundlig och opartisk belysning av särskilt de påstådda missförhållandena i fråga om arbetstiden inom denna näringsgren. Dylika utredningar föreligga även i vårt land, men innan redogörelse lämnas för dem, må först *utlandets* viktigaste socialstatistiska undersökningar rörande bagerinäringen beröras.

Bland tidigare utredningar av detta slag må nämnas den »undersökning rörande arbetstiden inom bagerier och konditorier», varmed Tyska rikets :Kommission für Arbeiterstatistik» år 1892 inledde sin verksamhet. Nyare uppgifter rörande bageriarbetarnas arbetstidsförhållanden i utlandet föreligga dels i de allmänna undersökningar rörande arbetstiden inom industri och hantverk, vilka efter olika grunder och i växlande omfattning utarbetats i Storbritannien, Amerikas Förenta Stater, Österrike, Ungern, Schweiz, Nederländerna, Danmark och Norge, dels i vissa på bageriyrkets särskilda förhållanden inriktade specialundersökningar, av vilka de båda märkligaste föreligga för Finland och Österrike.

Den finska undersökningen¹, vilken utgjorde ett led i de några år senare med framgång krönte strävandena att lagfästa arbetstiden inom landets bagerinäring, verkställdes år 1904 av industristyrelsen. Vid undersökningen användes sex olika frågeformulär, vilka genom reseombud underställdes vederbörande arbetsgivare och arbetare till besvarande, och som avsågo att utröna bageriarbetarnas anställningsvillkor, löne- och arbetstidsförhållanden, hälsotillstånd m. m. samt arbets- och bostadslokalernas beskaffenhet ävensom verkningarna av ev.

¹ Arbetsstatistik III. Undersökning av bageriyrket i Finland. Helsingfors 1905.

in fört förbud mot nattarbete. Undersökningen, vilken omfattade sammanlagt 696 arbetsställen med 2 149 arbetare, konstaterade bl. a., att bageriarbetarnas arbetstid var synnerligen lång, i det att enligt deras egna uppgifter i städerna 64 % och på landsbygden 55 % hade en arbetstid av mer än 72 timmar per vecka, i vissa fall stigande ända till 120 timmar och mera. Härvid hava dock de ej sällan till flera timmar om dagen uppgående fristunderna icke frånräknats, vår för talen genomgående avse bruttoarbetstid. Detta sammanhänger med, att i Finland vid tiden för undersökningen bagerierna så gott som uteslutande voro små företag med några få arbetare, som mestadels voro i mästarnas kost och logi, vilket starkt bidrog att göra rasterna ytterst oregelbundna. Vidare framgick av undersökningen, att av alla arbetare 51 % hade nattarbete (vartill räknades arbete under tiden 9 e. m.—5 f. m.) av längre eller kortare varaktighet samt c:a 35 % arbete även under sön- och helgdagar.

Den österrikiska undersökningen, vilken föranletts av en i riksrådets deputeradekammare år 1909 väckt motion om begränsning genom lagstiftning av bageriernas arbetstid, återgives i ett »enquête-protokoll», upptagande dels statistiska uppgifter rörande bageriarbetarnas antal, arbetstid, hälsotillstånd m. m. i Österrike samt jämförbara data för vissa andra länder, dels inför en sakkunnig kommission av representanter för bagarmästare och bageriarbetare lämnade muntliga upplysningar och uttalanden rörande de faktiska arbetstidsförhållandena inom bagerinäringen samt möjligheterna att förbättra dem genom införande av bestämmelser om maximiarbetsdag eller minimivilotid, förbud mot natt- och söndagsarbete m. m.¹ Ifrågasvarande protokoll ger ingen allmän översikt över men nog så intressanta inblickar i bageriyrkets säregna arbetsförhållanden, vilka ju delvis äro av den art, att de bättre belysas genom en dylik tvångsfri diskussion än genom en särdragen lätt undanskymmande statistisk utredning.

I *Sverige* liksom i Tyskland inleddes serien av officiella arbetsstatistiska utredningar med en undersökning av bagerierna, vilken år 1897 verkställdes av J. Leffler under inseende av kungl. kommerskollegium.² Föremål för densamma voro alla i rikets städer och köpingar samt å vissa tätbefolkade platser å landsbygden befintliga bagerier, dock med undantag av sockerbagerier eller konditorier samt hembagerier, med vilken sistnämnda beteckning förstods sådana bagerier, vilka som regel arbeta uteslutande med tillhjälp av bageriidkarnas familjemedlemmar eller tjänstefolk. Undersökningen verkställdes genom särskilda ombud, vilka enligt trenne olika formulär införskaffade upplysningar dels hos vederbörande arbetsgivare i fråga om företagets art, arbetarnas antal och yrkesfördelning, arbetslokalernas och arbetarbostädernas beskaffenhet samt rörande varje särskild arbetares arbetstids- och löneförhållanden, dels från varje enskild arbetare i fråga om hans löne- och arbetstids-, bostads- och hälsoförhållanden m. m. Uppgifter insamlades beträffande 727 bagerier, vid vilka sysselsattes sammanlagt 2 872 bageriarbetare, medan vid samma tid hela näringen enligt den officiella statistiken använde 4 275 arbetare, inberäknat konditoriarbetare, utkörare, butiksbiträden o. d., som ej medtagits i den arbetsstatistiska undersökningen. Undersökningen ger en bild av arbetsvillkoren inom den svenska bageri-

¹ K. k. Arbeitsstatistisches Amt. Protokoll über die Enquete betreffend die Arbeitszeit im Bäckergewerbe, abgehalten am 14., 15. und 16. Juni 1910. Wien 1910.

² Arbetsstatistik I. Undersökning av bagerierna i Sverige. Stockholm 1899.

näringsen på en tidpunkt, då den nästan uteslutande stod på hantverkets ståndpunkt (blott ett Stockholmsbageri hade över 40 arbetare), och erbjuder även ett särskilt intresse därigenom, att den inföll samtidigt med kost- och logisystemets avskaffande och det första kollektivavtalets träffande i Stockholm. Beträffande arbetsvillkoren framhålles det i undersökningen, att det finnes få yrken, där arbetsdagens längd är både så svår att konstatera och i så hög grad föremål för missnöje som inom bagerinäringsen. Också voro de från arbetsgivarna erhållna arbetstidsuppgifterna delvis väsentligt avvikande från de av arbetarna uppgivna, vartill förklaringsgrunden ansågs ligga dels i svårigheten att fixera bageriarbetsbets början och slut, då vissa förarbeten måste föregå den egentliga brödtillverkningen samt arbetarna måste kvarstanna till den delvis ovissa och växlande tidpunkt, då baket blivit färdigt, dels i den växlande uppfattningen i frågan, hurvida de under arbetets gång uppkommande pauserna borde anses såsom verkliga fritider eller ej. Med hänsyn härtill räknas det i undersökningen blott med bruttoarbetstid, och denna befanns vara mycket lång, för nära 60 % av arbetspersonalen 72 timmar per vecka eller däröver, i vissa fall ända till 108 timmar och mera. Härtill kommer, att för ungefär 86 % av arbetarna arbetet helt eller delvis var förlagt till natten (8 e. m.—6 f. m.) samt att c:a 25 % av bageriarbetarna regelmässigt hade vissa timmars arbete på sön- och helgdagar.

Under det decennium, som närmast följde efter denna undersökning, synes bagerihanteringen hava genomgått en kraftig utveckling i ekonomiskt och tekniskt hänseende. Inom det dittills så gott som uteslutande hantverksmässigt bedrivna bageriyrket uppstod nu ett allt större antal ångbagerier, brödfabriker o. d. större bagerier med mera fabriksmässiga driftsanordningar och arbetsformer. I samband härmed begynte en omvandling av arbetsvillkoren inom bagerihanteringen, framdriven av den allt kraftigare fackföreningsrörelsen bland bageriarbetarna och tagande gestalt i de kollektivavtal, som på den ena orten efter den andra ingingos mellan vederbörande fackföreningar samt arbetsgivarna eller deras organisationer. Beträffande arbetstidningo kollektivavtalen i första hand ut på att fixera ett bestämt antal arbetstimmar per vecka och därnäst att fastställa den dagliga arbetstidens längd i syfte att hindra arbetstimmarernas hopande på ett särskilt dygn. Vidare sökte man bereda arbetaren så fullständig vila som möjligt under sön- och helgdaysdygnet genom att bestämma, när arbetet skulle sluta å lördag eller helgdaysafton, och när det åter skulle taga sin början å söndags- eller helgdayskväll eller följande dags morgon, ävensom trygga honom en längre sammanhängande vilotid varje dygn, vilken då vanligen skulle förläggas under dygnets natthälf, räknad från kl. 6—8 e. m. till samma tid f. m. Bestämmelser som dessa inskränkte i väsentlig grad nattarbetet inom bagerierna, och i samma syfte verkade de visserligen sparsammare förekommande avtalsparagrafer, som reglerade tiden för det dagliga arbetets början och förlade denna till tiden 4—6 f. m. Däremot var det ännu relativt få avtal, som föreskrevo, att de dagliga arbetstimmarerna skulle utgöra en sammanhängande arbetstid, avbruten av bestämda raster. Otvivelaktigt måste ovillkorliga föreskrifter av denna art ställa höga krav på arbetets organisation å ett arbetsställe, såsom oundvikliga pausers förtänksamma utfyllande med diverse biarbeten m. m. Också framställde vissa avtal den sammanhängande arbetstiden blott som ett önskemål, vilket »om möjligt» skulle förverkligas.

Resultaten av här antydda utveckling inom bagerinäringsen arbetstidsförhållanden belysas närmare genom tvenne av kommerskollegii avdelning för ar-

betsstatistik utförda undersökningar, den ena avseende arbetstidens längd inom industri och hantverk i Sverige år 1905,¹ den andra arbetstidens längd och arbetslönens storlek inom olika näringsgrenar enligt gällande kollektivavtal (1907—08).²

Den förra, vilken för samtliga näringsgrenar använde ett likalydande av vederbörande arbetsgivare ifyllt frågeformulär, omfattar bl.a. 72 större och 762 mindre bagerier, konditorier och käxfabriker med resp. 1 848 och 2 141 arbetare eller tillhoppa 834 arbetsställen med 3 989 arbetare, medan hela näringen vid samma tid uppgives hava omfattat 2 714 arbetsföretag med 5 822 arbetare. Undersökningen tager ju icke särskilt sikte på bageriyrkets egenartade arbetstidsförhållanden men ger dock en upplysande bild av, huru dessa i sina huvuddrag tedde sig mot bakgrunden av motsvarande förhållanden inom andra näringsgrenar. En brist är, att åtskillnad icke kunnat göras mellan arbetstidsförhållandena för olika arbetarspecialiteter, icke ens mellan fackarbetare och andra slag av arbetare, ävensom att uppgifterna utslutande härröra från vederbörande arbetsgivare, medan, såsom föregående undersökningar givit vid handen, särskilt i fråga om bagerinäringen kontrollerande uppgifter från arbetarhåll varit önskvärda. Såsom var att vänta, visar undersökningen en väsentlig förbättring av arbetsförhållandena inom bageriyrket. Frånräknas rasterna, hade av arbetarna inom bagerier, konditorier och käxfabriker 51 % en nettoarbetstid av 60 timmar och 22 % sådan arbetstid av över 60 timmar, medan återstoden hade kortare arbetsdag, och blev genomsnittliga veckoarbetstiden för hela näringsgrenen 59.7 timmar mot 59.5 för industrien i dess helhet. Antalet bageriarbetare m. fl. med ordinarie nattarbete utgjorde 36 % samt med sönd- och helgdagsarbete 12 % av samtliga arbetare, i båda fallen sålunda en mycket betydande nedgång sedan 1897, varvid dock är att märka, att vid sistnämnda tidpunkt men icke 1905 kontrollerande uppgifter förelågo jämväl från arbetstagarna.

Nu nämnda utredning kompletteras i åtskilliga avseenden genom undersökningen rörande arbetstidens längd enligt de vid årsskiftet 1907—08 gällande kollektivavtalen. Enär vid denna tid arbets- och löneförhållandena vid det stora flertalet arbetsställen av någon betydelse reglerades genom kollektivavtal, vilka beräknats beröra sammanlagt 507 arbetsgivare och 3 651 arbetare, kunna de på denna väg erhållna uppgifterna tillmätas en ganska hög grad av allmängiltighet. Dock kunna givetvis arbetsförhållandena aldrig fullständigt belysas enbart genom bestämmelser i kollektivavtal, enär dessa i regel begränsa sig till sådana punkter, som varit föremål för tvist eller av andra skäl ansetts påkalla skriftlig fixering, medan återigen andra, för en riktig uppfattning av arbetsvillkoren betydelsefulla men i arbetsstriderna för tillfället icke aktuella moment ofta lämnas utanför. Vidare angiva avtalen icke alltid de faktiska arbetsförhållandena, utan fastmer de gränser, inom vilka de kunna variera, exempelvis beträffande nettoarbetstiden maximiantalet timmar per vecka, vilket väl må underskridas men icke överskridas.

Möjlighet att följa den senare utvecklingen på detta område föreligger genom de av först kommerskollegii avdelning för arbetsstatistik och sedermera socialstyrelsen utgivna årliga redogörelserna för ingångna kollektivavtal.

¹ Arbetstidens längd inom industri och hantverk i Sverige (utg. 1911).

² Kollektivavtal angående arbets- och löneförhållanden i Sverige (utg. 1908—11): III. Arbetstidens längd och arbetslönens storlek inom olika näringsgrenar enligt gällande kollektivavtal (1907—08).

II. Undersökningens planläggning och utförande.

1. Socialstyrelsens utredningsuppdrag.

Anledning att ånya ägna arbetsvillkoren inom bageriyrket uppmärksamhet gavs, då Kungl. Maj:t genom nådig remiss den 11 juni 1915 uppdrog åt socialstyrelsen att avgiva förslag rörande verkställandet av en av riksdagen begärd utredning, huruvida och i vad mån en reglering av nattarbetet inom bagerier, konditorier och s. k. hembagerier för såväl män som kvinnor kunde anses vara av förhållandena påkallad. På socialstyrelsens hemställan uppdrog Kungl. Maj:t sedermera i nådigt brev den 9 november 1915 åt styrelsen att, i samråd med särskilt tillkallade sakkunniga, utarbeta plan för ifrågavarande undersökning.

I detta syfte införskaffade styrelsen från överståthållarämbetet och konungens befallningshavande i samtliga län förteckningar över förefintliga bagerier, konditorier och s. k. hembagerier, och gävo de sålunda erhållna upplysningarna vid handen, att bageriernas antal utgjorde 2 204, konditoriernas 543, bageri-konditoriernas 244 och hembageriernas 1804, vadan tillsammans 4 795 företag av ifrågavarande slag skulle finnas inom landet. I och för undersökning av arbetstids- och enkannerligen nattarbetsförhållandena inom dessa företag utarbetades, i samråd med sakkunniga representanter för arbetsgivare och arbetare, trenne frågeformulär, varav ett var avsett att tillställas arbetsgivarna vid samtliga företag och upptog frågor angående tillverkningens art, antalet arbetare och deras fördelning på yrkesspecialiteter, arbetstidens förläggning, verkningarna av ev. förbud mot nattarbete m. m., medan de två övriga, vilka genom yrkesinspektionens försorg skulle ifyllas beträffande vissa typiska företag, avsågo att införskaffa uppgifter dels angående vissa namngivna arbetares hälsotillstånd, arbetstids- och bostadsförhållanden m. m. och dels rörande arbetslokalernas beskaffenhet. Vidare planerades undersökning rörande utländsk lagstiftning i fråga om arbetstidens reglering i bagerier och därmed jämställda företag ävensom beträffande verkningarna av avskaffandet av nattarbetet vid bagerier i vissa främmande länder.

Med undantag av sistnämnda båda utredningar, vilkas resultat offentliggjorts i »Sociala Meddelanden»,¹ kommo dock inga av de sålunda planerade undersökningarna till stånd inom socialstyrelsen. Kungl. Maj:t gav nämligen sitt bifall till dels en underdånig framställning av styrelsen den 11 maj 1917, vari styrelsen, under hänvisning till att arbetsförhållandena inom bageriyrket med hänsyn till rådande socker- och mjölknapphet samt därav härrörande arbetslöshet för det dåvarande voro så rubbade, att resultatet av en ev. undersökning icke kunde anses utslagsgivande för mera normala förhållanden, hemställde om anstånd tillsvidare med ifrågavarande utredningars verkställande, dels till en underdånig framställning den 4 april 1918, vari styrelsen, med erinran om arbetstidskommitténs beslut att verkställa en ingående utredning av hithörande spörsmål inom samtliga till industri och hantverk m. m. hörande företag, anhöll om överlämnande av ifrågavarande uppdrag jämte den av styrelsen uppgjorda planen för utredningarnas verkställande till berörda kommitté.

¹ Årg. 1916, sid. 916 ff., årg. 1918, sid. 905 ff.

2. Planen för arbetstidskommitténs utredning.

Sedan utredningen rörande reglering av nattarbetet inom bagerier, konditorier och s. k. hembagerier av Kungl. Maj:t överlämnats till arbetstidskommittén, gick kommittén, som för ändamålet förstärkts med särskilda sakkunniga och däribland representanter för arbetsgivare och arbetare inom bagerinäringen, omedelbart i författning om att verkställa de statistiska undersökningar, vilka kunde ansesoundgängligen erforderliga för att närmare belysa ifrågavarande spörsmål. Enär det ansågs synnerligen önskvärt, att hela utredningsarbetet bleve avslutat i så god tid, att proposition i ämnet kunde avlätas till 1919 års riksdag, befanns det icke möjligt att medhinna så omfattande och ingående statistiska undersökningar som de, vilka upptagits i socialstyrelsens förberörda, till kommittén överlämnade undersökningsplan, utan ansåg man sig böra i huvudsak inskränka sig till tvenne statistiska utredningar, nämligen *dels* en översikt över arbetstidens reglering inom bageriyrket enligt gällande kollektivavtal, grundad på socialstyrelsens samling av sådana, fullständigad medelst avtal, vilka benäget ställts till förfogande av svenska bageri- och konditoriindustriarbetareförbundet, *dels* en redogörelse för arbetstidsförhållandena inom nämnda yrke, grundad på en specialbearbetning efter utvidgad plan av de primäruppgifter, vilka arbetsgivarna inom nämnda näringsgren avgivit till den av kommittén, som nyss nämnts, tidigare igångsatta allmänna undersökningen rörande arbetstidens längd och förläggning inom industri och hantverk i Sverige.

För sistnämnda utredning, vartill materialet insamlades under sommaren och hösten 1918, hava använts tvenne frågeformulär, A och B, vilka genom yrkesinspektörernas försorg tillställts större och mindre bageriföretag i riket. Form. A har sålunda avsetts för arbetsställen med verksamhet av sådan omfattning, som angives i 15 § arbetarskyddslagen, alltså i regel med över 10 arbetare, form. B för övriga, mindre arbetsställen. Bägge formulären innehålla frågor angående arbetarnas antal och fördelning på yrkesgrenar m. m., ordinarie arbetstiden per dag och per vecka, sön- och helgdagsarbete, skiftarbete, overtidsarbete, semester m. m. Form. A upptager därjämte särskilda frågor angående arbetarnas antal under vart och ett av åren 1913—1917 samt angående förändringar i arbetstiden, vilka eventuellt vidtagits under perioden 1913—1918.

I likhet med kommerskollegii förenämnda undersökning i avseende å bagerierna år 1905 utgör här ifrågavarande undersökning i huvudsak en del av en allmän arbetstidsundersökning och är sålunda icke planerad med särskild hänsyn till bageriernas säregna arbetsförhållanden. Arbetstidsuppgifterna hava därför icke, såsom enligt socialstyrelsens plan förutsatts, blivit systematiskt specificerade efter olika yrkesspecialiteter utan blott efter yrkesgrenar och arbetargrupper, och de från arbetsgivarna härrörande upplysningarna om nattarbetets omfattning m. m. hava icke, såsom önskligt varit, kunnat sammanställas med motsvarande uppgifter från arbetstagarna samt med skildringar av de för arbetets inverkan på arbetaren betydelsefulla hygieniska förhållandena i arbets- och bostadslokalerna. Det har emellertid ansetts, att berörda bristfälligheter skulle, åtminstone i för utredningsarbetets närmaste praktiska syfte i tillräcklig utsträckning, kunna fyllas genom muntliga upplysningar från de såsom särskilda sakkunniga tillkallade representanterna för bageriyrkets arbetsgivare och arbetare.

Med stöd av erfarenheterna från tidigare utredningar torde det för övrigt kunna sägas, att en exakt arbetstidsstatistik blott i begränsad mån är möjlig att vinna beträffande detta yrke, vars teknik ofrånkomligen medför vissa, siffermässigt svårligen fixerbara oregelbundenheter i arbetet, och där även i våra dagar vid sidan av stora fabriksmässigt organiserade företag förefinnas talrika hantverkerier med mycket primitiv teknik. Tages hänsyn till det nu anförda, torde den bild, som genom det införskaffade materialet kunnat erhållas, få anses åtminstone i de stora dragen riktigt återgiva de redovisade bageriernas arbetstidsförhållanden, i den mån detta kan ske i siffermässig form.

3. Bageriyrkets teknik och yrkesspecialiteter.

Innan här lämnas redogörelse för resultaten av nämnda båda undersökningar, torde några ord vara på sin plats rörande bageriarbetets produktions-teknik, särskilt i den mån denna tar sig uttryck i arbetets fördelning på olika yrkesspecialiteter. På grund av tillverkningens organiska art och sammansättning av i varandra gripande arbeten förekomma inom bageriyrket i allmänhet icke några så skarpt avgränsade yrkesspecialiteter som inom många andra näringsgrenar, utan äro särskilt inom smabagerierna arbetarna merendels kunniga i och utföra alla förefallande arbeten. I större bagerier, särskilt i vetebrödsbagerier, kunna dock vissa yrkesspecialiteter särskiljas. Bland de yrkesutbildade arbetarna märkas i främsta rummet tråg- och ugnsarbetarna, av vilka den förre bereder degen och den senare gräddar det färdigbakade brödet. Ugnsarbetaren börjar i regel sitt arbete några timmar efter trågarbetaren, vilken eldar upp och sköter ugnen, till dess ugnsarbetaren infinner sig. På mellanstadierna märkas tredjern, som delar degen i stycken av viss storlek, bordsarbetaren, som formar bröden och lägger dem på plåten för att låta dem jäsa, samt raskpassaren, som passar på jäsningsen. Ytterligare förekomma hjälparbetare för förrättande av allehanda hantlangningsarbeten och andra smärre sysslor. Ett kvalificerat arbete, delvis besläktat med konditoriarbetarens, utför i finbagerierna den med bakning av wienerbröd sysslande wienerbagaren, en tillverkningsgren, som dock under kristiden av kända skäl varit så gott som inställd. I spisbrödsbagerier pläga särskilda spritsare vara sysselsatta med »spritsning» från bordet på »plank» och från »planken» till ugnen och kavlare förrätta arbetet med rågbrödsbakornas formande, varjämte i ett och annat bageri särskilda paketerare eller packare kunna förekomma.

III. Arbetstidens reglering inom bageriyrket enligt gällande kollektivavtal.

1. Avtal träffade t. o. m. mars 1918.

När det gäller att utfärda lagbestämmelser rörande arbetstiden inom bageriyrket, är det givetvis av intresse att undersöka, huru yrkets arbetstidsförhållanden reglerats genom den sedvanerätt kollektivavtalen beteckna. Med hänsyn härtill har det ansetts lämpligt att utarbeta en översikt över de bestämmelser om arbetstiden, som finnas i kollektivavtalen inom

bageriyrket. Härvid hava närmast lagts till grund de avtal, som voro gällande i mars 1918. Syftet härmed var närmast att medtaga de avtal, vilka ingåtts under för yrket i allmänhet mera normala förhållanden, enär i senare träffade avtal regleringen av arbetstiden givetvis påverkats av de allmänna kristidsförhållandena och kanske i främsta rummet av kungl. förordningen den 1 febr. 1918 om förbud mot försäljning av färskt bröd. Beträffande tre här medtagna avtal, avseende Malmö stad med omnejd och gällande från den 1 jan. 1918, samt ett Hälsingborgsavtal av 1 juli 1917 kunna emellertid bestämmelserna om arbetstiden anses hava fastställts med hänsyn till det liknande förbud, som inom Malmöhus län varit gällande från den 19 maj 1917 enligt länsstyrelsens kungörelse.

Den 31 mars 1918 voro inom yrket gällande 69 kollektivavtal (här ej inräknade 9 avtal, som avse bröduktörningsarbete). Samtliga hava tillkommit under medverkan av sv. bageri- och konditoriindustriarbetareförbundet, medan arbetsgivarnas centralorganisation, Sveriges bageriödkareförening, står som part eller garant till 35 av dem. Avtalen beröra icke mindre än 623 arbetsgivare och 3344 arbetare, och torde därför undersökningen kunna tillmätas en ganska hög grad av allmän giltighet.

Bestämmelser om arbetstid finnas i samtliga avtal, men på grund av yrkets invecklade arbetsförhållanden belysa de endast ofullständigt arbetstidens längd och fördelning.

Den i avtalen medgivna ordinarie arbetstidens längd per vecka framgår av nedanstående sammanställning, vari för jämförelses skull medtagits motsvarande uppgifter för år 1907/08 och år 1916, hämtade från inom socialstyrelsen tidigare verkställda utredningar:

Arbetstid per vecka, timmar	Antal avtal			1918 av kollektivavtal berörda arbetare	
	1907/08	1916	1918	antal	%
48	—	4	9	290	8.7
52	—	—	1	11	0.3
54	5	10	9	270	8.1
55	—	—	1	19	0.6
56	—	7	9	189	5.6
57	1	9	11	316	9.4
58	1	48	45	2 249	67.3
60	55	1	—	—	—
63	5	—	—	—	—
66	2	—	—	—	—
	69	79	85	3 344	100.0

I kolumnen för år 1918 hava några avtal dubbelräknats, enär de innehålla särskilda bestämmelser för grov- och hembagerier samt för dag- och nattarbete. Sålunda stadga 4 avtal för dagarbete en tid av 58 timmar per vecka och för nattarbete av 57 timmar. Omförmålas må även, att i två avtal är arbetstiden under sommarmånaderna resp. 58 och 56 timmar, medan densamma för vintermånaderna satts till resp. 56 och 54 timmar. Av de nio avtalen med 48 timmars arbetstid per vecka gälla tre (för Malmö stad med omnejd) från 1 jan. 1918, medan två äro träffade under år 1917 och de övriga av äldre datum.

Jämföras talen från 1907/08 med dem för 1916, framträder en markerad utveckling mot kortare arbetstid, varemot några större förändringar knappast ägt

rum från sistnämnda år till år 1918. I allmänhet hava också de avtal, vilkas giltighetstid utlöpte under år 1917, i vad beträffar arbetstidens längd oförändrat prolongerats, vilket även varit fallet med det stora flertalet avtal, vilkas förfallotid inträffat under förra hälften av år 1918.

Bestämmelser om den ordinarie arbetstidens längd per dag finnas i 32 avtal (berörande 1 104 arbetare), av vilka sex (266 arb.) föreskriva en arbetstid av 8 timmar, nio (128 arb.) av 9 timmar, fem (51 arb.) av 9½ timmar, ett (30 arb.) av 9 timmar 40 minuter samt elva (629 arb.) av 10 timmar.

De bestämmelser, som i vissa avtal finnas om medgiven högsta längd för övertidsarbete, hava här nedan sammanställts med i samma avtal befintliga stadganden om den ordinarie arbetstidens längd.

Högsta medgivna arbetstid pr vecka, timmar	D ä r a v		Antal avtal
	ordinarie arbetstid, tim.	övertid (maximum), tim.	
68	56	12	1
68	58	10	1
67	58	9	1
65	56	9	1
64	58	6	2
54	48	6	2
pr dag, timmar			
13	10	3	2
12	10	2	1
11	9	2	1

I tvenne avtal (vid föreningsbagerier) stadgas, att om övertidsbetalningen per vecka under någon tid uppgår till ett belopp motsvarande den ordinarie avlöningen, skall en ny arbetare anställas.

Av samtliga avtal för *egentliga bagerier* innehålla 40 bestämda föreskrifter angående den dagliga arbetstidens början, vilken, med bortseende från det någon eller några timmar tidigare begynnande trågarbetet, infaller tidigast kl. 1 f. m. i 1 fall, 2 f. m. i 2 fall, 3 f. m. i 3 fall, 4 f. m. i 3 fall, 5 f. m. i 10 fall, 6 f. m. i 20 fall samt kl. 12 middag i 1 fall. I 29 av dessa avtal angives även tidpunkten för det dagliga arbetets slut, vilket i det sist anförda fallet inträder kl. 12 midnatt samt i några andra fall kl. 9—10 e. m., men eljest i regel kl. 5—8 e. m.

Vad beträffar arbetet i *konditorier*, bestämmes i sex avtal tiden för dess början till tidigast kl. 6 f. m., i ett avtal till kl. 5 och i ett till kl. 7 f. m. Wienerbagare få börja arbetet kl. 5 f. m. enligt fyra avtal, kl. 4 enligt tre och kl. 12 midnatt enligt ett avtal.

I de avtal, vilka icke innehålla några föreskrifter angående arbetstidens förläggning, heter det vanligen, att »bageriarbetarna skola infinna sig till arbetet vid de tider under dygnet, som bageriidkarna, var och en för sitt bageri, bestämma». I denna arbetsgivarens bestämmanderätt göra likväl avtalen, om än indirekt, vissa av hänsyn till arbetarna betingade inskränkningar.

Sålunda stipuleras i 14 av sistberörda avtal extra ersättning, därest icke en sammanhängande vilotid av 8 timmar (i ett avtal 7 timmar) kan beredas ar-

betarna mellan kl. 7 e. m. och 7 f. m. (i två avtal kl. 6 e. m.—6 f. m. och i ett avtal kl. 8 e. m.—8 f. m.). Vidare fastställs i tre avtal en sammanhängande vilotid av 9 timmar per dygn och i två avtal 8 timmar per natt. Föreskrifter om måltidsraster förekomma i 19 avtal, av vilka 7 dock endast stadga, att nödiga måltidsraster skola beredas arbetarna. Ett avtal anger deras tidslängd till $1\frac{1}{2}$ timme, 5 avtal till 1 timme, 4 avtal till $1\frac{1}{2}$ à 2 timmar; 2 avtal föreskriva 15 minuters frukostrast.

I avsikt att bereda arbetaren så fullständig vila som möjligt under sön- och helgdagsdygn har i flertalet avtal bestämts, när arbetet skall sluta lördag eller helgdagsafton, och när det åter skall taga sin början å sön- eller helgdagens kväll eller den följande dagens morgon. Förstnämnda tidpunkt är i 9 avtal satt till kl. 1—2 e. m., i 14 avtal till 3—4 e. m. och i 25 avtal till 5—6 e. m. Arbetet skall återupptagas under den på sön- eller helgdagen följande natten kl. 10—12 e. m. enligt 16 avtal, kl. 2—3 f. m. enligt 11 avtal, kl. 4—5 f. m. enligt 10 avtal och kl. 6 f. m. enligt ett avtal, häri dock ej inräknade nödiga förarbeten. Om tre helgdagar inträffa i omedelbar följd, skall enligt 18 avtal en av dem (enligt 9 avtal den sista) räknas som vanlig arbetsdag, enligt ett avtal som halv arbetsdag. Två avtal medgiva i dylikt fall, att arbetstiden dygnet förut utsträcker intill 15 timmar (ordinarie arbetstid 10 timmar). Helgdagar få enligt 24 avtal icke »inarbetas». I 5 avtal föreskrives emellertid att två, högst 3 timmar av helgdag få uttagas på en annan dag.

Första maj är enligt 7 avtal fridag och räknas som halv arbetsdag i 29 avtal, varvid i allmänhet samtidigt anges, att arbetet skall sluta senast kl. 12 middag. Enligt 11 avtal slutar arbetet kl. 11 f. m., i tre avtal sättes tiden till 10 f. m. och i ett till 8³⁰ f. m. Långfredagen räknas som halv arbetsdag i 10 avtal. Detsamma är även fallet med julafton i 6 avtal och midsommarafton i 4 avtal. Sistnämnda dag slutar arbetet kl. 12 middagen enligt 19 avtal och 1 e. m. enligt ett avtal. Julafton slutar arbetet kl. 12 middagen enligt 11 avtal.

Bestämmelser om semester finnas i 55 avtal, av vilka 44 avtal medgiva rätt till en veckas eller 8 dagars ledighet med full avlöning under någon av sommarmånaderna för arbetare, som varit anställda viss tid (3 mån.— $1\frac{1}{2}$ år). Enligt 14 av dessa sistnämnda avtal äger arbetaren rätt att utbyta ledigheten mot en dubbel veckolön under sommaren, vanligen midsommarveckan. I två avtal är semestertiden satt till 3 dagar med full avlöning, i ett till 1 vecka utan avlöning och i 7 avtal till 2 veckor med bibehållen avlöning, därav 4 avtal, vilka föreskriva en längre tids anställning (5 år). Ett avtal stadgar endast, att semester kan erhållas.

2. Avtal träffade efter mars 1918.

Den ordinarie arbetstidens längd per dag och vecka i de 9 för förevarande utredning tillgängliga avtal, vilka tillkommit efter 31 mars 1918, framgår av följande tablå:

Arbetstid pr dag, timmar	Antal		Arbetstid pr vecka, timmar	Antal	
	avtal	arbetare		avtal	arbetare
8	4	84	48	8	283
			55	1	96

I avtalet för en stor spisbrödsfabrik i Stockholms län heter det, att arbetstiden vid treskiftindelning är 48 timmar per vecka, medan vid ett- och tvåskiftindelning »nuvarande» arbetstid, d. v. s. 54 timmar per vecka, skall bibehållas; dock får ej längre arbetstid uttagas än vid Stockholms spisbrödsfabriker. Detta sistnämnda stadgande sammanhänger därmed, att vid spisbrödsfabrikerna liksom övriga bagerier inom Stockholm den arbetstid, som gällande avtal medgiva, f. n. icke uttages. För att i möjligaste mån motarbeta den rådande arbetslösheten inom yrket har nämligen i Stockholm en inskränkning av arbetstiden till i allmänhet 48 timmar per vecka ägt rum, ehuru ingen egentlig överenskommelse härom träffats. Vid de förhandlingar, som under våren och försommaren 1918 fördes mellan bageriidkareföreningen samt bageri- och konditoriindustriarbetareförbundet, framställdes av arbetarna krav på en arbetstid av 48 timmar per vecka och 8 timmar per dag samt att allt arbete skulle vara slut kl. 7 e. m. Bageriidkarna förklarade sig emellertid icke kunna fastställa en arbetstid av 48 timmar per vecka, enär den i avtalen i regel stipulerade arbetstiden, 58 eller i vissa fall 57 timmar per vecka, kunde behöva uttagas för rörelsens upprätthållande, men skulle arbetsgivarna i möjligaste mån företaga en inskränkning av arbetstiden. Som ovan framhållits, har så även skett i Stockholm.

De bestämmelser, som i tvenne avtal finnas om övertidsarbetets längd per vecka, hava här nedan sammanställts med föreskrifterna i samma avtal om den ordinarie arbetstidens längd.

Högsta tillåtna arbetstid pr.vecka, timmar	D ä r a v		Antal avtal
	ordinarie arbetstid, tim.	övertid (maximum), tim.	
51	48	3	1
58	48	10	1

I ett avtal stadgas, att övertidsarbetet per dag får utgöra högst 2 timmar (ordinarie arbetstid 8 timmar).

Vad beträffar arbetstidens förläggning, föreskriva 6 avtal, att arbetstiden uttages mellan 5—6 f. m. och 6—8 e. m. Enligt ett avtal äger arbetsgivaren bestamma arbetstidens början.

I bestämmelserna om arbetstidens slut på lördagar och helgdagsaftnar äro i allmänhet inga förändringar vidtagna. Första maj är enligt tre avtal fridag, enligt tre avtal halv arbetsdag, varvid arbetet slutar kl. 12 middag. Enligt ett avtal upphör arbetet nämnda dag kl. 8:30 f. m. Jul- och midsommarafton liksom långfredagen äro i allmänhet halva arbetsdagar.

Vad slutligen beträffar frågan om semester, medgiva 8 avtal en veckas ledighet med full avlöning (ett avtal med halv avlöning) under någon av sommar-månaderna för arbetare, som varit anställda viss tid (3 mån.—1 år). Ett avtal stadgar 2 veckors ledighet med full avlöning (efter 3 månaders anställning).

IV. Arbetstidsförhållandena inom bageriyrket enligt arbetstidskommitténs undersökning.

1. Tidpunkten för undersökningen och bagerinäringens fluktuationer 1913—1918.

Förevarande statistiska undersökning skulle närmast avse år 1917, men borde därest arbetsförhållandena vid något företag nämnda år i väsentlig mån avvikit

från de normala, uppgifter i stället lämnas för närmast föregående någorlunda normala år. Detta har vid undersökningen så tillämpats, att av de 367 bagier, varifrån uppgifter föreligga, 354 lagt år 1917, 11 år 1916, 1 år 1915 och 1 år 1913 till grund för sin statistik.

Då bagerinäringen under de senast förflutna krisåren på grund av först den tilltagande socker- och mjölbristen och sedan den genomförda brödransoneringen varit underkastad betydande förändringar, synes det lämpligt att söka här något närmare belysa dessa fluktuationer och därmed de angivna årens egenskap av normalår, lat vara att växlingarna mindre gjort sig gällande i fråga om arbetstidsförhållandena än beträffande antalet anställda arbetare.

Såsom belysande härför må anföras följande uppgifter från 63 större bagier angående arbetarantalets växlingar under åren 1913—1917:

	1913	1914	1915	1916	1917
Antal sysselsatta arbetare	2 100	2 145	2 193	2 257	1 978
Ökning, resp. minskning, i %	—	+ 2.0	+ 2.2	+ 2.9	— 12.4

Siffrorna giva i viss mån en illustration åt bagerirörelsens växlande omfattning under perioden 1913—1917, varvid den starka minskningen i arbetarantalet år 1917 givetvis är att tillskriva brödransoneringens inflytande. Såsom komplement må meddelas, att enligt den officiella industristatistikens uppgifter den vid samtliga större bagier sysselsatta arbetarstyrkan under åren 1913—14, 1914—15 och 1915—16 ökats med resp. 3.5, 6.0 och 10.2 %. Att dessa siffror angiva en starkare tillväxt än de nyss anförda, beror tydligen på, att de giva uttryck åt icke blott ökningen av befintliga företags storlek utan även tillkomsten av nya företag.

Belysa dessa siffror i viss mån arbetstillgangen inom bagerirörket, framträder denna klarare och mer i detalj genom växlingarna i arbetslösheten, sådana dessa komma till synes i nedanstående tablå, baserad på bageri- och konditoriindustriarbetareförbundets månatliga, i »Sociala Meddelanden» offentliggjorda rapporter till socialstyrelsen:

Procenttal arbetslösa bland redovisade medlemmar inom sv. bageri- och konditoriindustriarbetareförbundet.

	Jan.	Febr.	Mars	April	Maj	Juni	Juli	Aug.	Sept.	Okt.	Nov.	Dec.
1913	11.6	13.7	13.1	11.4	7.4	6.2	3.7	4.4	5.2	5.4	8.6	10.7
1914	10.2	8.9	10.5	7.3	5.8	3.8	3.0	0.8	4.2	4.9	7.6	10.7
1915	14.5	10.9	12.6	7.6	6.9	8.0	4.6	4.0	3.7	2.4	4.6	4.2
1916	7.7	8.0	4.0	4.4	6.8	4.4	3.9	3.1	4.3	2.0	4.7	5.9
1917	7.7	12.7	16.5	17.2	17.3	14.7	9.9	5.9	4.7	3.2	3.6	4.4
1918	8.0	6.4	8.0	7.0	7.6	5.9	4.7	8.4	8.0	8.0	8.0	.

Man finner, att arbetslösheten bland de organiserade bageriarbetarna, som i stort sett varit tämligen liten år 1916, blev ovanligt stor i samband med brödransoneringens införande i början av år 1917, men mot slutet av samma år åter nedgick till delvis än lägre nivå än förut, vilket torde stå i samband med många bageriarbetares övergång till annan sysselsättning.

2. Undersökningens omfattning.

Undersökningen omfattar, sasom framgår av omstående tab. 1, sammanlagt 367 bakerier, varav 117 större (med minst 10 arbetare) och 250 mindre, med tillhopa 4 108, resp. 3 086 och 1 022 arbetare. Till jämförelse bör nämnas, att den officiella industristatistikens senaste argång (1916) upptager 176 större bakerier o. d., omfattande till-aminans 3 893 arbetare. Beträffande de större bakerierna torde sålunda den föreliggande undersökningen kunna betraktas som någorlunda fullständig, särskilt om hänsyn toges till att, som förut antytts, bakeriverksamheten år 1917 synes hava gått något tillbaka. Mindre bakerier hava i den officiella statistiken redovisats senast för år 1915 och da till ett antal av 2 907 med sammanlagt 4 325 arbetare. Av en jämförelse med dessa siffror och de än högre av socialstyrelsen inhämtade (sid. 35) framgår, att föreliggande undersökning endast berör ett mindretal sådana och bland dem inga av de talrika utan främmande arbetskraft bedrivna s. k. hembakerierna. Den bör därför i fråga om de mindre bakerierna närmast betraktas som ett stickprov.

De redovisade bakeriernas fördelning på olika storleksklasser framgår av tab. 1, enligt vilken 158 bakerier sysselsätta vardera mindre än 5 arbetare, 92 5—9, 105 10—49, 8 50—99 och 4 100 arbetare eller mera.

I tab. 1 har även skett en uppdelning av de större företagen efter tillverkningens huvudsakliga art, varvid företag med särskilda finbakeri-, spisbröds- eller konditoriavdelningar uppdelats på dessa. Någon uppdelning av gruppen »mindre bakerier» efter samma grunder har icke kunnat genomföras, ehuru väl angivna specialisering nog även sträckt sig till åtskilliga hithörande bakerier. Man finner, att antalet redovisade fin-, grov- och limpbakerier utgör 78 med sammanlagt 1 453 arbetare, antalet spisbrödsbakerier 49 med sammanlagt 1 128 arbetare, antalet konditorier 30 med sammanlagt 253 arbetare och antalet käxfabriker 4 med sammanlagt 252 arbetare. Närmare $\frac{1}{4}$ av fin-, grov- och limpbakerierna, cirka $\frac{1}{3}$ av spisbrödsbakerierna och $\frac{2}{3}$ av konditorierna utgöras av i större bakeriföretag ingående specialavdelningar, omfattande vardera mindre än 10 arbetare. Cirka $\frac{2}{3}$ av såväl fin-, grov- och limpbakerierna som av spisbrödsbakerierna, $\frac{1}{3}$ av konditorierna och 2 av de 4 käxfabrikerna omfatta vardera 10—49 arbetare, medan endast resp. 6, 3, 0 och 2 av de olika slagen av här ifrågakvarande företag sysselsätta 50 arbetare eller mera. Tab. 1 visar även bakeriernas fördelning på städer och landsbygd, varvid det stora flertalet befinnes vara stadsbakerier.

Tab. 2 redovisar arbetarnas fördelning efter kön och ålder vid bakerier av olika slag och storlek samt deras fördelning på yrkesgrupper, nämligen 1) fackarbetare (egentliga bakeri- och konditoriarbetare), 2) arbetare vid drivmaskiner (maskinister och eldare) och 3) övriga arbetare (utkörare, brödräknare m. fl.). Av samtliga arbetare rubriceras 3 350 eller 81·6 % som fackarbetare, medan 38 eller 0·9 % hava angivits vara arbetare vid drivmaskiner och återstoden, 720 eller 17·5 %, förts till gruppen »övriga arbetare». Man finner vidare, att av samtliga bakeriarbetare 2 849 eller 69·4 % äro manliga och 1 259 eller 30·6 % kvinnliga. Blott 348 eller 8·5 % av bakeriarbetarna hava uppgivits vara minderåriga, varvid relations-talet är något större för de kvinnligas än för de manligas vidkommande. En jämförelse mellan bakerier av olika storlek och slag visar, att medan de kvinn-

Tab. 1. De redovisade bagerierna och deras arbetare, fördelade på städer och landsbygd samt efter olika slag av tillverkning.

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15
	Fin-, grov- och limp-bagerier		Spisbröds-bagerier		Kondito-rier		Käx-fabriker		Samtliga större bagerier		Mindre bagerier		Samtliga bagerier	
Arbetsställenas belägenhet och storlek	Antal arbets-ställen	Antal arbe-tare	Antal arbets-ställen	Antal arbe-tare	Antal arbets-ställen	Antal arbe-tare	Antal arbets-ställen	Antal arbe-tare	Antal arbets-ställen ¹	Antal arbe-tare	Antal arbets-ställen	Antal arbe-tare	Antal arbets-ställen	Antal arbe-tare
<i>Stockholms stad . . .</i>	23	475	7	290	12	88	1	35	30	888	20	91	50	979
<i>Östra Sverige.</i>														
Norrköping	1	3	2	17	1	12	—	—	3	32	4	23	7	55
Eskilstuna	2	13	2	58	2	7	—	—	2	78	1	5	3	83
Västerås	3	29	3	44	—	—	—	—	3	73	1	6	4	79
Uppsala	2	8	2	14	2	29	—	—	4	51	1	2	5	53
Linköping	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	2	8	2	8
Övriga städer	2	32	2	34	—	—	—	—	4	66	7	24	11	90
Landsbygd	2	19	5	217	2	4	1	39	8	279	4	17	12	296
<i>Småland och öarna.</i>														
Jönköping	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	7	21	7	21
Övriga städer	1	4	3	118	2	13	—	—	4	135	10	34	14	169
Landsbygd	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	4	12	4	12
<i>Södra Sverige.</i>														
Malmö	6	154	—	—	1	11	—	—	7	165	15	82	22	247
Hälsingborg	3	42	—	—	—	—	—	—	3	42	7	35	10	77
Karlskrona	1	10	1	10	—	—	—	—	1	20	6	25	7	45
Övriga städer	7	74	—	—	2	17	—	—	7	91	21	90	28	181
Landsbygd	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	17	45	17	45
<i>Västra Sverige.</i>														
Göteborg	11	404	5	105	3	51	—	—	15	560	9	45	24	605
Örebro	1	9	1	16	1	4	1	106	3	135	5	32	8	167
Övriga städer	4	48	3	64	1	16	1	72	8	200	48	195	56	395
Landsbygd	—	—	2	30	—	—	—	—	2	30	5	16	7	46
<i>Norra Sverige.</i>														
Gävle	5	94	3	20	—	—	—	—	5	114	2	6	7	120
Övriga städer	4	35	8	91	1	1	—	—	8	127	32	122	40	249
Landsbygd	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	22	86	22	86
<i>Hela riket.</i>														
Städer	76	1 434	42	881	28	249	3	213	107	2 777	198	846	305	3 623
Landsbygd	2	19	7	247	2	4	1	39	10	309	52	176	62	485
Summa	78	1 453	49	1 128	30	253	4	252	117	3 086	250	1 022	367	4 108
Därav bagerier med														
under 5 arbetare . . .	—	—	4	15	13	38	—	—	—	—	158	428	158	428
5—9 »	18	91	11	70	6	37	—	—	—	—	92	594	92	594
10—49 »	54	898	31	592	11	178	2	74	105	1 872	—	—	105	1 872
50—99 »	5	304	1	91	—	—	1	72	8	588	—	—	8	588
100 arbetare o. däröver	1	160	2	360	—	—	1	106	4	626	—	—	4	626

¹ Arbetsställena, som äro uppdelade på avdelningar, t. ex. ett bageri med särskilda finbröds-, spisbröds- och konditoriavdelningar, hava här räknats endast en gång, varför siffrorna i kol. 10 icke alltid utgöra summor av dem i kol. 2, 4, 6 och 8.

Tab. 2. Arbetarna vid bagerier av olika slag och storlek, fördelade efter kön, ålder och yrkesgrupper.

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
Bagerier av olika slag och storlek	Yrkesgrupper	Manliga arbetare			Kvinnliga arbetare			Samtliga arbetare		
		18 år o. där- över	under 18 år	Sum- ma	18 år o. där- över	under 18 år	Sum- ma	18 år o. där- över	under 18 år	Sum- ma
Fin-, grov- och limp-bagerier	Fackarbetare	896	23	919	186	1	187	1 082	24	1 106
	Arbetare vid drivmaskiner	13	—	13	—	—	—	13	—	13
	Övriga arbetare	288	30	318	14	2	16	302	32	334
	Samtliga arbetare	1 197	53	1 250	200	3	203	1 397	56	1 453
Spisbröds-bagerier	Fackarbetare	272	16	288	550	32	582	822	48	870
	Arbetare vid drivmaskiner	18	—	18	—	—	—	18	—	18
	Övriga arbetare	99	5	104	107	29	136	206	34	240
	Samtliga arbetare	389	21	410	657	61	718	1 046	82	1 128
Konditorier	Fackarbetare	171	12	183	54	11	65	225	23	248
	Arbetare vid drivmaskiner	—	—	—	—	—	—	—	—	—
	Övriga arbetare	1	4	5	—	—	—	1	4	5
	Samtliga arbetare	172	16	188	54	11	65	226	27	253
Käxfabriker	Fackarbetare	55	22	77	84	22	106	139	44	183
	Arbetare vid drivmaskiner	5	—	5	—	—	—	5	—	5
	Övriga arbetare	14	1	15	37	12	49	51	13	64
	Samtliga arbetare	74	23	97	121	34	155	195	57	252
Samtliga större bagerier	Fackarbetare	1 394	73	1 467	874	66	940	2 268	139	2 407
	Arbetare vid drivmaskiner	36	—	36	—	—	—	36	—	36
	Övriga arbetare	402	40	442	158	43	201	560	83	643
	Samtliga arbetare	1 832	113	1 945	1 032	109	1 141	2 864	222	3 086
Mindre bagerier	Fackarbetare	751	79	830	96	17	113	847	96	943
	Arbetare vid drivmaskiner	2	—	2	—	—	—	2	—	2
	Övriga arbetare	47	25	72	—	5	5	47	30	77
	Samtliga arbetare	800	104	904	96	22	118	896	126	1 022
Samtliga större och mindre bagerier	Fackarbetare	2 145	152	2 297	970	83	1 053	3 115	235	3 350
	Arbetare vid drivmaskiner	38	—	38	—	—	—	38	—	38
	Övriga arbetare	449	65	514	158	48	206	607	113	720
	Samtliga arbetare	2 632	217	2 849	1 128	131	1 259	3 760	348	4 108
Därav bagerier med										
under 5 arbetare		350	41	391	29	8	37	379	49	428
5—9 ”		450	63	513	67	14	81	517	77	594
10—49 ”		1 201	86	1 287	527	58	585	1 728	144	1 872
50—99 ”		400	22	422	157	9	166	557	31	588
100 arbetare och däröver		231	5	236	348	42	390	579	47	626

liga arbetarna vid fin-, grov- och limp-bagerierna endast utgöra cirka $\frac{1}{7}$ och vid de mindre bagerierna endast något mera än $\frac{1}{10}$ av hela arbetarantalet, stiger deras antal vid spisbrödsbagerierna och käxfabrikerna till nära $\frac{2}{3}$.

3. Den dagliga arbetstidens förläggning.

Flertalet av de redovisade bageriarbetarna eller 3 585 (87.3 %) arbeta utan skiftindelning, medan övriga 523 (12.7 %, vid 1905 års undersökning 11.2 %), vilka voro anställda vid 20 olika företag, hava arbetat på *skift* med varandra regelbundet avlösande lag. Av de sistnämnda voro 463 fackarbetare, medan endast 11 arbetade vid drivmaskiner och 49 voro icke-fackarbetare av annat slag (paketrare eller sorterare). De flesta skiftarbetarna eller 373 tillhörde spisbrödsbagerier, medan 121 arbetade vid fin-, grov- och limpbagerier och 29 vid mindre bagerier. (Jfr tab. 6 i det följande).

Av skiftarbetarna hade 350 arbete med växlande skiftförläggning (exemplvis den ena veckan dag-, den andra nattskift). Såsom skiftarbetare hava emellertid därjämte räknats en del arbetare, till antalet 173 och huvudsakligen sysselsatta vid fin-, grov- och limpbagerier, vilka visserligen arbeta i varandra efterträdande skiftlag, men med ständigt samma förläggning av arbetstiden för arbetarna i vardera laget (exemplvis antingen dag- eller nattarbete).

I övrigt är beträffande skiftarbetets anordning att nämna, att samtliga skiftarbetare arbetat på två lag med undantag för ovannämnda 11 maskinister och för 15 arbetskor vid ett spisbrödsbageri, vilka arbetat på treskift. För 2 arbetare vid ett mindre bageri har skiftanordningens beskaffenhet icke angivits.

Tab. 3 ger upplysning angående den dagliga arbetstidens början och slut för samtliga arbetare. I det förra hänseendet föreligga uppgifter för 3 832 eller 93.3 % av arbetarna och i det senare för 3 818 eller 92.9 %. Vad sådana arbetare beträffar, vilka arbetat på skift (med växlande förläggning), har arbetstiden angivits sådan den gestaltat sig vid en och samma tidpunkt, så att vid tvåskift exemplvis halva antalet arbetare redovisats som dagarbetare och halva antalet som nattarbetare. I övrigt bör anmärkas, att de uppgifter, på vilka ifrågavarande tabell baserats, endast kunna anses giva en summarisk bild av förhållandena vid resp. bagerier men icke noggrant återgiva sådana här och där förekommande individnella avvikelser i fråga om arbetstidens förläggning som att t. ex. vissa trågarbetare börjat arbetet en eller ett par timmar tidigare än arbetsstyrkan i allmänhet. Bageriarbetets säregna beskaffenhet medför ju dessutom ofta svårigheter att noggrant begränsa arbetstiden inom vissa klockslag.

Med denna reservation finner man, att 1 353 eller 32.9 % av bageriarbetarna (bland de minderåriga 33.6 %) *börjat* sin arbetsdag mellan kl. 6 och kl. 7 f. m. och 1 088 eller 26.5 % (bland de minderåriga 41.1 %) mellan kl. 7 och kl. 8 f. m. Såväl fackarbetarnas som de övriga arbetarnas begynnelsestider koncentrera sig huvudsakligen till dessa timmar, och även inom varje särskild grupp av bagerier är tiden för det dagliga arbetets början övervägande så förlagd, i särskilt utpräglad grad vid käxfabriker och konditorier. Karakteristiskt för bageriyrket är emellertid, att såväl icke-skiftarbetare som skiftarbetare kunna börja arbetet vid snart sagt vilket klockslag som helst. Av fin-, grov- och limpbageriernas arbetare hava sålunda 17.1 % varit i arbete redan före kl. 6 f. m., bland dem flertalet redan under nattimmarna före kl. 5 f. m., under det 12.6 % utgörande en annan grupp nattarbetare, börja först efter kl. 5 e. m.; för icke mindre än 13.4 % av arbetarna inom denna bagerigrupp har tiden för arbetets början icke kunnat fixe-

ras. Vid spisbrödsbagerierna har en arbetargrupp (14·0 %) börjat arbetet under timmen mellan kl. 5 och kl. 6 f. m. och en annan (13·0 %) under tiden mellan kl. 1 och kl. 5 på eftermiddagen, vid de mindre bagerierna en del arbetare (23·9 %) före kl. 6 f. m. (däribland mera än hälften redan under nattimmarna före kl. 5 f. m.) och en del andra (9·8 %) mellan kl. 8 och 9 f. m. Endast i enstaka fall har däremot vid de sistnämnda bägge slagen av bagerier arbetet börjat efter kl. 5 e. m.

Arbetets *slut* har för 26·4 % av arbetarna (och för 43·4 % av de minderåriga) infallit mellan kl. 6 och kl. 7 e. m., för 25·1 % (och för 32·2 % av de minderåriga) mellan kl. 5 och kl. 6 eller mellan kl. 7 och kl. 8 e. m. och för de övriga huvudsakligen mellan kl. 2 och kl. 5 e. m. En del nattarbetare, huvudsakligen vid fin-, grov- och limpbagerier samt spisbrödsbagerier, slutade sitt arbete först efter kl. 10 på natten eller fram på morgonen.

En klarare bild av här berörda förhållanden erhålles genom en detaljundersökning av arbetets faktiska förläggning vid vissa *enskilda typiska företag*, varifrån specificerade uppgifter i detta avseende benäget lämnats. Här framträder den skarpa åtskillnaden mellan de i tab. 3 blott antydningssvis markerade dag- och nattarbetarna, och man finner även, att inom var och en av dessa kategorier arbetstidens förläggning kan vara olikartad för de enskilda arbetarna. Sådana divergenser betingas dels av produktionstekniska förhållanden, dels av angelägenheten att kunna leverera färskt bröd flera gånger på dagen.

Såsom exempel må redogöras för arbetstiden vid en större spisbrödsfabrik. Här arbeta tvenne grupper av skiftarbetare. En arbetargrupp, utgörande tillsammans 42 arbetskor, arbetar i två skiftlag växelvis från kl. 5 f. m. till kl. 1·30 e. m. och från kl. 1·30 till kl. 10 e. m. och den andra, bestående av 28 arbetskor, likaledes i två skiftlag växelvis från kl. 5 f. m. till kl. 1 e. m. och från kl. 1 till kl. 9 e. m. Arbetarna inom den första gruppen avbytas turvis av trenne arbetskor för erhållande av 40 minuters rast, medan den andra gruppens arbetare, vilka arbeta på ackord, alla samtidigt erhålla en rast på 20 minuter under varje skift. För de nämnda trenne »avbyterskorna» blir den dagliga arbetstiden förlagd mellan kl. 6 f. m. och kl. 7·10 e. m., med rast mellan kl. 10·40 f. m. och kl. 2·30 e. m. Vidare förekomma inom samma bageri tvenne grupper av nattarbetare, utgörande 16, resp. 13 man och bägge sysselsatta mellan kl. 10 e. m. och kl. 5 f. m., den förra turvis avbytt av tvenne arbetare för erhållande av 40 minuters rast, den senare (förmän och diversearbetare) i sin helhet erhållande 40 minuters rast kl. 1 på natten. De nämnda tvenne avhytarna få sin arbetstid mellan kl. 11 e. m. och kl. 5 f. m. Slutligen äro inom samma bageri 14 nattarbetare sysselsatta mellan kl. 9 e. m. och kl. 5 f. m. med 20 minuters rast för alla samtidigt.

I ett större finbageri med genomfört nattarbete hava arbetarna uppdelats på olika yrkesspecialiteter med skilda arbetstider. Av 4 trågarbetare börjar sålunda en sitt arbete redan kl. 2 f. m. och slutar kl. 12 middagen, två arbeta från kl. 4 e. m. till kl. 2 f. m. och den fjärde från kl. 6 e. m. till kl. 4 f. m., samtliga med $\frac{1}{2}$ timmes rast. Bordsarbetarna, 11 stycken, äro fördelade på 3 grupper, vardera om 2, 6 och 3 arbetare, vilka börja och sluta sitt arbete 2 timmar senare än de tre grupperna av trågarbetare och likaledes hava var sin halvtimmes rast, inom varje grupp uttagen samtidigt. Huvudgruppen av bordsarbetare börjar sålunda arbetet kl. 6 e. m. och slutar kl. 4 f. m. Slutligen komma 4 ugnsarbetare, av vilka två arbeta mellan kl. $\frac{1}{2}$ 7 e. m. och kl. $\frac{1}{2}$ 5 f. m., en

Tab. 3. Tiden för det dagliga

1		2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	
		A n t a l a r b e t a r e, v i l-																		
Slag av bagerier och arbetare		b ö r j a r																		
		12- 2 fm.	2-3 fm.	3-4 fm.	4-5 fm.	5-6 fm.	6-7 fm.	7-8 fm.	8-9 fm.	9 fm. -1 em.	1-3 em.	3-5 em.	5-6 em.	6-7 em.	7-8 em.	8-9 em.	9- 10 em.	10- 12 em.	o- best. tid	
1	Fin-,	Fackarbetare	29	71	13	38	62	355	162	35	31	—	6	39	50	29	16	20	14	136
2	grov- och	Arbetare vid drivmaskiner	—	—	—	1	2	7	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	3
3	limpb-	Övriga arbetare	—	—	—	—	32	181	50	—	—	—	—	—	—	—	15	—	—	56
4	gerier	Samtliga arbetare	29	71	13	39	96	543	212	35	31	—	6	39	50	29	31	20	14	195
5	Spis-	Fackarbetare	—	8	—	5	133	215	284	2	15	66	59	—	19	4	4	16	36	4
6	brödsb-	Arbetare vid drivmaskiner	—	—	—	—	—	2	4	1	—	—	1	—	—	—	—	—	1	9
7	gerier	Övriga arbetare	—	—	—	—	25	78	75	20	3	21	—	—	—	—	—	—	—	18
8		Samtliga arbetare	—	8	—	5	158	295	363	23	18	87	60	—	19	4	4	16	37	31
9	Kondi-	Fackarbetare	—	5	3	1	5	70	113	32	—	—	—	—	—	—	—	—	4	15
10	torier	Övriga arbetare	—	—	—	—	—	—	1	4	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
11		Samtliga arbetare	—	5	3	1	5	70	114	36	—	—	—	—	—	—	—	—	4	15
12	Käxfab-	Fackarbetare	—	—	—	—	—	106	77	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
13	riker	Arbetare vid drivmaskiner	—	—	—	—	—	—	5	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
14		Övriga arbetare	—	—	—	—	—	—	64	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
15		Samtliga arbetare	—	—	—	—	—	106	146	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
16	Samtliga	Fackarbetare	29	84	16	44	200	746	636	69	46	66	65	39	69	33	20	36	54	155
17	större	Arbetare vid drivmaskiner	—	—	—	1	2	9	9	1	—	—	1	—	—	—	—	—	1	12
18	bagerier	Övriga arbetare	—	—	—	—	57	259	190	24	3	21	—	—	—	—	15	—	—	74
19		Samtliga arbetare	29	84	16	45	259	1 014	835	94	49	87	66	39	69	33	35	36	55	241
20		Fackarbetare	20	29	31	52	110	312	223	83	6	—	—	—	5	2	12	14	11	33
21	Mindre	Arbetare vid drivmaskiner	—	—	—	—	—	1	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
22	bagerier	Övriga arbetare	—	—	—	—	2	26	30	16	1	—	—	—	—	—	—	—	—	2
23		Samtliga arbetare	20	29	31	52	112	339	253	100	7	—	—	—	5	2	12	14	11	35
24		Fackarbetare	49	113	47	96	310	1 058	859	152	52	66	65	39	74	35	32	50	65	188
25	Samtliga	Arbetare vid drivmaskiner	—	—	—	1	2	10	9	2	—	—	1	—	—	—	—	—	1	12
26	större	Övriga arbetare	—	—	—	—	59	285	220	40	4	21	—	—	—	—	15	—	—	76
27	och	Samtliga arbetare { Antal	49	113	47	97	371	1 353	1 088	194	56	87	66	39	74	35	47	50	66	276
28	mindre	%	1·2	2·8	1·1	2·4	9·0	32·9	26·5	4·7	1·4	2·1	1·6	1·0	1·8	0·9	1·1	1·2	1·6	6·7
29	bagerier	Därav minderåriga { Antal	—	2	5	4	12	117	143	43	—	—	—	—	—	—	8	—	—	14
30		%	—	0·6	1·4	1·2	3·4	33·6	41·1	12·4	—	—	—	—	—	—	2·3	—	—	4·0

Tab. 4. Raster för fackar-

1		2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
		A n t a l a r b e t a r e										
		r a s t e r p å b e-										
Slag av bagerier		Antal arbetare	1 rast på								2 raster på	
			mindre än 1/2 tim.	1/2—1 tim.	1—1 1/2 tim.	1 1/2—2 tim.	2—3 tim.	3—4 tim.	4—5 tim.	5 tim. o. där- över	mindre än 1 tim.	1—1 1/2 tim.
1	Fin-, grov- och limpbagerier .	1 106	—	150	70	20	26	23	26	111	34	151
2	Spisbrödsbagerier	870	14	87	48	4	9	7	—	8	—	—
3	Konditorier	248	—	11	22	8	15	8	7	—	—	—
4	Käxfabriker	183	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
5	Samtliga större bage-	2 407	14	248	140	32	50	38	33	119	34	151
6	rier { Antal	100·0	0·6	10·3	5·8	1·3	2·1	1·6	1·4	5·0	1·4	6·3

arbetets början och slut.

20	21	22	23	24	25	26	27	28	29	30	31	32	33	34	35	36	37	38	39	40	41	
k a s d a g l i g a a r b e t s t i d																						
s l u t a r																					Sum- ma arbe- tare	
12— 2 em.	2—3 em.	3—4 em.	4—5 em.	5—6 em.	6—7 em.	7—8 em.	8—9 em.	9—10 em.	10— 11 em.	11— 12 em.	12 em.— 3 fm.	3—4 fm.	4—5 fm.	5—6 fm.	6—7 fm.	7—8 fm.	8—9 fm.	9— 10 fm.	10— 12 fm.	o- best. tid		
32	124	91	118	123	197	47	12	—	5	26	24	39	32	38	37	15	—	6	4	136	1 106	
—	2	1	—	1	6	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	3	13	
—	12	1	24	64	133	35	9	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	56	334	
32	138	93	142	188	336	82	21	—	5	26	24	39	32	38	37	15	—	6	4	195	1 453	
46	35	89	23	126	241	89	7	20	52	—	61	—	2	58	17	—	—	—	—	4	870	
—	—	3	—	—	3	1	—	—	—	1	—	—	—	—	—	1	—	—	—	9	18	
—	22	—	7	9	79	70	—	—	24	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	29	240	
46	57	92	30	135	323	160	7	20	76	1	61	—	2	58	17	1	—	—	—	42	1 128	
—	4	15	3	37	77	84	9	4	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	15	248	
—	—	—	—	—	—	5	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	5	
—	4	15	3	37	77	89	9	4	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	15	253	
—	—	—	—	—	140	43	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	183	
—	—	—	—	—	—	5	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	5	
—	—	—	—	—	50	14	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	64	
—	—	—	—	—	190	62	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	252	
78	163	195	144	286	655	263	28	24	57	26	85	39	34	96	54	15	—	6	4	155	2 407	
—	2	4	—	1	9	6	—	—	—	1	—	—	—	—	—	1	—	—	—	12	36	
—	34	1	31	73	262	124	9	—	24	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	85	643	
78	199	200	175	360	926	393	37	24	81	27	85	39	34	96	54	16	—	6	4	252	3 086	
62	114	113	149	132	135	114	26	2	3	—	—	—	4	3	19	7	4	4	16	36	943	
—	—	1	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	2	
—	4	1	5	7	25	25	7	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	2	77	
62	118	115	154	139	160	139	33	4	3	—	—	—	4	3	19	7	4	4	16	38	1 022	
140	277	308	293	418	790	377	54	26	60	26	85	39	38	99	73	22	4	10	20	191	3 350	
—	2	5	—	1	9	6	—	1	—	1	—	—	—	—	—	1	—	—	—	12	38	
—	38	2	36	80	287	149	16	1	24	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	87	720	
140	317	315	329	499	1 086	532	70	28	84	27	85	39	38	99	73	23	4	10	20	290	4 108	
3-4	7-7	7-7	8-0	12-1	26-4	13-0	1-7	0-7	2-0	0-7	2-1	0-9	0-9	2-4	1-8	0-6	0-1	0-2	0-5	7-1	100-0	
6	19	5	26	33	151	79	13	1	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	14	348	
1-7	5-5	1-4	7-5	9-5	43-4	22-7	3-7	0-3	—	0-3	—	—	—	—	—	—	—	—	—	4-0	100-0	

betare vid större bagerier.

13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	
m e d											
s t ä m d a t i d e r											
tillsammans			3 raster på tillsammans			4 raster på tillsammans			inga regel- bundna raster	inga upp- givna raster	
1 1/2-2 tim.	2-2 1/2 tim.	2 1/2 tim. och där- över	mindre än 2 tim.	2-2 1/2 tim.	2 1/2 tim. och där- över	mindre än 2 tim.	2-3 tim.	3 tim. och där- över			
85	53	18	—	14	—	—	—	—	109	216	1
165	53	—	8	120	10	12	12	6	223	84	2
46	72	2	—	35	—	—	—	—	1	21	3
77	106	—	—	—	—	—	—	—	—	—	4
373	284	20	8	169	10	12	12	6	333	321	5
15-5	11-8	0-8	0-3	7-0	0-4	0-5	0-5	0-3	13-8	13-3	6

mellan kl. 7 e. m. och kl. 5 f. m. samt en mellan kl. 8 e. m. och kl. 6 f. m., ävenledes med var sin halv timmes rast.

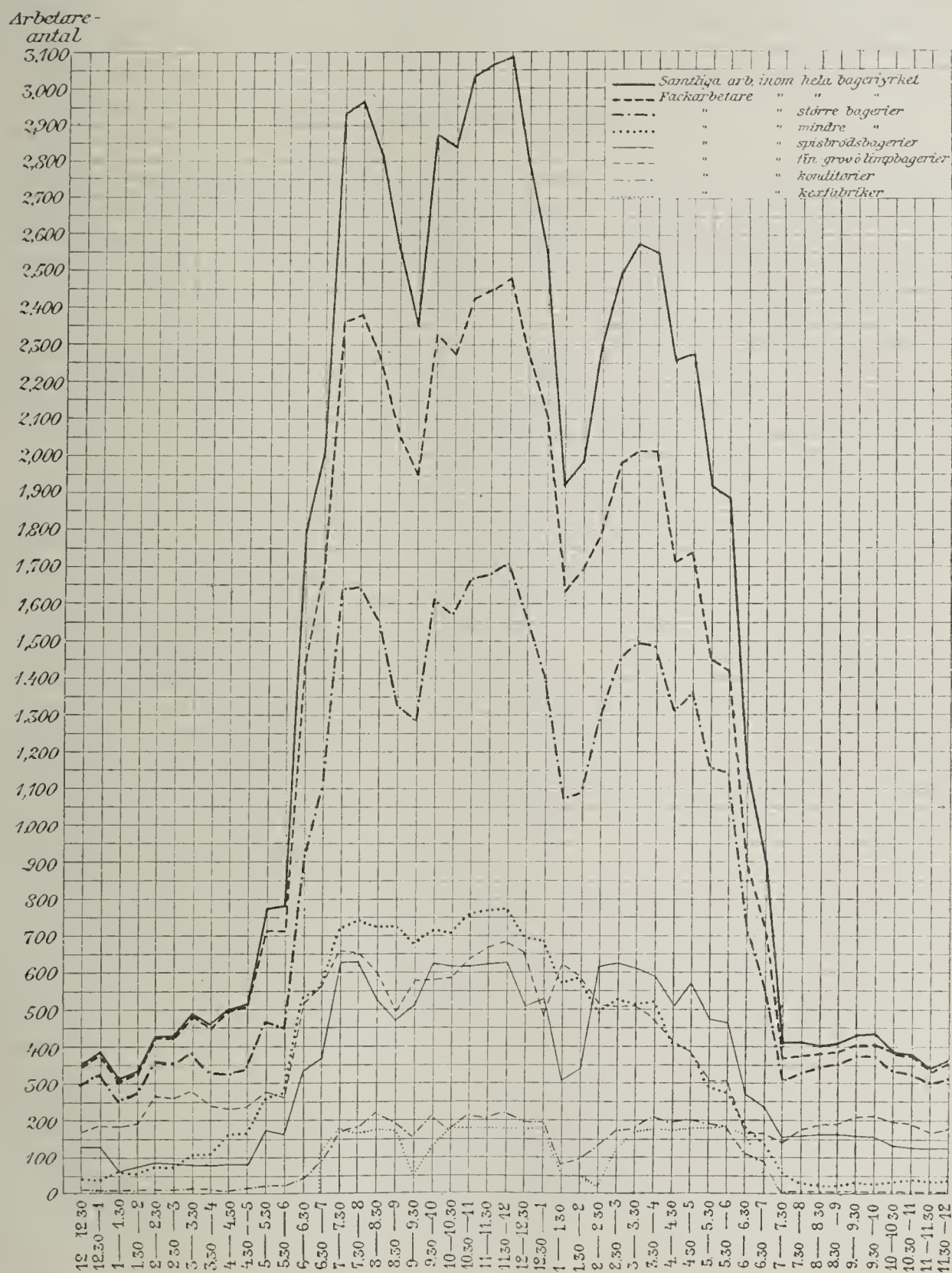
Det sammanhänger med bageriarbetets art, att i fråga om *rasternas* antal och längd förhållandena äro synnerligen växlande, varför de inkomna uppgifterna i många fall måst bliva tämligen svävande och ofullständiga, i synnerhet beträffande mindre bagerier. Anmärkas bör även, att bageriarbetarnas raster mången gång knappast få karaktären av verkliga fritider, enär arbetaren måste uppehålla sig å eller i närheten av arbetsstället för att kunna ingripa, närhelst arbetet så påfordrar.

Med dessa reservationer må hänvisas till tab. 4 rörande rasternas antal och längd för fackarbetare vid olika slag av större bagerier. Man finner härav, att för 19.5 % av fin-, grov- och limpbageriernas fackarbetare och för 9.7 % av spisbrödsbageriernas inga raster alls uppgivits förekomma, och att för 9.9 % av den förstnämnda gruppen och 25.6 % av den senare tillämpats endast oregelbundna raster, som icke förlagts till bestämda klockslag utan uttagits allteftersom arbetet medgivit en stunds ledighet för den ene eller andre av arbetarna. Den ovan beskrivna anordningen med avbytning torde därvid ofta hava tillämpats. Vid spisbrödsbagerierna hava över huvud rastförhållandena varit tämligen skiftande. Rasternas antal har där växlat mellan en och fyra, deras sammanlagda längd i allmänhet mellan $1\frac{1}{2}$ och $2\frac{1}{2}$ timmar. Bland de arbetare vid fin-, grov- och limpbagerier, för vilka raster på bestämda tider tillämpats, hava flertalet haft ett enda uppehåll i arbetet, för en del utgörande mindre än en timme men för åtskilliga av ansenlig längd, 5 timmar och däröver, vilket ger en ny illustration till den söndersplittring av arbetstiden på olika delar av dygnet, som kan förekomma inom bageriyrket. För övriga hithörande arbetare uppgår i allmänhet rasternas antal till 2 och deras sammanlagda längd vanligen till 1 å $2\frac{1}{2}$ timmar. Två raster, vanligen med en sammanlagd längd av $1\frac{1}{2}$ å $2\frac{1}{2}$ timmar, hava tillämpats för cirka halva antalet konditoriarbetare, medan flertalet av de övriga haft en enda rast, vars längd växlat mellan $1\frac{1}{2}$ och 5 timmar. Vid de fyra käxfabrikerna hava rasternas antal genomgående varit två och deras sammanlagda längd $1\frac{1}{2}$ å $2\frac{1}{2}$ timmar.

En åskådlig bild av bageriarbetets växlande *intensitet* vid olika tider på dygnet och därmed i viss mån av de olika timmarnas betydelse ur arbetssynpunkt erhålles genom bifogade diagram, som visar antalet under varje särskild halvtimme på en gång sysselsatta arbetare, dels för bageriyrket i dess helhet, dels särskilt för olika slag av bagerier.

Man finner, att mängden av det under tiden före kl. 6 f. m. och efter kl. 7 e. m. utförda arbetet — innefattande även allt nattarbete — varit relativt obetydlig. Härtill bör dock bemärkas, dels att detta arbete, om än siffermässigt ringa, kan vara av mycken vikt för produktionsprocessen i dess helhet, dels att det sammanlagda antalet under ifrågavarande tider av dygnet sysselsatta arbetare blir större än som framgår av diagrammet, där ju endast de på en gång arbetande angivits. I övrigt lägger man märke till, att kl. 9—9.30 f. m. synes vara en relativt vanlig frukosttid samt att flera bageriarbetare synas hava middagrast vid tiden kl. 1—1.30 e. m. än vid någon annan tid på dygnet. Även vid de nämnda klockslagen äro emellertid flertalet bageriarbetare likväl i arbete, vilket i sin mån illustrerar den heterogena beskaffenheten av bageriernas arbetsförhållanden. Den i synnerhet vid fin-, grov- och limpbagerierna samt de mindre

Antal bageriarbetare, som äro i arbete under olika tider av dygnet.



bagerierna utpräglade starka splittringen av arbetstidens förläggning och särskilt av tiden för arbetets avslutande belyses skarpt genom det redan efter middags-tid inträdande gradvisa fallandet av resp. kurvor.

4. Ordinarie arbetstid per dygn.

Med tillhjälp av uppgifterna om tiden för arbetets början och slut samt beträffande rasternas längd kan upplysning vinnas angående brutto- och netto-arbetstiden per dygn, vilken närmare belyses genom tab. 5. Att märka är, att i det följande avses arbetstiden under vardagsdygn, d. v. s. med frånseende av de på lördagar och ofta även på måndagar ej sällan förekommande avvikelserna från veckans vanliga arbetschema.

Bruttoarbetstid. I fråga om bageriyrket är bruttoarbetstidens längd för-tjänt av särskild uppmärksamhet, då ju rasterna, som förut framhållits, ofta äro dels mycket obestämda och dels utan karaktär av verkliga fritider, varför brutto-arbetstidens längd i själva verket i många fall blir det riktiga måttet på den tid, under vilken arbetaren är bunden vid arbetet.

Man finner härav, att den dagliga bruttoarbetstiden inom bageriyrket väx-lar tämligen mycket. Av samtliga 4 108 arbetare hava 1 217 eller 29·6 % haft en bruttoarbetstid av 12 timmar om dygnet. Vanlig är även en bruttoarbetstid på 11 timmar, som tillämpats för 576 arbetare (14·0 %), på 10 timmar, som varit gängse för 558 arbetare (13·6 %), och på 8 timmar, vilken åtnjutits av 407 (9·9 %). Endast 205 arbetare (4·9 %) hava haft mera än 12 timmars bruttoarbetsdag och 97 (2·4 %) mindre än 8 timmars. Anmärkningsvärt är, att av de 348 minderåriga arbetarna det stora flertalet hade en bruttoarbetstid av 11—12 timmar om dygnet, 41·9 % av jämnt 12 timmar. Den genomsnittliga bruttoarbetstiden per arbetare blir för hela gruppen av bageriarbetare 10·7 timmar, för de minderåriga något längre, nämligen 11·1 timmar. År 1905 utgjorde den genomsnittliga bruttoarbetstiden för samtliga bageriarbetare 11·9 timmar, vadan alltså under de mellanliggande tolv åren en genomsnittlig förkortning med 1·2 timmar ägt rum. Uträknas den genomsnittliga bruttoarbetstiden 1917 särskilt för fackarbetare, för arbetare vid drivmaskiner och för övriga arbetare, befinnes den för dessa kategorier utgöra resp. 10·6, 10·0 och 11·3 timmar. En jämförelse mellan olika slag av bagerier visar, att de längre arbetstiderna (upp till 12 timmar) i synnerhet förekommit vid käxfabrikerna och konditorierna, där medelarbetstiden per arbetare blir 11·8, resp. 11·3 timmar per dag (för fackarbetare 11·9, resp. 11·3 timmar), samt även vid fin-, grov- och limpbagerierna, för vilka genomsnittstalet blir 11·0 (10·8). Motsvarande siffror bliva för spisbrödsbagerierna 10·2 (10·1) och för de mindre bagerierna 10·4 (10·3) timmar.

Några uppgifter må i detta sammanhang lämnas beträffande särskilt skift-arbetarnas vanliga bruttoarbetstid per dygn. Denna sammanfaller här med arbets-tidens längd per skift, beträffande vilken hänvisas till tab. 6. Man finner, att en skiftlängd om 9 $\frac{1}{2}$ à 12 timmar förhärskat för arbetare med konstant skiftförläggning, medan en något kortare, 8 à 10 timmar, i allmänhet gällt för sådana med växlande skiftförläggning. I genomsnitt per arbetare blir skiftarbetarnas bruttoarbetstid per dygn 9·5 (för fackarbetare 9·6) timmar.

Nettoarbetstid. I fråga om uppgifterna beträffande arbetstidens längd med frånräknande av raster ma reservation göras med hänsyn till de ovanberörda, ofta svävande uppgifterna angående dessas längd. En tillnärmelsevis riktig föreställning torde dock kunna erhållas beträffande den effektiva arbetstidens längd.

Liksom bruttoarbetstiden företer även nettoarbetstiden i avseende å sin längd, såsom senare avdelningen av tab. 5 utvisar, stora variationer. En nettoarbetstid av 10 timmar under vanliga vardagsdygn har tillämpats för 1 390 arbetare (33.8 %), alltså för något flera än de, som haft 12 timmars bruttoarbetsdag. I övrigt finner man, att 617 arbetare (15.0 %) haft en nettoarbetstid av 9 timmar, 584 (14.2 %) av 8 timmar, 518 (12.6 %) av 9½ timmar och 233 (5.7 %) av 7½ timmar. För 169 arbetare (4.1 %) har nettoarbetstidens längd varit mindre än 7½ och för 216 (5.3 %) över 10 timmar. I genomsnitt per arbetare blir nettoarbetstiden per dag 9.1 timmar (år 1965 9.9 timmar). För de minderåriga tagna för sig blir den, liksom bruttoarbetstiden, något längre, 9.5 timmar. Uträknas motsvarande medeltal för särskilt fackarbetare, arbetare vid drivmaskiner och övriga arbetare, finnas dessa vara resp. 9.1, 9.0 och 9.5 timmar.

Nettoarbetstidens längd har liksom bruttoarbetstidens varit störst vid käxfabrikerna och konditorierna, där den i genomsnitt per arbetare uppgått till 9.9 resp. 9.6 (för fackarbetare 10.0, resp. 9.5) timmar. Däremot lägger man märke till, att den ganska avsevärda skillnaden beträffande bruttoarbetstidens längd mellan fin-, grov- och limpbagerier å ena sidan och spisbrödsbagerier samt mindre bagerier å den andra utjämnas i fråga om nettoarbetstiden. För fin-, grov- och limpbagerierna blir nämligen det motsvarande medeltalet 9.1 (9.0) timmar, för spisbrödsbagerierna 9.0 (9.0) och för de mindre bagerierna 9.0 (8.9).

Tab. 7 innehåller uppgifter om den vanliga nettoarbetstiden per dygn för speciellt skiftarbetare. Man finner, att dennas längd växlat mellan 7 och 10 timmar men för 41.5 % av samtliga skiftarbetare utgjort jämnt 9 timmar och för 25.4 % 8 timmar. I genomsnitt per arbetare blir den dagliga nettoarbetstidens längd för skiftarbetare 8.6 timmar (för fackarbetare 8.7), alltså något lägre än för vanliga arbetare. Skiftarbetarnas nettoarbetstid per dygn har i likhet med deras bruttoarbetstid varit högre vid fin-, grov- och limpbagerier och vid mindre bagerier, där den i genomsnitt utgjort 9.3 timmar, än vid spisbrödsbagerier, för vilka medeltalet blir 8.3 (8.4) timmar.

Ordinarie arbetstid på lördagar. Såsom redan antytts, avviker arbetstidens längd inom bageriyrket, liksom inom åtskilliga andra näringsgrenar, på lördagar ofta från dess längd å andra dagar. Ehuru undantagsvis en förlängning av arbetstiden på veckans sista dag ifrågakommit, har dock i regel avvikelsen bestått däri, att arbetet då avslutats tidigare, varigenom ju en mera effektiv söndagsvila uppnåtts. Detta framgår av de uppgifter om brutto- och nettoarbetstidens längd på lördagar, vilka sammanställts i tab. 8. Bruttoarbetstidens längd å lördagar har i det hela varit synnerligt växlande, från mindre än 6 till över 12 timmar, men har för 37.3 % av bageriarbetarna utgjort 7 å 8 timmar. I genomsnitt per arbetare har den utgjort 9.0 timmar, alltså 1.7 timmar mindre än övriga dagar. Den har haft samma genomsnittslängd för de minderåriga som för de vuxna. För fackarbetare har lördagsarbetstidens bruttolängd i genomsnitt varit 8.9 timmar, för arbetare vid drivmaskiner 8.4 och för övriga arbetare 9.7 timmar. Vid fin-, grov- och limpbagerierna har lördagsarbetstidens längd i medeltal per arbetare belöpt sig till 9.4 timmar (för fackarbetare 9.0), vid spis-

Tab. 5. Ordinarie arbetstid

1			2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15
Slag av bagier och arbetare			Antal arbets- ställen	Antal arbe- tare	Antal arbetare, vilkas ordinarie arbetstid per dygn varit. raster, timmar											
					un- der 8	8	8½	9	9½	10	10½	11	11½	12	12½	13
1	Fin-, grov- och limp- bagerier	Fackarbetare	78	1 106	14	139	7	86	31	121	118	138	7	234	—	21
2		Arbetare vid drivmaski- ner	7	13	—	—	—	2	—	—	—	3	—	8	—	—
3		Övriga arbetare	40	334	—	13	—	—	8	12	14	69	7	160	5	11
4		Samtliga arbetare	78	1 453	14	152	7	88	39	133	132	210	14	402	5	32
5	Spisbröds- bagerier	Fackarbetare	49	870	37	116	82	17	8	173	10	129	59	211	—	—
6		Arbetare vid drivmaski- ner	6	18	—	15	—	—	—	—	—	2	—	—	—	—
7		Övriga arbetare	19	240	22	1	—	1	21	14	5	13	30	101	3	—
8		Samtliga arbetare	49	1 128	59	132	82	18	29	187	15	144	89	312	3	—
9	Konditorier	Fackarbetare	30	248	3	3	—	1	4	42	4	28	28	123	—	—
10		Övriga arbetare	1	5	—	—	—	—	—	—	—	4	—	1	—	—
11		Samtliga arbetare	30	253	3	3	—	1	4	42	4	32	28	124	—	—
12	Käxfabriker	Fackarbetare	4	183	—	—	—	—	—	—	—	15	10	158	—	—
13		Arbetare vid drivmaski- ner	1	5	—	—	—	—	—	—	—	—	—	5	—	—
14		Övriga arbetare	3	64	—	—	—	—	—	—	—	24	25	15	—	—
15		Samtliga arbetare	4	252	—	—	—	—	—	—	—	39	35	178	—	—
16	Samtliga större bagerier	Fackarbetare	1 117	2 407	54	258	89	104	43	336	132	310	104	726	—	21
17		Arbetare vid drivmaski- ner	14	36	—	15	—	2	—	—	—	5	—	13	—	—
18		Övriga arbetare	63	643	22	14	—	1	29	26	19	110	62	277	8	11
19		Samtliga arbetare	1 117	3 086	76	287	89	107	72	362	151	425	166	1016	8	32
20	Mindre bagerier	Fackarbetare	250	943	20	114	15	117	28	193	52	137	40	160	—	29
21		Arbetare vid drivmaski- ner	2	2	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1
22		Övriga arbetare	48	77	1	5	—	1	3	3	6	14	—	41	—	1
23		Samtliga arbetare	250	1 022	21	120	15	118	31	196	58	151	40	201	—	31
24	Samtliga större och mindre bagerier	Fackarbetare	1 367	3 350	74	372	104	221	71	529	184	447	144	886	—	50
25		Arbetare vid drivmaski- ner	16	38	—	16	—	2	—	—	—	5	—	13	—	1
26		Övriga arbetare	111	720	23	19	—	2	32	29	25	124	62	318	8	12
27		Samtliga arbetare { Antal	1 367	4 108	97	407	104	225	103	558	209	576	206	1217	8	63
28		%	100.0	2.4	9.9	2.5	5.5	2.5	13.6	5.1	14.0	5.0	29.6	0.2	1.6	
29		Därav minderåriga { Antal		348	5	9	—	17	12	34	10	60	42	146	—	1
30			%		100.0	1.4	2.6	—	4.9	3.4	9.8	2.9	17.2	12.1	41.9	—

¹ Arbetsställen, som äro uppdelade på avdelningar, t. ex. ett bageri med särskilda finbröds-, spisbröds-
rande siffror beträffande de särskilda slagen av bagerier.

per vardagsdygn.

16	17	18	19	20	21	22	23	24	25	26	27	28	29	30	31	32	33	34	35	
med inräknande av				Genom- snittlig <i>brutto</i> - arbetstid per dygn, timmar	Antal arbetare, vilkas ordinarie arbetstid per dygn varit, med <i>från</i> räk- nande av raster, timmar															Genom- snittlig <i>netto</i> - arbetstid per dygn, timmar
13½	14	över 14	obe- stämt antal		un- der 7	7	7½	8	8½	9	9½	10	10½	11	11½	12	över 12	obe- stämt antal		
—	18	82	89	10·8	26	26	127	148	30	193	115	355	20	8	—	4	—	54	9·0	1
—	—	—	—	11·3	—	—	—	1	2	—	1	9	—	—	—	—	—	—	9·6	2
—	4	3	28	11·5	—	—	13	34	9	39	30	135	42	13	—	—	—	19	9·6	3
—	22	86	117	11·0	26	26	140	183	41	232	146	499	62	21	—	4	—	73	9·1	4
—	—	8	20	10·1	31	9	69	136	54	169	137	236	19	—	—	4	—	6	9·0	5
—	—	—	1	8·4	—	—	—	13	1	—	1	2	—	—	—	—	—	1	8·4	6
—	—	—	29	11·0	1	22	—	24	20	—	6	124	11	—	—	—	—	32	9·3	7
—	—	8	50	10·2	32	31	69	173	75	169	144	362	30	—	—	4	—	39	9·0	8
—	—	—	12	11·3	—	9	—	19	—	46	34	110	24	3	—	—	—	3	9·5	9
—	—	—	—	11·2	—	—	—	—	—	—	—	—	—	5	—	—	—	—	11·0	10
—	—	—	12	11·3	—	9	—	19	—	46	34	110	24	8	—	—	—	3	9·6	11
—	—	—	—	11·9	—	—	—	—	—	—	15	168	—	—	—	—	—	—	10·0	12
—	—	—	—	12·0	—	—	—	—	—	—	—	5	—	—	—	—	—	—	10·0	13
—	—	—	—	11·4	—	—	—	—	—	—	24	40	—	—	—	—	—	—	9·8	14
—	—	—	—	11·8	—	—	—	—	—	—	39	213	—	—	—	—	—	—	9·9	15
—	18	91	121	10·7	57	44	196	303	84	408	301	869	63	11	—	8	—	63	9·1	16
—	—	—	1	10·0	—	—	—	14	3	—	2	16	—	—	—	—	—	1	9·0	17
—	4	3	57	11·3	1	22	13	58	29	39	60	299	53	18	—	—	—	51	9·5	18
—	22	94	179	10·8	58	66	209	375	116	447	363	1184	116	29	—	8	—	115	9·2	19
—	5	13	20	10·3	23	21	21	201	69	164	140	181	26	14	8	3	3	69	8·9	20
—	—	—	—	10·5	—	—	—	1	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	9·0	21
—	—	—	2	11·2	1	—	3	7	5	6	15	24	7	1	—	1	—	7	9·4	22
—	5	13	22	10·4	24	21	24	209	74	170	155	206	33	15	8	4	3	76	9·0	23
—	23	104	141	10·6	80	65	217	504	153	572	441	1050	89	25	8	11	3	132	9·1	24
—	—	—	1	10·0	—	—	—	15	3	—	2	17	—	—	—	—	—	1	9·0	25
—	4	3	59	11·3	2	22	16	65	34	45	75	323	60	19	—	1	—	58	9·5	26
—	27	107	201	10·7	82	87	233	584	190	617	518	1390	149	44	8	12	3	191	9·1	27
—	0·7	2·6	4·8		2·0	2·1	5·7	14·2	4·6	15·0	12·6	33·8	3·6	1·1	0·2	0·3	0·1	4·7		28
—	2	2	8	11·1	5	4	8	37	18	27	51	162	17	5	1	—	—	13	9·5	29
—	0·6	0·6	2·3		1·4	1·1	2·3	10·6	5·2	7·8	14·7	46·6	4·9	1·4	0·3	—	—	3·7		30

och konditoriavdelningar, hava här räknats endast en gång, varför dessa siffror icke utgöra summor av motsva-

Tab. 6. Olika

1		2	3	4	5	6	7	8	9	
Slag av bagerier och arbetare.			Antal arbets- ställen	Antal arbetare	Tvä skift					
					med växlande skiftförläggning					
					7½ tim. pr skift	8 tim. pr skift	8½ tim. pr skift	10 tim. pr skift	10½ tim. pr skift	12 tim. pr skift
1	Fin-, grov- och limp- bagerier	Fackarbetare	5	121	—	—	—	—	—	—
2		Fackarbetare	10	313	4	64	66	114	4	13
3	Spisbröds- bagerier	Arbetare vid drivmaskiner	2	11	—	—	—	—	—	—
4		Övriga arbetare	1	49	—	—	43	—	—	6
5		Samtliga arbetare	10	373	4	64	109	114	4	19
6	Samtliga större bagerier	Fackarbetare	15	434	4	64	66	114	4	13
7		Arbetare vid drivmaskiner	2	11	—	—	—	—	—	—
8		Övriga arbetare	1	49	—	—	43	—	—	6
9		Samtliga arbetare	15	494	4	64	109	114	4	19
10	Mindre bagerier	Fackarbetare	5	29	—	8	—	—	—	—
11		Fackarbetare	20	463	4	72	66	114	4	13
12		Arbetare vid drivmaskiner	2	11	—	—	—	—	—	—
13	Samtliga större och mindre bagerier	Övriga arbetare	1	49	—	—	43	—	—	6
14		Samtliga arbetare { Antal	20	523	4	72	109	114	4	19
15		%		100·0	0·8	13·7	20·8	21·8	0·8	3·6
16		Därav minderåriga { Antal		7	—	—	—	—	—	—
17		%		100·0	—	—	—	—	—	—

Tab. 7. Nettoarbetstid per dygn

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	
	Slag av bagerier och arbetare	Antal arbets- ställen	Antal ar- betare	Antal arbetare, vilkas ordinarie ar- betstid per <i>dygn</i> varit, med från- räknande av raster, timmar					Genom- snittlig nettoar- betstid per <i>dygn</i> timmar	
				7	8	9	10	obest. antal		
1	Fin-, grov- och limp- bagerier	Fackarbetare	5	121	—	—	70	51	—	9·3
2		Fackarbetare	10	313	32	114	144	23	—	8·4
3	Spisbröds- bagerier	Arbetare vid drivmaskiner . .	2	11	—	11	—	—	—	8·0
4		Övriga arbetare	1	49	43	—	—	6	—	7·3
5		Samtliga arbetare	10	373	75	125	144	29	—	8·3
6	Samtliga större	Fackarbetare	15	434	32	114	214	74	—	8·7
7		Arbetare vid drivmaskiner . .	2	11	—	11	—	—	—	8·0
8	bagerier	Övriga arbetare	1	49	43	—	—	6	—	7·3
9		Samtliga arbetare	15	494	75	125	214	80	—	8·5
10	Mindre bagerier	Fackarbetare	5	29	—	8	3	16	2	9·3
11		Fackarbetare	20	463	32	122	217	90	2	8·7
12		Arbetare vid drivmaskiner . .	2	11	—	11	—	—	—	8·0
13	Samtliga större och	Övriga arbetare	1	49	43	—	—	6	—	7·3
14		Samtliga arbetare . .	20	523	75	133	217	96	2	8·6
15	mindre			100·0	14·3	25·4	41·5	18·4	0·4	
16	bagerier			7	—	—	3	4	—	9·4
17		Därav minderåriga . .		100·0	—	—	42·9	57·1	—	

skiftformer.

10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21
per dygn									Tre skift per dygn på 3 lag med växlande skiftför- läggning och 8 tim. per skift	Icke angi- ven skift- anord- ning (ar- betstid obest.)	Bruttoar- betstid per vardags- dygn i genom- snitt per arbetare
med konstant skiftförläggning											
Summa arbetare	8 tim. pr skift	9 tim. pr skift	9½ tim. pr skift	10 tim. pr skift	10½ tim. pr skift	11 tim. pr skift	12 tim. pr skift	Summa arbetare			
		2	23	15	43	36	2	121			10.1
265	10	—	—	—	—	—	23	33	15	—	9.3
49	—	—	—	—	—	—	—	—	11	—	8.0
314	10	—	—	—	—	—	23	33	26	—	8.9
265	10	2	23	15	43	36	25	154	15	—	9.2
49	—	—	—	—	—	—	—	—	11	—	9.6
314	10	2	23	15	43	36	25	154	26	—	8.0
8	—	—	—	13	6	—	—	19	—	2	8.9
273	10	2	23	28	49	36	25	173	15	2	9.5
49	—	—	—	—	—	—	—	—	11	—	9.6
322	10	2	23	28	49	36	25	173	—	2	8.0
61.5	1.9	0.4	4.4	5.3	9.4	6.9	4.8	33.1	26	2	8.9
—	—	—	3	1	1	2	—	7	5.0	0.4	9.5
—	—	—	42.8	14.3	14.3	28.6	—	100.0	—	—	10.1

och per vecka vid arbete på skift.

10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23
Antal arbetare, vilkas ordinarie arbetstid per <i>vecka</i> varit, med frånräknande av raster, timmar													Genomsnitt- lig nettoar- betstid per <i>vecka</i> , tim- mar
42	43—44	45	46—47	48—50	51	52—53	54	55—56	57	58—59	60	obest. antal	
	10	—	2	12	13	43	—	—	5	36	—	—	52.8
4	28	34	57	23	131	—	13	—	—	—	23	—	49.1
43	—	—	—	8	—	3	—	—	—	—	—	—	49.1
47	28	34	57	31	131	3	13	—	6	—	—	—	43.8
4	38	34	59	35	144	43	13	—	6	—	23	—	48.6
43	—	—	—	8	—	3	—	—	5	36	23	—	50.3
47	38	34	59	—	—	—	—	—	—	—	—	—	49.1
—	—	—	—	—	—	—	—	—	6	—	—	—	43.8
4	38	34	59	43	144	46	13	—	11	36	23	—	49.7
—	—	—	—	8	—	3	—	10	6	—	—	2	53.4
4	38	34	59	43	144	46	13	10	11	36	23	2	50.5
43	—	—	—	8	—	3	—	—	—	—	—	—	49.1
47	38	34	59	51	144	49	13	10	17	36	23	2	43.8
9.0	7.3	6.5	11.3	9.7	27.5	9.4	2.5	1.9	3.2	6.9	4.4	0.4	49.8
—	—	—	—	—	3	—	—	1	1	2	—	—	15
—	—	—	—	—	42.8	—	—	14.3	14.3	28.6	—	—	54.6

Tab. 8. Ordinarie arbets-

1		2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	
Slag av bagerier och arbetare		Antal arbets- ställen	Antal arbetare	Antal arbetare, vilkas ordinarie arbetstid per dygn av raster, timmar												
				under 6	6	6½	7	7½	8	8½	9	9½	10	10½	11	
1	Fin-, grov- och limp- bagerier	Fackarbetare	78	1 106	47	77	60	75	26	289	60	23	17	101	10	51
2		Arbetare vid drivmaskiner	7	13	—	—	—	—	—	6	—	2	—	—	—	2
3		Övriga arbetare	40	334	—	6	—	—	—	89	—	6	8	43	—	28
4		Samtliga arbetare	78	1 453	47	83	60	75	26	384	60	31	25	144	10	81
5	Spisbröds- bagerier	Fackarbetare	49	870	47	22	16	91	118	190	82	64	24	66	10	64
6		Arbetare vid drivmaskiner	6	18	2	—	—	1	—	11	—	—	2	—	—	1
7		Övriga arbetare	19	240	1	1	—	38	10	11	43	—	16	11	—	50
8		Samtliga arbetare	49	1 128	50	23	16	130	128	212	125	64	42	77	10	115
9	Konditorier	Fackarbetare	30	248	1	14	—	35	10	9	4	2	8	81	—	20
10		Övriga arbetare	1	5	—	—	—	4	—	—	—	—	—	1	—	—
11		Samtliga arbetare	30	253	1	14	—	39	10	9	4	2	8	82	—	20
12	Käxfabriker	Fackarbetare	4	183	—	15	—	62	106	—	—	—	—	—	—	—
13		Arbetare vid drivmaskiner	1	5	—	—	—	5	—	—	—	—	—	—	—	—
14		Övriga arbetare	3	64	—	24	—	40	—	—	—	—	—	—	—	—
15		Samtliga arbetare	4	252	—	39	—	107	106	—	—	—	—	—	—	—
16	Samtliga större bagerier	Fackarbetare	¹ 117	2 407	95	128	76	263	260	488	146	89	49	248	20	135
17		Arbetare vid drivmaskiner	14	36	2	—	—	6	—	17	—	2	2	—	—	3
18		Övriga arbetare	63	643	1	31	—	82	10	100	43	6	24	55	—	78
19		Samtliga arbetare	¹ 117	3 086	98	159	76	351	270	605	189	97	75	303	20	216
20	Mindre bagerier	Fackarbetare	250	943	15	28	—	76	16	205	32	114	30	124	25	92
21		Arbetare vid drivmaskiner	2	2	—	—	—	—	—	1	—	—	—	1	—	—
22		Övriga arbetare	48	77	—	—	—	—	1	8	3	1	4	7	3	10
23		Samtliga arbetare	250	1 022	15	28	—	76	17	214	35	115	34	132	28	102
24	Samtliga större och mindre bagerier	Fackarbetare	¹ 367	3 350	110	156	76	339	276	693	178	203	79	372	45	227
25		Arbetare vid drivmaskiner	16	38	2	—	—	6	—	18	—	2	2	1	—	3
26		Övriga arbetare	111	720	1	31	—	82	11	108	46	7	28	62	3	88
27		Samtliga arbetare { Antal	¹ 367	4 108	113	187	76	427	287	819	224	212	109	435	48	318
28		%	100·0	2·7	4·6	1·8	10·4	7·0	19·9	5·4	5·2	2·7	10·6	1·2	7·7	
29		Därav minderåriga { Antal		348	2	20	1	73	31	44	7	12	21	26	3	46
30		%		100·0	0·6	5·7	0·3	21·0	8·9	12·6	2·0	3·4	6·0	7·5	0·9	13·2

¹ Arbetsställen, som äro uppdelade på avdelningar, t. ex. ett bageri med särskilda finbröds-, spisbröds- och siffror beträffande de särskilda slagen av bagerier.

tid på lördagar.

16	17	18	19	20	21	22	23	24	25	26	27	28	29	30	31	32	33	34	35	36	
varit, med <i>inräknande</i>				Genom- snittlig <i>brutto</i> - arbetstid per dygn, timmar	Antal arbetare, vilkas ordinarie arbetstid per dygn varit, med <i>frånräk-</i> nande av raster, timmar																Genom- snittlig <i>netto</i> ar- betstid per dygn, timmar
11½	12	över 12	obest. antal		under 5	5	5½	6	6½	7	7½	8	8½	9	9½	10	10½	över 10½	obest. antal		
—	59	122	89	9·0	18	44	65	89	26	58	97	351	26	94	76	64	35	9	54	7·8	1
—	3	—	—	9·5	—	—	—	—	—	—	—	7	2	—	1	3	—	—	—	8·7	2
14	87	25	28	10·3	—	3	—	3	—	1	18	119	6	48	18	47	37	10	24	8·9	3
14	149	147	117	9·4	18	47	65	92	26	59	115	477	34	142	95	114	72	19	78	8·0	4
—	48	8	20	8·4	26	43	—	58	67	193	107	182	62	4	74	29	19	—	6	7·5	5
—	—	—	1	7·9	—	2	—	—	1	—	—	13	1	—	—	—	—	—	1	7·6	6
9	12	4	34	9·3	1	—	—	52	2	43	—	34	11	5	41	7	11	1	32	7·8	7
9	60	12	55	8·6	27	45	—	110	70	236	107	229	74	9	115	36	30	1	39	7·6	8
14	38	—	12	9·6	—	12	—	20	15	16	5	86	—	30	28	16	17	—	3	8·1	9
—	—	—	—	7·6	—	—	—	—	—	4	—	—	—	1	—	—	—	—	—	7·4	10
14	38	—	12	9·5	—	12	—	20	15	20	5	86	—	31	28	16	17	—	3	8·1	11
—	—	—	—	7·2	—	—	15	—	62	106	—	—	—	—	—	—	—	—	—	6·7	12
—	—	—	—	7·0	—	—	—	—	5	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	6·5	13
—	—	—	—	6·6	—	—	24	—	40	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	6·1	14
—	—	—	—	7·1	—	—	39	—	107	106	—	—	—	—	—	—	—	—	—	6·6	15
14	145	130	121	8·7	44	99	80	167	170	373	209	619	88	128	178	109	71	9	63	7·6	16
—	3	—	1	8·4	—	2	—	—	6	—	—	20	3	—	1	3	—	—	1	7·8	17
23	99	29	62	9·5	1	3	24	55	42	48	18	153	17	54	59	54	48	11	56	8·3	18
37	247	159	184	8·9	45	104	104	222	218	421	227	792	108	182	238	166	119	20	120	7·4	19
33	92	41	20	9·4	12	4	20	25	50	96	45	246	46	110	83	82	34	26	64	8·3	20
—	—	—	—	9·0	—	—	—	—	—	—	—	1	—	1	—	—	—	—	—	8·5	21
—	34	4	2	10·9	—	—	2	2	—	2	5	6	6	6	10	21	5	5	7	9·2	22
33	126	45	22	9·5	12	4	22	27	50	98	50	253	52	117	93	103	39	31	71	8·4	23
47	237	171	141	8·9	56	103	100	192	220	469	254	865	134	238	261	191	105	35	127	7·8	24
—	3	—	1	8·4	—	2	—	—	6	—	—	21	3	1	1	3	—	—	1	7·9	25
23	133	33	64	9·7	1	3	26	57	42	50	23	159	23	60	69	75	53	16	63	8·3	26
70	373	204	206	9·0	57	108	126	249	268	519	277	1 045	160	299	331	269	158	51	191	7·9	27
1·7	9·1	5·0	5·0		1·4	2·6	3·1	6·1	6·5	12·6	6·8	25·4	3·9	7·3	8·1	6·6	3·8	1·2	4·6		28
12	35	7	8	9·0	1	5	17	30	44	56	23	49	10	14	41	30	12	3	13	7·8	29
3·5	10·1	2·0	2·3		0·3	1·4	4·9	8·6	12·6	16·1	6·6	14·1	2·9	4·0	11·8	8·6	3·5	0·9	3·7		30

konditoriavdelningar, hava här räknats endast *en* gång, varför dessa siffror icke utgöra summor av motsvarande

brödsbagerierna har den nedbragts till 8·6 (8·4), vid konditorierna och de mindre bagerierna till 9·5 (9·6, resp. 9·4) och vid käxfabrikerna ända till 7·1 (7·2) timmar eller en 4·7 timmar kortare arbetstid än under vardagar. Nettoarbetstiden på lördagar visar en utpräglad tendens till koncentration kring ett visst timantal, i det att den för 44·8 % av bageriarbetarna utgjort 7 å 8 timmar; i övrigt växlar den från 5 timmar och mindre till 10½ timmar och mera. Genomsnittslängden per arbetare blir 7·9 timmar, alltså 1·2 timmar mindre än andra dagar. Såsom naturligt är, har sålunda nettoarbetstiden på lördagarna förkortats mindre än bruttoarbetstiden. För speciellt de minderåriga blir den genomsnittliga nettoarbetstiden på lördagar 7·8 timmar, för fackarbetare 7·8 timmar, för arbetare vid drivmaskiner 7·9 timmar och för övriga arbetare 8·3 timmar. De olika slagen av bagerier uppvisa följande genomsnittstal: fin-, grov- och limpbagerier 8·0 (för fackarbetare 7·8), spisbrödsbagerier 7·6 (7·5), konditorier 8·1 (8·1), käxfabriker 6·6 (6·7), mindre bagerier 8·4 (8·3) timmar.

5. Ordinarie arbetstid per vecka.

Genom att sammanlägga de vanliga vardagarnas arbetstid med lördagens (ev. även med måndagens) och söndagens, i den mån ordinarie söndagsarbete förekommit (varom närmare längre fram), erhålles arbetstidens längd per vecka. Då det synes onödigt att jämväl beträffande veckoarbetet giva en framställning av både brutto- och nettoarbetstiden, har bearbetningen begränsats till den sistnämnda. Nettoarbetstiden erbjuder jämväl bättre jämförbarhet såväl med arbetstidsbestämmelserna i svenska och utländska kollektivavtal som med andra förut utförda arbetstidsundersökningar.

Bageriarbetarnas nettoarbetstid per vecka, vilken sammanställts i tab. 7, befinnes vara särdeles skiftande, såsom naturligt är, då alla växlingar i arbetstidens längd under veckans olika dygn influera på densamma.

Fackarbetarnas fördelning efter veckoarbetstidens längd belyses genom följande med ledning av omstående tab. 9 uppgjorda sammanställning:

Antal fack- arbetare	Däraf arbetare med en nettoarbetstid per vecka av timmar:					
	mindre än 48	48—54	55—56	57—58	över 58	obestämt antal
3 350	500	1 077	214	1 002	428	129
100·0	14·9	32·1	6·4	29·9	12·8	3·9

Till jämförelse meddelas följande siffror, hämtade ur den förut meddelade kollektivavtalsutredningen och avseende den i början av år 1918 för bageriarbetare gällande maximiarbetstiden:

Hela antalet arbetare	Däraf arbetare med en arbetstid per vecka av timmar:		
	48—54	55—56	57—58
3 344	571	208	2 565
100·0	17·1	6·2	76·7

Medan sålunda kollektivavtalen tillåta en veckoarbetstid av 57—58 timmar för 76·7 % av resp. arbetare (58 timmar för 67·3 %), har enligt arbetsgivarnas uppgifter i verkligheten en sådan arbetstid uttagits av endast 29·9 % (58 timmar för

19.1 %) bland de fackarbetare, vilkas faktiska arbetstid varit föremål för undersökning, medan däremot 32.1 % haft endast 48—54 och 14.9 % mindre än 48 timmars veckoarbetstid. Vid ett antal, förmodligen icke avtalsbundna, bagerier har veckoarbetstidens längd för fackarbetare överstigit 58 timmar. I genomsnitt för samtliga arbetare erhålles en veckoarbetstid av 54.1 timmar, för speciellt de mindreåriga en något längre, 56.1 timmar. Motsvarande medeltal bliva för fackarbetare 53.7, för arbetare vid drivmaskiner 53.6 och för övriga arbetare 56.2 timmar.

Per vecka liksom per dygn har den genomsnittliga nettoarbetstiden varit längst vid konditorier och käxfabriker, där den utgjort 57.4 resp. 56.5 (för fackarbetare 57.2 resp. 56.9) timmar, men har veckoarbetstiden vid de sistnämnda blivit förhållandevis kort tack vare den starka förkortningen av arbetstiden på lördag. Motsvarande genomsnittstal bliva för fin-, grov- och limpbagerier och mindre bagerier 54.3 (53.4 resp. 54.1) och för spisbrödsbagerier 52.4 (52.1).

Tab. 7 innehåller uppgifter om nettoarbetstiden per vecka för skiftarbetarna, tagna för sig. Drygt $\frac{1}{4}$ av samtliga skiftarbetare hava haft en nettoarbetsvecka av 51 timmars längd, för de övriga har densamma växlat mellan 42 och 48 samt mellan 52 och 60 timmar, utan att koncentration omkring någon särskild arbetstid i nämnvärd grad framträder. I genomsnitt per arbetare blir skiftarbetarnas nettoarbetsvecka 49.8 (fackarbetarnas 50.5) timmar. Den har, liksom nettoarbetsdygnet, varit längre vid fin-, grov- och limpbagerierna och de mindre bagerierna, för vilka den i genomsnitt utgjort 52.8 resp. 53.4 timmar, än vid spisbrödsbagerierna, för vilka motsvarande medeltal blir 48.6 (49.4) timmar.

År 1905 utgjorde den genomsnittliga veckoarbetstidens längd inom bageriyrket 59.7 timmar, och har alltså under mellantiden en genomsnittlig förkortning med 5.6 timmar ägt rum. I övrigt visar en jämförelse med 1905 års undersökning, att bageriyrkets arbetstidsförhållanden nu äro betydligt mera heterogena än år 1905, då c:a halva antalet arbetare hade en arbetstid av 59 å 60 timmar i veckan. Den nu rådande starka splittringen på olika veckoarbetstider av kortare längd häntyder på, att en tendens till förkortning av arbetstiden framträder, vilken, om den får fortsätta att göra sig gällande, måhända kommer att medföra en ny koncentration kring någon viss kortare veckoarbetstid.

I detta sammanhang bör måhända lämpligen även meddelas några uppgifter rörande bageriarbetarnas arbetstid i en del främmande länder.

Bageriarbetarnas arbetstid i Norge framgår av följande översikt, baserad på uppgifter från arbetsgivarna och insamlade vid 1910 års hantverksräkning:¹

Hela antalet bageriarbetare	Därav arbetare med en nettoarbetstid per vecka av timmar:					I genomsnitt per arbetare, tim.
	högst 54	55 intill 60	60	över 60	obestämt antal	
3 130	100	1 004	40	1 242	744	61.0
100.0	3.2	32.1	1.3	39.7	23.7	

För samtliga hantverksfack var medelarbetstiden 59.1 timmar per vecka och sålunda något kortare.

I Danmark synes ännu år 1915 av uppgifter i kollektivavtalen att döma bageriyrkets arbetstid genomgående hava varit tämligen lång.² Den utgjorde näm-

¹ Haandverkstællingen i Norge 1910. Tredje hefte. Arbeidstid. Kristiania 1914.

² Arbeideroverenskomster i Danmark den 1. Aug. 1915. Köpenhamn 1916.

Tab. 9. Ordinarie

1		2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	
Slag av bagerier och arbetare		Antal arbets- ställen	Antal arbe- tare	Antal arbetare, vilkas											
				un- der 42	42	43	44	45	46	47	48	49	50	51	
1	Fin-, grov- och limp- bagerier	Faekarbetare	78	1 106	15	19	44	10	86	6	31	75	1	12	37
2		Arbetare vid drivmaskiner	7	13	—	—	—	—	—	—	—	1	—	—	2
3		Övriga arbetare	40	334	—	—	—	—	16	—	—	23	3	—	8
4		Samtliga arbetare	78	1 453	15	19	44	10	102	6	31	99	4	12	47
5	Spisbröds- bagerier	Faekarbetare	49	870	31	4	5	28	51	26	45	55	16	5	143
6		Arbetare vid drivmaskiner	6	18	—	—	—	—	2	—	—	8	—	—	1
7		Övriga arbetare	19	240	1	43	—	—	—	1	—	2	8	—	12
8		Samtliga arbetare	49	1 128	32	47	5	28	53	27	45	65	24	5	156
9	Konditorier	Faekarbetare	30	248	—	5	—	—	—	—	4	7	—	3	27
10		Övriga arbetare	1	5	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
11		Samtliga arbetare	30	253	—	5	—	—	—	—	4	7	—	3	27
12	Käxfabriker	Faekarbetare	4	183	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
13		Arbetare vid drivmaskiner	1	5	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
14		Övriga arbetare	3	64	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
15		Samtliga arbetare	4	252	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
16	Samtliga större bagerier	Faekarbetare	¹ 117	2 407	46	28	49	38	137	32	80	137	17	20	207
17		Arbetare vid drivmaskiner	14	36	—	—	—	—	2	—	—	9	—	—	3
18		Övriga arbetare	63	643	1	43	—	—	16	1	—	25	11	—	20
19		Samtliga arbetare	¹ 117	3 086	47	71	49	38	155	33	80	171	28	20	230
20	Mindre bagerier	Faekarbetare	250	943	23	6	1	7	19	5	29	155	15	17	40
21		Arbetare vid drivmaskiner	2	2	—	—	—	—	—	—	—	1	—	—	—
22		Övriga arbetare	48	77	1	—	—	—	—	2	—	6	1	2	4
23		Samtliga arbetare	250	1 022	24	6	1	7	19	7	29	162	16	19	44
24	Samtliga större och mindre bagerier	Faekarbetare	¹ 367	3 350	69	34	50	45	156	37	109	292	32	37	247
25		Arbetare vid drivmaskiner	16	38	—	—	—	—	2	—	—	10	—	—	3
26		Övriga arbetare	111	720	2	43	—	—	16	3	—	31	12	2	24
27		Samtliga arbetare { Antal	¹ 367	4 108	71	77	50	45	174	40	109	333	44	39	274
28		%		100·0	1·7	1·9	1·2	1·1	4·2	1·0	2·2	8·1	1·1	1·0	6·7
29		Därav minderåriga { Antal		348	6	2	2	—	8	—	5	25	3	4	15
30		%		100·0	1·7	0·6	0·6	—	2·3	—	1·4	7·2	0·9	1·1	4·3

¹ Arbetsställen, som äro uppdelade på avdelningar, t. ex. ett bageri med särskilda finbröds-, spisbröds-
rande siffror beträffande de särskilda slagen av bagerier.

arbetstid per vecka.

15	16	17	18	19	20	21	22	23	24	25	26	27	28	29	30	31	32	33	34	35	36
arbetstid per vecka varit, med frånräknande av raster, timmar																					Genom- snittlig netto- arbetstid per vecka, timmar
52	53	54	55	56	57	58	59	60	61	62	63	64	65	66	67	68	69	70	över 70	o- best. an- tal	
48	51	66	26	31	50	369	14	37	—	1	15	—	—	—	—	8	—	—	—	54	53·4
—	—	—	—	—	1	6	—	3	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	56·5
1	—	8	15	—	25	93	6	37	—	20	37	10	8	—	—	—	—	—	—	24	57·4
49	51	74	41	31	76	468	20	77	—	21	52	10	8	—	—	8	—	—	—	78	54·3
50	18	48	46	44	77	74	—	79	—	—	19	—	—	—	—	—	—	—	—	6	52·1
3	—	1	—	—	—	2	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	50·1
—	—	—	—	43	8	30	6	42	1	—	11	—	—	—	—	—	—	—	—	32	53·8
53	18	49	46	87	85	106	6	121	1	—	30	—	—	—	—	—	—	—	—	39	52·4
1	2	11	1	—	44	85	—	—	18	—	8	19	—	—	—	13	—	—	—	—	57·2
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	4	—	—	1	—	—	—	—	66·4
1	2	11	1	—	44	85	—	—	18	—	8	19	4	—	—	14	—	—	—	—	57·4
—	15	—	—	—	125	43	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	56·9
—	—	—	—	—	—	5	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	58·0
—	24	—	—	—	26	14	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	55·5
—	39	—	—	—	151	62	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	56·5
99	86	125	73	75	296	571	14	116	18	1	42	19	—	—	—	21	—	—	—	60	53·6
3	—	1	—	—	1	13	—	3	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	53·6
1	24	8	15	43	59	137	12	79	1	20	48	10	12	—	—	1	—	—	—	56	56·0
103	110	134	88	118	356	721	26	198	19	21	90	29	12	—	—	22	—	—	—	117	54·1
27	33	99	34	32	65	70	37	58	19	6	9	10	9	11	9	14	4	3	8	69	54·1
—	—	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	53·5
1	—	6	4	—	6	1	3	13	1	—	6	1	3	1	3	3	—	1	2	6	57·8
28	33	105	38	32	71	71	41	71	20	6	15	11	12	12	12	17	4	4	10	75	54·3
126	119	224	107	107	361	641	51	174	37	7	51	29	9	11	9	35	4	3	8	129	53·7
3	—	1	—	—	1	13	1	3	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	53·6
2	24	14	19	43	65	138	15	92	2	20	54	11	15	1	3	4	—	1	2	62	56·2
131	143	239	126	150	427	792	67	269	39	27	105	40	24	12	12	39	4	4	10	192	54·1
3·2	3·5	5·8	3·1	3·7	10·4	19·3	1·6	6·6	1·0	0·7	2·6	1·0	0·6	0·3	0·3	1·0	0·1	0·1	0·2	4·7	—
10	13	17	17	25	65	26	10	39	5	3	4	7	9	2	4	9	—	1	1	11	56·1
2·9	3·7	4·9	4·9	7·2	18·7	7·4	2·9	11·2	1·4	0·9	1·1	2·0	2·6	0·6	1·1	2·6	—	0·3	0·3	3·2	—

och konditoriavdelningar, hava här räknats endast *en* gång, varför dessa siffror icke utgöra summor av motsva-

ligen för så gott som samtliga bageriarbetare $9\frac{1}{2}$ à 10 timmar per dag, under det att veckoarbetstiden för c:a $\frac{1}{3}$ av alla arbetare inom livsmedelsindustrien och för c:a $\frac{1}{6}$ av samtliga industriarbetare understeg $9\frac{1}{2}$ timmar.

För Tyskland belyses bageriyrkets arbetstidsförhållanden genom nedanstående uppgifter ur kollektivavtal, gällande vid slutet av år 1914:¹

Hela antalet berörda arbe- tare	Därav arbetare med en nettoarbetstid per vecka av timmar:			
	mindre än 48	48—54	55—60	över 60
19 612	3 109	5 632	3 908	6 963
100·0	15·9	28·7	19·9	35·5

Beträffande Amerikas Förenta Stater plägar arbetsdepartementets statistiska byrå meddela vissa uppgifter angående »standardarbetstid» för fackorganiserade arbetare på olika orter. Av ifrågavarande publikation för år 1915² finner man, att arbetstiden per vecka för bageriarbetare i flertalet fall utgjort 48, 51 eller 54 timmar.

6. Ordinarie nattarbete.

Ordinarie nattarbete, varmed här förstås arbete under tiden kl. 10 e. m.—5 f. m., har, såsom av tab. 10 närmare framgår, uppgivits förekomma vid 92 arbetsställen, representerande 25·1 % av samtliga, och för 817 arbetare, utgörande 19·9 % av hela antalet. År 1905 voro 36·3 % av bageriarbetarna nattarbetare, medan inom hela den svenska industrien nattarbetarna utgjorde 14·1 %. Det har emellertid redan påpekats, att såväl 1905 som 1917 års procenttal för nattarbetsfrekvensen bland bageriarbetare äro anmärkningsvärt låga i förhållande till motsvarande tal för år 1897, som var ej mindre än 85·6 %. Härvid är emellertid att märka, att såsom natt då räknades den väsentligt längre tiden mellan kl. 8 e. m. och kl. 6 f. m. Lägges detta tidsrum, vilket ju även överensstämmer med det, varunder enligt kommitténs lagförslag bageriarbete icke må bedrivas å söckendag, till grund för beräkningen år 1917, höjes procenttalet nattarbetare till 29·6 % eller ej fullt en tredjedel av alla bageriarbetare. Det torde emellertid kunna sägas, att nattarbetssiffrorna i föreliggande undersökning äro utpräglade minimisiffror, enär uppgifterna dels uteslutande grundats på arbetsgivarnas summariska redovisningar utan tillgång till individualuppgifter rörande de enskilda arbetarnas arbetstidsförhållanden. dels, oaktat alla försök att erhålla uppgifter om normala arbetsvillkor, sannolikt i icke obetydlig mån rönt intryck av de speciella kristidsförhållandena.

Bland de redovisade nattarbetarna (i först angivna bemärkelse) äro 80·5 fackarbetare, vartill komma 12 arbetare vid drivmaskiner. Endast 13 minderåriga bageriarbetare hava uppgivits arbeta nattetid. Av nattarbetarna äro 280 skiftarbetare, utgörande 53·5 % av hela antalet skiftarbetare, och 537 icke-skiftarbetare, motsvarande 15·0 % av hela antalet sådana. Vad de olika slagen av bagerier beträffar, finner man, att av fin-, grov- och limpbageriernas arbetare 375

¹ Die Tarifverträge im Deutschen Reiche am Ende des Jahres 1914. Berlin 1916.

² U. S. Department of Labor. Bureau of Labor Statistics. Union Scale of Wages and Hours of Labor May 1, 1915. Washington 1916.

eller 25·8 % haft nattarbete, av spisbrödsbageriernas 248 eller 22·0 %, av konditoriernas 12 eller 4·7 % och av de mindre bageriernas 182 eller 17·8 %. Vid käxfabrikerna har intet nattarbete förekommit. Spisbrödsbageriernas nattarbetare utgöras huvudsakligen av skiftarbetare, fin-, grov- och limpbageriernas och de mindre bageriernas däremot övervägande och konditoriernas uteslutande av andra arbetare. De skiftarbetare, som vid fin-, grov- samt småbagerierna arbeta på natten, äro nästan uteslutande sådana med konstant skiftförläggning.

Tab. 10 ger upplysning om den ordinarie nattarbetstidens längd i genomsnitt per dygn. Man finner, att denna för 27·4 % av samtliga nattarbetare endast utgjort 1—2 timmar per dygn, medan den för 16·5 % uppgått till 3—4 timmar och för 23·0 % ända till 7 timmar. I mindre utsträckning har nattarbete på mindre än 1 timme samt på 2—3, 4—5, 5—6 och 6—7 timmar förekommit. De längre nattarbetstiderna förekomma huvudsakligen bland icke-skiftarbetare och bland skiftarbetare med konstant skiftförläggning. Bland arbetare med växlande skiftförläggning har flertalet haft endast 1—2 timmars genomsnittlig nattarbetstid, varvid bör anmärkas, att växlingen mellan dag- och nattskift givetvis periodvis medför längre nattarbetstid. I medeltal per arbetare har den dagliga nattarbetstiden utgjort 3·7 timmar. För icke-skiftarbetare blir medeltalet 3·9, för skiftarbetare med konstant skiftförläggning 5·4 och för sådana med växlande skiftförläggning 1·9 timmar. För fin-, grov- och limpbageriernas och för konditoriernas arbetare blir medeltalet nattarbetstimmar 4·2, resp. 3·8, för spisbrödsbageriernas 3·1 och för de mindre bageriernas 3·3 timmar.

Den ordinarie nattarbetstiden i genomsnitt per vecka, vilken sammansjällts i tab. 11, har för 16·8 % av arbetarna utgjort mindre än 7 timmar, för 20·2 % 7—14 och för 18·2 % 14—21 timmar, alltså för 55·2 % mindre än 21 timmar. För 21·7 % har den utgjort 21—42 timmar och för 23·0 % 42—49 timmar. I medeltal per arbetare blir nattarbetstidens längd per vecka 20·4 timmar. För skiftarbetare med växlande skiftförläggning blir medeltalet endast 11·2 timmar (jfr ovan), för sådana med konstant skiftförläggning åter 32·0 och för icke-skiftarbetare 21·0 timmar. För fin-, grov- och limpbageriernas arbetare blir motsvarande siffra 25·5, för spisbrödsbageriernas 19·0, för konditoriernas 22·5 och för de mindre bageriernas 11·6 timmar.

7. Ordinarie söndagsarbete.

Ordinarie sön- och helgdagsarbete har, såsom framgår av tab. 12, förekommit vid 121 arbetsställen, utgörande 33·0 % av samtliga, och för 657 arbetare, representerande 16·0 % av hela antalet. År 1897 var sistnämnda jämförelsetal 25·1 % och år 1905 11·6 %, vartill bör erinras, att uppgifterna för sistnämnda år i förevarande hänseende betecknats som mindre fullständiga. Bland 1917 års söndagsarbetare voro 543 fackarbetare, 6 arbetare vid drivmaskiner och 108 arbetare av annat slag. Av de minderåriga arbetarna hava 73 (21·8 %) haft söndagsarbete. Man finner vidare, att av söndagsarbetarna 546 äro icke-skiftarbetare (15·2 % av hela antalet icke-skiftarbetare) och de återstående 111 skiftarbetare (resp. 21·2 %). Söndagsarbete har relativt mest förekommit vid konditorier, nämligen för 69·6 % av resp. arbetare. Motsvarande tal bliva för fin-, grov- och limpbagerierna 13·4 %, för spisbrödsbagerierna 5·6 % (så gott som uteslutande skiftarbetare) och för de mindre bagerierna 21·8 %. Från käxfabrikerna har intet söndagsarbete omförmäls.

Tab. 10. Ordinarie nattarbetstid

1		2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	
Slag av bagerier och arbetare		Antal arbetsställen	Antal nattarbetare	Skiftarbete													
				Därav med	Med växlande skiftförläggning					Med konstant skiftförläggning							
					annat ordinarie nattarbete	Antal arbetare, vilkas ordinarie nattarbetstid i genom-											
						arbeta på skift	mindre än 1 tim.	1—2 tim.	2—3 tim.	3—4 tim.	i medeltal per arb., tim.	mindre än 1 tim.	1—2 tim.	2—3 tim.	3—4 tim.	4—5 tim.	5—6 tim.
1	Fin-, grov- och limp-bagerier	Fackarbetare . .	32	374	80	294	—	—	—	—	—	13	2	2	1	4	10
2		Arbetare vid drivmaskiner . . .	1	1	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
3		Samtliga arbetare	32	375	80	295	—	—	—	—	—	13	2	2	1	4	10
4	Spisbrödsbagerier	Fackarbetare . .	11	237	170	67	—	114	23	17	1·9	—	5	—	—	—	—
5		Arbetare vid drivmaskiner . . .	2	11	11	—	—	—	11	—	2·3	—	—	—	—	—	—
6		Samtliga arbetare	11	248	181	67	—	114	34	17	1·9	—	5	—	—	—	—
7	Konditorier	Fackarbetare . .	3	12	—	12	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
8	Samtliga större bagerier	Fackarbetare . .	1 37	623	250	373	—	114	23	17	1·9	13	7	2	1	4	10
9		Arbetare vid drivmaskiner . . .	3	12	11	1	—	—	11	—	2·3	—	—	—	—	—	—
10		Samtliga arbetare	1 37	635	261	374	—	114	34	17	1·9	13	7	2	1	4	10
11	Mindre bagerier	Fackarbetare . .	55	182	19	163	8	—	—	—	0·5	—	—	—	—	—	—
12	Samtliga större och mindre bagerier	Fackarbetare . .	1 92	805	269	536	8	114	23	17	1·8	13	7	2	1	4	10
13		Arbetare vid drivmaskiner . . .	3	12	11	1	—	—	11	—	2·3	—	—	—	—	—	—
14		Samtliga arbetare	1 92	817	280	537	8	114	34	17	1·9	13	7	2	1	4	10
15		(Antal %)		100·0	34·3	65·7	1·0	13·9	4·2	2·1		1·6	0·9	0·2	0·1	0·5	1·2
16		Därav mindreåriga	(Antal %)	13	3	10	—	—	—	—		3	—	—	—	—	—
17				100·0	23·1	76·9	—	—	—	—		23·4	—	—	—	—	—

¹ Arbetställen, som äro uppdelade på avdelningar, t. ex. ett bageri med särskilda finbröds-, spisbröds-
rande siffror beträffande de särskilda slagen av bagerier.

(kl. 10 e. m.—5 f. m.) per dygn.

17	18	19	20	21	22	23	24	25	26	27	28	29	30	31	32	33	34	35	36	37	38	39	
l ä g g n i n g				Arbetare med annat ordinarie nattarbete									Samtliga arbetare										
snitt per dygn varit				Antal arbetare, vilkas ordinarie nattarbets-tid per dygn varit									Antal arbetare, vilkas ordinarie nattarbets-tid i genomsnitt per dygn varit										
6— 7 tim.	7 tim.	ej upp- gi- ven	i me- deltal per arb., tim.	mind- re än 1 tim.	1— 2 tim.	2— 3 tim.	3— 4 tim.	4— 5 tim.	5— 6 tim.	6— 7 tim.	7 tim.	i me- deltal per arb., tim.	mind- re än 1 tim.	1— 2 tim.	2— 3 tim.	3— 4 tim.	4— 5 tim.	5— 6 tim.	6— 7 tim.	7 tim.	ej upp- gi- ven	i me- deltal per arb., tim.	
7	41	—	5·2	5	49	11	74	45	29	37	44	4·0	18	51	13	75	49	39	44	85	—	4·2	1
—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	1·0	—	1	—	—	—	—	—	—	—	1·0	2
7	41	—	5·2	5	50	11	74	45	29	37	44	4·0	18	52	13	75	49	39	44	85	—	4·2	3
—	11	—	5·1	6	—	—	12	—	—	—	49	5·7	6	119	23	29	—	—	—	60	—	3·2	4
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	11	—	—	—	—	—	—	2·3	5
—	11	—	5·1	6	—	—	12	—	—	—	49	5·7	6	119	34	29	—	—	—	60	—	3·1	6
—	—	—	—	—	—	3	5	—	—	4	—	3·8	—	—	3	5	—	—	4	—	—	3·8	7
7	52	—	5·2	11	49	14	91	45	29	41	93	4·3	24	170	39	109	49	39	48	145	—	3·8	8
—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	1·0	—	1	11	—	—	—	—	—	—	2·2	9
7	52	—	5·2	11	50	14	91	45	29	41	93	4·3	24	171	50	109	49	39	48	145	—	3·8	10
—	10	1	7·0	1	53	31	26	10	9	—	33	3·2	9	53	31	26	10	9	—	43	1	3·3	11
7	62	1	5·4	12	102	45	117	55	38	41	126	3·9	33	223	70	135	59	48	48	188	1	3·7	12
—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	1·0	—	1	11	—	—	—	—	—	—	2·2	13
7	62	1	5·4	12	103	45	117	55	38	41	126	3·9	33	224	81	135	59	48	48	188	1	3·7	14
0·9	7·6	0·1	—	1·5	12·6	5·5	14·3	6·7	4·7	5·0	15·4	—	4·1	27·4	9·9	16·5	7·2	5·9	5·9	23·0	0·1	—	15
—	—	—	0·5	—	4	3	2	—	—	—	1	2·4	3	4	3	2	—	—	—	1	—	2·0	16
—	—	—	—	—	30·7	23·1	15·4	—	—	—	7·7	—	23·1	30·7	23·1	15·4	—	—	—	7·7	—	—	17

och konditoriavdelningar, hava här räknats endast en gång, varför dessa siffror icke utgöra summor av motsva-

Tab. 11. Ordinarie

1		2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	
Slag av bagerier och arbetare		Antal arbets- ställen	Antal natt- arbe- tare	Därav med		S k i f t a r b e t a r e										
				ar- be- te på skift	annat ordi- narie natt ar- be- te	Med växlande skiftför- läggning					Med konstant skift-					
						Antal arbetare, vilkas ordinarie nattarbetstid i genom-										
						mind- re än 7 tim.	7— 14 tim.	14— 21 tim.	21— 28 tim.	i me- deltal per arb., tim.	mind- re än 7 tim.	7— 14 tim.	14— 21 tim.	21— 28 tim.	28— 55 tim.	
1	Fin-, grov- och limp- bagerier	Fackarbetare	32	374	80	294	—	—	—	—	—	15	2	3	2	10
2		Arbetare vid drivma- skiner	1	1	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
3		Samtliga arbetare . .	32	375	80	295	—	—	—	—	—	15	2	3	2	10
4	Spisbröds- bagerier	Fackarbetare	11	237	170	67	—	118	19	17	11.5	5	—	—	—	—
5		Arbetare vid drivma- skiner	2	11	11	—	—	—	11	—	14.0	—	—	—	—	—
6		Samtliga arbetare . .	11	248	181	67	—	118	30	17	11.6	5	—	—	—	—
7	Kondito- rier	Fackarbetare	3	12	—	12	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
8	Samtliga större bagerier	Fackarbetare	¹ 37	623	250	373	—	118	19	17	11.5	20	2	3	2	10
9		Arbetare vid drivma- skiner	3	12	11	1	—	—	11	—	14.0	—	—	—	—	—
10		Samtliga arbetare . .	¹ 37	635	261	374	—	118	30	17	11.6	20	2	3	2	10
11	Mindre bagerier	Fackarbetare	55	182	19	163	8	—	—	—	3.0	—	—	—	—	—
12	Samtliga större och mindre bagerier	Fackarbetare	¹ 92	805	269	536	8	118	19	17	11.1	20	2	3	2	10
13		Arbetare vid drivma- skiner	3	12	11	1	—	—	11	—	14.0	—	—	—	—	—
14		Samtliga arbe- tare { Antal	¹ 92	817	280	537	8	118	30	17	11.2	20	2	3	2	10
15		%		100.0	34.3	65.7	1.0	14.4	3.7	2.1		2.5	0.2	0.4	0.2	1.2
16		Därav minder- åriga { Antal		13	3	10	—	—	—	—	—	3	—	—	—	—
17		%		100.0	23.1	76.9	—	—	—	—	—	23.1	—	—	—	—

¹ Arbetsställen, som äro uppdelade på avdelningar, t. ex. ett bageri med särskilda finbröds-, spisbröds-
rande siffror beträffande de särskilda slagen av bagerier.

nattarbetstid per vecka.

16	17	18	19	20	21	22	23	24	25	26	27	28	29	30	31	32	33	34	35	36	
förläggning				Arbetare med annat ordinarie nattarbete								Samtliga nattarbetare									
snitt per vecka varit				Antal arbetare, vilkas ordinarie nattarbets- tid per vecka varit								Antal arbetare, vilkas ordinarie nattarbetstid i genomsnitt per vecka varit									
35— 42 tim.	42— 49 tim.	ej upp- gi- ven	i me- deltal per arb., tim.	mind- re än 7 tim.	7— 14 tim.	14— 21 tim.	21— 28 tim.	28— 35 tim.	35— 42 tim.	42— 49 tim.	i me- deltal per arb., tim.	mind- re än 7 tim.	7— 14 tim.	14— 21 tim.	21— 28 tim.	28— 35 tim.	35— 42 tim.	42— 49 tim.	ej upp- gi- ven	i me- deltal per arb., tim.	
7	41	—	31·1	54	11	74	45	29	37	44	24·0	69	13	77	47	39	41	85	—	25·5	1
—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	6·0	1	—	—	—	—	—	—	—	6·0	2
7	41	—	31·1	55	11	74	45	29	37	44	23·9	70	13	77	49	39	44	85	—	25·5	3
—	11	—	30·8	6	—	8	4	—	—	49	34·4	11	118	27	21	—	—	60	—	19·3	4
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	11	—	—	—	—	—	14·0	5
—	11	—	30·8	6	—	8	4	—	—	49	34·4	11	118	38	21	—	—	60	—	19·0	6
—	—	—	—	—	3	5	—	—	4	—	22·5	—	3	5	—	—	4	—	—	22·5	7
7	52	—	31·0	60	14	87	49	29	41	93	25·8	80	134	109	68	39	48	145	—	23·1	8
—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	6·0	1	—	11	—	—	—	—	—	13·3	9
7	52	—	31·0	61	14	87	49	29	41	93	25·8	81	134	120	68	39	48	145	—	22·9	10
—	10	1	42·0	48	31	29	13	9	—	33	10·1	56	31	29	13	9	—	43	1	11·6	11
7	62	1	32·0	108	45	116	62	38	41	126	21·0	136	165	138	81	48	48	188	1	20·5	12
—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	6·0	1	—	11	—	—	—	—	—	13·3	13
7	62	1	32·0	109	45	116	62	38	41	126	21·0	137	165	149	81	48	48	188	1	20·4	14
0·9	7·6	0·1	—	13·3	5·5	14·2	7·6	4·7	5·0	15·4	—	16·8	20·2	18·2	9·9	5·9	5·9	23·0	0·1	—	15
—	—	—	3·0	2	5	2	—	—	—	1	8·1	5	5	2	—	—	—	1	—	6·9	16
—	—	—	—	15·4	38·5	15·4	—	—	—	7·7	—	38·5	38·5	15·3	—	—	—	7·7	—	—	17

och konditoriavdelningar, hava här räknats endast en gång, varför dessa siffror icke utgöra summor av motsva-

Tab. 12. Ordinarie sön-

1			2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14
Slag av bagerier och arbetare			Antal arbets- ställen	Hela antalet sön- (och helg-) dags- arbe- tare	Därav		I e k e								
					icke skift- arbe- tare	skift- arbe- tare	Antal arbetare, vilka haft ordinarie sön- och								
							1—29				30—49				
							1—5 tim.	Öbest. tid	Summa arbetare	Arbets- tid i medeltal tim.	3—5 tim.	6 tim.	7 tim. och däröfver	Summa arbetare	Arbets- tid i medeltal tim.
1	Fin-, grov- och limp- bagerier	Fackarbetare	13	118	68	50	3	—	3	5·0	—	—	—	—	—
2		Övriga arbetare	12	77	77	—	—	—	—	—	2	—	—	2	3·0
3		Samtliga arbetare	21	195	145	50	3	—	3	5·0	2	—	—	2	3·0
4	Spisbröds- bagerier	Fackarbetare	4	55	—	55	—	—	—	—	—	—	—	—	—
5		Arbetare vid drivmaskiner .	2	6	—	6	—	—	—	—	—	—	—	—	—
6		Övriga arbetare	1	2	2	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
7		Samtliga arbetare	6	63	2	61	—	—	—	—	—	—	—	—	—
8	Konditorier	Fackarbetare	20	171	171	—	—	—	—	—	2	33	—	35	5·8
9		Övriga arbetare	1	5	5	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
10		Samtliga arbetare	20	176	176	—	—	—	—	—	2	33	—	35	5·8
11	Samtliga större bagerier	Fackarbetare	1 35	344	239	105	3	—	3	5·0	2	33	—	35	5·8
12		Arbetare vid drivmaskiner .	2	6	—	6	—	—	—	—	—	—	—	—	—
13		Övriga arbetare	14	84	84	—	—	—	—	—	2	—	—	2	3·0
14		Samtliga arbetare	1 40	434	323	111	3	—	3	5·0	4	33	—	37	5·7
15	Mindre bagerier	Fackarbetare	77	199	199	—	2	—	2	4·0	22	—	—	22	3·8
16		Övriga arbetare	15	24	24	—	1	1	2	4·0	2	—	1	3	4·7
17		Samtliga arbetare	81	223	223	—	3	1	4	4·0	24	—	1	25	3·9
18	Samtliga större och mindre bagerier	Fackarbetare	1 112	543	438	105	5	—	5	4·6	24	33	—	57	5·0
19		Arbetare vid drivmaskiner .	2	6	—	6	—	—	—	—	—	—	—	—	—
20		Övriga arbetare	29	108	108	—	1	1	2	4·0	4	—	1	5	4·0
21		Samtliga arbetare { Antal .	1 121	657	546	111	6	1	7	4·5	28	33	1	62	5·0
22		% .		100·0	83·1	16·9	1·0	0·1	1·1		4·3	5·0	0·1	9·4	
23		Därav minderåriga { Antal .		73	73	—	—	—	—	—	6	2	1	9	4·6
24		% .		100·0	100·0	—	—	—	—	—	8·2	2·7	1·4	12·3	

¹ Arbetsställen, som äro uppdelade på avdelningar t. ex. ett bageri med särskilda finbröds-, spisbröds- och ror beträffande de särskilda slagen av bagerier.

och helgdagsarbete.

15	16	17	18	19	20	21	22	23	24	25	26	27	28	29	30	31	32	33	34	35	36	
s k i f t a r b e t a r e													S k i f t a r b e t a r e									
helgdagsarbete under nedanstående antal sön- och helgdagar per år													Antal arbetare, vilka haft ordinarie sön- och helgdagsarbete									
50 och däröver							obestämt antal						varje söndag					varannan söndag				
1—2 tim.	3 tim.	4 tim.	5 tim.	6 tim. och däröver	Summa arbetare	Arbets tid i medeltal tim.	2—3 tim.	4 tim.	5 tim. och däröver	obest. tid	Summa arbetare	Arbets tid i medeltal tim.	1 tim.	2 tim.	3—4 tim.	Summa arbetare	Arbets tid i medeltal tim.	2 tim.	6—7 tim.	Summa arbetare	Arbets tid i medeltal tim.	
—	3	49	8	—	60	4.1	5	—	—	—	5	3.0	—	—	—	—	—	38	12	50	3.0	
14	7	31	1	—	53	3.4	2	20	—	—	22	3.8	—	—	—	—	—	—	—	—	—	
14	10	80	9	—	113	3.7	7	20	—	—	27	3.7	—	—	—	—	—	38	12	50	3.0	
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	4	36	4	44	2.0	—	11	11	6.0	
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	3	3	6	3.0	—	—	—	—	
—	2	—	—	—	2	3.0	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	
—	2	—	—	—	2	3.0	—	—	—	—	—	—	4	39	7	50	2.1	—	11	11	6.0	
5	28	37	23	12	105	4.3	5	11	15	—	31	4.7	—	—	—	—	—	—	—	—	—	
—	—	5	—	—	5	4.0	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	
5	28	42	23	12	110	4.3	5	11	15	—	31	4.7	—	—	—	—	—	—	—	—	—	
5	31	86	31	12	165	4.2	10	11	15	—	36	4.4	4	36	4	44	2.0	38	23	61	3.5	
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	3	3	6	3.0	—	—	—	—	
14	9	36	1	—	60	3.4	2	20	—	—	22	3.8	—	—	—	—	—	—	—	—	—	
19	40	122	32	12	225	4.0	12	31	15	—	58	4.2	4	39	7	50	2.1	38	23	61	3.5	
22	35	28	35	27	147	4.2	11	9	6	2	28	3.8	—	—	—	—	—	—	—	—	—	
—	2	1	5	7	15	6.3	—	—	2	2	4	5.5	—	—	—	—	—	—	—	—	—	
22	37	29	40	34	162	4.4	11	9	8	4	32	3.9	—	—	—	—	—	—	—	—	—	
27	66	114	66	39	312	4.2	21	20	21	2	64	4.2	4	36	4	44	2.0	38	23	61	3.5	
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	3	3	6	3.0	—	—	—	—	
14	11	37	6	7	75	4.0	2	20	2	2	26	4.0	—	—	—	—	—	—	—	—	—	
41	77	151	72	46	387	4.1	23	40	23	4	90	4.1	4	39	7	50	2.1	38	23	61	3.5	
6.2	11.7	23.0	11.0	7.0	58.3	—	3.5	6.1	3.5	0.6	13.7	—	0.6	5.9	1.1	7.6	—	5.8	3.5	9.3	—	
3	8	22	15	6	54	4.6	6	1	3	—	10	3.5	—	—	—	—	—	—	—	—	—	
4.1	11.0	30.1	20.6	8.2	74.0	—	8.2	1.4	4.1	—	13.7	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	

konditoriavdelningar. hava här räknats endast *en* gång. varför dessa siffror icke utgöra summor av motsvarande siffror.

Man finner av tab. 12, att icke-skiftarbetare med söndagsarbete i flertalet fall arbetat 3—5 timmar (raster frånräknade) per arbetssöndag, och att arbetssöndagarnas antal för flertalet bland dessa eller för 387 arbetare utgjort 50 eller mera. I medeltal har för dessa 387 arbetare arbetstiden per söndag utgjort 4·1 timmar (för fackarbetare 4·2). Motsvarande genomsnittssiffror bliva för fin-, grov- och limpbagerierna 3·7 (4·1), för spisbrödsbagerierna 3·0 (endast 2 hjälparbetare), för konditorierna 4·3 och för de mindre bagerierna 4·4 (4·2) timmar.

Bland skiftarbetare med söndagsarbete hava sådana, som tillhört fin-, grov- och limpbagerier, endast arbetat varannan söndag, medan vid spisbrödsbagerier sysselsatta huvudsakligen arbetat varje söndag och till en mindre del varannan. För skiftarbetare med arbete varannan söndag har arbetstidens längd växlat mellan 2 och 7 timmar och i medeltal per arbetare utgjort 3·5 timmar, för sådana med arbete varje söndag har den växlat mellan 1 och 4 timmar i genomsnitt per söndag och i medeltal per arbetare utgjort 2·1 (2·0) timmar.

8. Övertidsarbete.

Då, såsom förut antytts, på grund av arbetets natur den ordinarie arbetstiden vid bagerierna är i viss mån tänjbar, kommer övertidsarbete i vanlig mening icke att där spela någon framträdande roll. Endast 22 bland de 117 större, mera fabriksmässigt organiserade bagerierna hava kunnat lämna begärda uppgifter angående övertidsarbetets förekomst och utsträckning under åren 1913, 1915 och 1917, vilka uppgifter sammanställts i tab. 13. Härtill bör dock anmärkas, att lämnande av dylika uppgifter ställer särskilda krav på noggrann bokföring och tidsödande arbete från vederbörandes sida, varför man får antaga övertidsarbetets förekomst inom bageriyrket vara större, än vad förevarande undersökning givit vid handen.

Vid de 22 företag, från vilka uppgifter i nämnda hänseende föreligga, hava under åren 1913, 1915 och 1917 693 arbetare varit sysselsatta i genomsnitt per år, och av dessa hava i medeltal 380 eller 54·8 % haft övertidsarbete, däribland 281 manliga och 99 kvinnliga arbetare. Räknas endast med de 494 fackarbetarna, blir motsvarande procenttal 70·9. Beträffande de vid företagen i fråga redovisade 12 arbetarna vid drivmaskiner har övertidsarbete endast omförmålts för en enda och beträffande övriga 187 arbetare för endast 15·5 % (29 paketerare vid ett spisbrödsbageri). Vad beträffar de olika slag av bagerier, vilka såsom självständiga bagerier eller såsom specialavdelningar ingå bland de ifrågavarande 22 företagen, har vid 14 fin-, grov- och limpbagerier övertidsarbete förekommit för 47·0 % av arbetarna (67·9 % av fackarbetarna), vid 7 spisbrödsbagerier för 62·3 (75·0) % och vid 7 konditorier för 73·9 (73·9) %.

Övertidsarbetets längd har i genomsnitt för de tre undersökningsåren utgjort 50—149 timmar per år för 39·0 % av samtliga arbetare med sådant arbete (huvudsakligen för arbetare vid fin-, grov- och limpbagerier och konditorier), medan den för de övrigas stora flertal uppgått till 150—299 timmar (huvudsakligen för arbetare vid spisbrödsbagerier) eller 300 timmar och däröver (huvudsakligen för arbetare vid fin-, grov- och limpbagerier). I medeltal per arbetare för hela yrket blir övertidsarbetets längd 147·2 timmar (för fackarbetare 145·6); för fin-, grov-

Tab. 13. Övertidsarbete (vid vissa större bagerier).

1		2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16
Slag av bagerier och arbetare		Arbetsställen med uppgifter om övertid		Antal arbetare med övertid			Antal övertidstimmor i genomsnitt per år och arbetare	Antal arbetare, vilkas övertid i genomsnitt per år utgjort					Antal arbetare, vilkas övertidsarbete företrädesvis infallit under			
		Arbetsställen	Antal arbetare	Manliga	Kvinnliga	Summa		50 timmar under	50—149 timmar	150—299 timmar	300 timmar och däröver	ej uppgivet antal tim.	sommars	vinter	hela året	ej uppgivet årstid
Fin-, grov- och limp-bagerier	Fackarbetare . . .	14	274	179	7	186	178.0	13	88	13	63	9	42	4	90	50
	Arb. vid drivmask.	4	9	1	—	1	40.3	1	—	—	—	—	—	—	—	1
	Övriga arbetare . .	8	115	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
	Samtliga arbetare .	14	398	180	7	187	177.3	14	88	13	63	9	42	4	90	51
Spisbrödsbagerier	Fackarbetare . . .	7	140	57	48	105	147.3	4	17	53	12	19	63	3	12	27
	Arb. vid drivmask.	1	3	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
	Övriga arbetare . .	3	72	5	24	29	169.4	—	—	29	—	—	29	—	—	—
	Samtliga arbetare .	7	215	62	72	134	152.0	4	17	82	12	19	92	3	12	27
Konditorier	Fackarbetare . . .	7	80	39	20	59	40.7	8	43	—	—	8	5	51	1	2
Samtliga större bagerier	Fackarbetare . . .	¹ 22	494	275	75	350	145.6	25	148	66	75	36	110	58	103	79
	Arb. vid drivmask.	5	12	1	—	1	40.3	1	—	—	—	—	—	—	—	1
	Övriga arbetare . .	11	187	5	24	29	169.4	—	—	29	—	—	29	—	—	—
	Samtliga arbetare { Antal	¹ 22	693	281	99	380	147.2	26	148	95	75	36	139	58	103	80
	%			73.9	26.1	100.0		6.8	39.0	25.0	19.7	9.5	36.6	15.3	27.1	21.0

och limpbagerierna blir motsvarande medeltal 177.3 (178.0), för spisbrödsbagerierna 152.0 (147.3) och för konditorierna 40.7 (40.7).

I fråga om 300 arbetare har uppgift lämnats angående övertidsarbetets huvudsakliga förläggning. För 46.4 % bland dessa har övertidsarbetet företrädesvis varit förlagt till sommaren och för 19.3 % (särskilt konditoriarbetare) till vintern, medan det för de återstående 34.3 % fördelat sig tämligen likformigt på hela året.

9. Semester.

Såsom en följd av bageriarbetets ansträngande natur, särskilt den betydande nattarbetsfrekvensen och bristen på regelbundna fritider, kan måhända betecknas,

¹ Arbetsställen, som äro uppdelade på avdelningar, t. ex. ett bageri med särskilda tinbröds-, spisbröds- och konditoriavdelningar, hava här räknats endast *en* gång, varför dessa siffror icke utgöra summor av motsvarande siffror beträffande de särskilda slagen av bagerier.

Tab. 14. Semester.

1		2	3	4	5	6	7
Slag av bagerier och arbetare		Semester har uppgivits förekomma för följande antal		Semesternas varaktighet			
				Mindre än 1 vecka	1 vecka (6 dagar)	Mer än 1 vecka	I medeltal per arbetare, dagar
		arbetsställen	arbetare	Antal arbetare	Antal arbetare	Antal arbetare	
Fin-, grov- och limpbagerier	Fackarbetare	45	458	12	415	31	6.3
	Arbetare vid drivmaskiner .	4	6	—	5	1	7.0
	Övriga arbetare	21	143	19	95	29	6.8
	Samtliga arbetare	45	607	31	515	61	6.4
Spisbrödsbagerier	Fackarbetare	26	392	33	323	36	6.1
	Arbetare vid drivmaskiner .	4	14	—	14	—	6.0
	Övriga arbetare	11	115	13	97	5	5.8
	Samtliga arbetare	28	521	46	434	41	6.0
Konditorier	Fackarbetare	21	202	23	138	41	7.7
	Övriga arbetare	1	5	—	—	5	12.0
	Samtliga arbetare	21	207	23	138	46	7.8
Käxfabriker	Fackarbetare	4	183	10	171	2	5.9
	Arbetare vid drivmaskiner .	1	5	—	5	—	6.0
	Övriga arbetare	3	64	49	15	—	3.7
	Samtliga arbetare	4	252	59	191	2	5.3
Samtliga större bagerier	Fackarbetare	¹ 73	1 235	78	1 047	110	6.4
	Arbetare vid drivmaskiner .	9	25	—	24	1	6.2
	Övriga arbetare	36	327	81	207	39	5.9
	Samtliga arbetare	¹ 75	1 587	159	1 278	150	6.3
Mindre bagerier	Fackarbetare	163	601	28	430	143	7.4
	Arbetare vid drivmaskiner .	1	1	—	1	—	6.0
	Övriga arbetare	22	44	1	34	9	6.8
	Samtliga arbetare	164	646	29	465	152	7.3
Samtliga större och mindre bagerier	Fackarbetare	¹ 236	1 836	106	1 477	253	6.7
	Arbetare vid drivmaskiner .	10	26	—	25	1	6.2
	Övriga arbetare	58	371	82	241	48	6.0
	Samtliga arbetare .	Antal ¹ 239	2 233	188	1 743	302	6.6
		%	100.0	8.4	78.1	13.5	
	Därav minderåriga	Antal	204	14	150	40	7.0
		%	100.0	6.9	73.5	19.6	

att kravet på en längre tids sammanhängande ledighet för arbetarna tidigt kommit på dagordningen och i stor utsträckning efter hand förverkligats. Ännu år 1905 förekom *semester*, i betydelsen av ledighet med bibehållande, helt eller delvis, av löneförmåner, endast vid 8.5 % av de undersökta bagerierna och för 8.1 % av samtliga arbetare, och av de 1907—08 undersökta kollektivavtalen stipulerade icke mera än

¹ Arbetsställen, som äro uppdelade på avdelningar, t. ex. ett bageri med särskilda finbröds-, spisbröds- och konditoriavdelningar, hava här räknats endast *en* gång, varför dessa siffror ej utgöra summor av motsvarande siffror beträffande de särskilda slagen av bagerier.

17.9 % semester. Under följande årtionde har emellertid semesterledighet i betydligt ökad utsträckning kommit bageriarbetarna till godo. Bland de i mars 1918 gällande kollektivavtalen stadgade, som ovan påvisats, icke mindre än 78.2 % semesterrätt, och enligt de uppgifter, som erhållits genom förevarande undersökning, har semester förekommit vid 239 arbetsställen (65.1 % av samtliga) och för 2 233 arbetare (54.4 %), däribland 204 minderåriga (58.6 %). För fackarbetare, arbetare vid drivmaskiner och övriga arbetare bliva motsvarande procenttal 54.8, 68.4 och 51.5. De fyra käxfabrikerna hava alla givit sina arbetare semester, likaså det stora flertalet (70.0 %) konditorier och mindre bagerier (65.6 %), omfattande 81.8 resp. 63.2 % av dithörande arbetargrupper. Bland fin-, grov- och limpbagerierna hava 57.7 % med 41.8 % av arbetarna omförmålt semester och bland spisbrödsbagerierna 57.1 %, sysselsättande 46.2 % av gruppens arbetare.

För det stora flertalet eller 78.1 % av de arbetare, som åtnjutit semester, har dennas längd utgjort jämnt en vecka (6 arbetsdagar), för 8.4 % mindre och för 13.5 % mera än en vecka. I genomsnitt per arbetare blir semesterns längd, om endast vardagar medräknas, 6.6 dagar, för särskilt de minderåriga 7.0, för fackarbetare 6.7 dagar. Vid fin-, grov- och limpbagerierna har semesterns genomsnittliga längd utgjort 6.4 dagar (för fackarbetare 6.3), vid spisbrödsbagerierna 6.0 (6.1), vid konditorierna och de mindre bagerierna 7.8 (7.7) resp. 7.3 (7.4) samt vid käxfabrikerna 5.3 (5.9) dagar.

Slutligen må omnämnas, att vid ett spisbrödsbageri, ett konditori och 12 mindre bagerier hava arbetarna plägat åtnjuta annan sammanhängande ledighet med avdrag å lönen. Ledigheten har i allmänhet varit omkring en vecka lång och vanligen omfattat tiden mellan jul och nyår.

10. Förändringar i arbetstidsförhållandena under åren 1913—1918.

Det till de större bagerierna utsända formuläret upptog även en fråga rörande under åren 1913—1918 vidtagna förändringar i avseende å arbetstiden, och belysa svaren på denna fråga i viss mån den inverkan arbetsvillkoren rönt av de förut berörda driftfluktuationerna inom bagerinäringen under dessa år. Med undantag av att, som ovan påpekats, *nattarbetet* år 1918 i stor utsträckning avskaffats i anledning av förbudet mot försäljning av färskt bröd, hava emellertid några förändringar i arbetsförhållandena endast i ett mindretal fall omförmålts. Vid ett finbageri med 32 arbetare samt ett kombinerat spisbröds- och finbageri med 12 arbetare har arbetstiden i samband med nattarbetets avskaffande ökats från 8 till 9 timmar per dag. Vid ett finbageri (23 arb.) avskaffades nattarbetet redan 1917 och förkortades samtidigt arbetsdagen från 8½ till 8 timmar, vid ett annat (32 arb.) minskades arbetsdagen samma år från 9 till 8 timmar, vid ett tredje (7 arb.) vidtogs samma förändring år 1913 och vid ett fjärde (10 arb.) år 1918; vid ett femte (26 arb.) förkortades arbetsdagen år 1918 från 8 till 7½ timmar. År 1918 har vidare arbetstiden vid tvenne spisbrödsbagerier (21 arb.) förkortats från 10 till 8 timmar per dag, vid ett tredje (23 arb.) från 9½ till 8½ timmar per dag och vid ett fjärde (56 arb.) från 59½ till 57½ timmar per vecka. Slutligen har från ett konditori (17 arb.) inrapporterats en under perioden 1913—1917 företagen minskning av den dagliga arbetstidens längd från 10 till 9 timmar.



3 0112 098207902